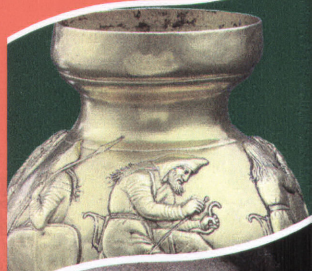

MAREA ISTORIE ILUSTRATĂ A LUMII

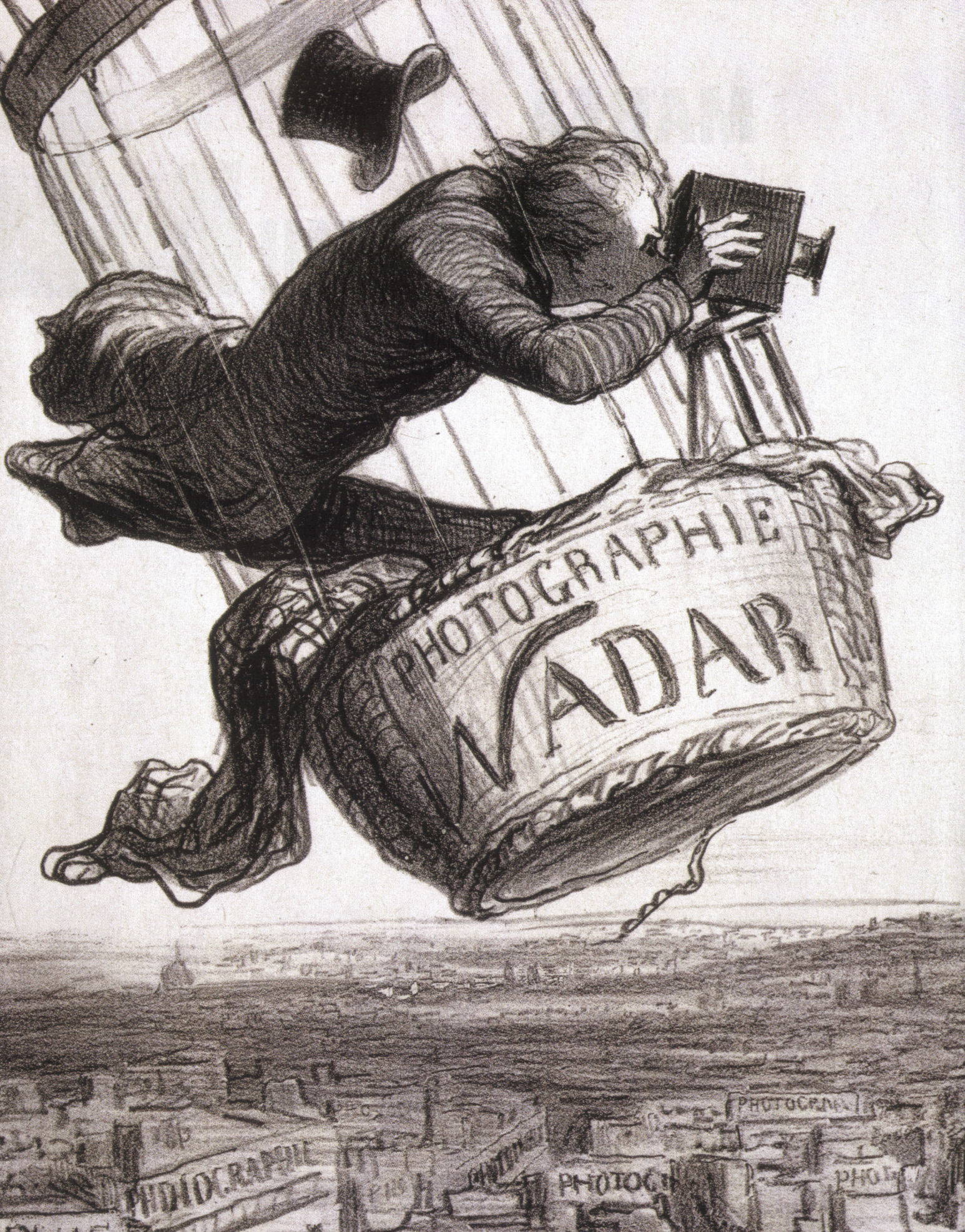
ÎN 7 VOLUME

PREISTORIA • PRIMELE IMPERII

COLECȚIA **Financiarul**

MAREA ISTORIE ILUSTRATĂ A LUMII

ÎN 7 VOLUME

PREISTORIA • PRIMELE IMPERII

LUMEA ANTICĂ

EVUL MEDIU

ÎNCEPUTUL PERIOADEI MODERNE

EPOCA MODERNĂ

RĂZBOAIELE MONDIALE ȘI PERIOADA INTERBELICĂ

LUMEA CONTEMPORANĂ

COLECȚIA **Financiarul**

1

Copyright © 2005 Peter Delius Verlag, Berlin

Toate imaginile provin din arhiva akg-images Berlin/London/Paris, cu excepția celor indicate mai jos de la Deutsche Presse Agentur, Hamburg: 11/jos dr., sus 2. stg., sus dr.; 12/1 stg., 2 stg.; 13/3 stg.; 14/1 stg., 2 stg.; 15/4 stg., dr.; 224/4; 225/6, 9; 432/1; 456/2, 5; 496/4; 502 Caseta jos stg.; 508/5; 509/6, 7, Caseta stg.; 517/25; 528; 530/2; 531/6-9; 532/1; 533/11; 534/Caseta stg.; 535/5-7, 10, 11; 537/9, Caseta; 542/Caseta; 543/8, 9; 545/7; 546/5, 7; 547/9-11, 13; 548/1-6; 549/7, 9, 11, Caseta; 551/Caseta; 552/2-5; 553/6-9, Caseta stg. și dr.; 554/1-4, 6; 555/8-10, 13; 557/Caseta; 559/8, 9, 11; 560/2-5; 561/9-11; 562/1-5; 563/8-10, Caseta; 564/4, Caseta; 565/6, 9, Caseta stg.; 566/4-6, Caseta; 567/7-12, Caseta; 568/2-5; 569/6-10, Caseta; 570/1-7; 571/8, 10-12, Caseta; 572/1-3, 5, 6; 573/7-11; 574/1-3, 5; 575/6, 7, 9-12; 576/2; 577/7, 10-13; 578/2, 5, 6, Caseta; 579/7, 9-14; 580/1, 2, 4, 5; 581/7-11, Caseta; 582/1, 2, 4, 5; 583/6-11, Caseta; 584/1-5, Caseta; 585/6-11; 588/1-3, 7; 589/10, 14, Caseta; 590/3-5, Caseta stg. și dr.; 591/6-11; 592/1-8; 593/9-15; 594/1, 2, 4-6; 595/10, 12, 13, Caseta; 596/1; 597/8, 10-13, Caseta; 598/1, 4, 6; 599/8, 10-13, Caseta; 600/2, 6; 601/8-10, 12, 13; 602/1-4, 6, 7; 603/9, 10, 12-14, Caseta; 604/2-8; 605/9-13; 606/2-4; 607/8-10, 12, 13; 608/2, 4, 5; 609/9-13, Caseta; 610/1-5; 611/11, Caseta stg.; 612/1-5; 613/6-11; 614/1-6, Caseta; 615/7, 8, 10, 11; 616/1, 2, 4, 5, Caseta; 618/3; 619/7, 9, 11, 12; 620/1-7; 621/9-13; 622/1, 4, 5, 7, Caseta; 623/8, 10-14; 624/2-6; 625/7-11, Caseta; 626/1, 3; 627/9, 11, Caseta; 628/2, 3, 5-7; 629/8-12, Caseta; 630/3-5, 7, 8; 631/9-13, Caseta; 632/1-8; 633/9, 11, 12, 14, Caseta; 634/1-7; 635/8-14; 639/8, 9, 13; 640/1, 2, 6, Caseta; 641/7, 9-12; 642/1-8; 643/9-14, Caseta; 644/1-6; 645/7-13; 646/1, 2, 4, 5, 7; 647/8, 9, 11; 648/1-5; 649/6-8.

Autori:

Dr. Klaus Berndt
Markus Hattstein
Arthur Knebel
Hermann-Josef Udelhoven

Consultanți științifici:

Prof. Dr. Dominik Bonatz
Dr. des. Christiane Coester
PD Dr. Renate Dürr
Prof. Dr. Marie-Luise Favreau-Lilie
Dr. Karl Heinz Golzio
PD Dr. Bernd Hausberger
Prof. Dr. Peter Heine
Prof. Dr. Dr. h.c. Mechthild Leutner
PD Dr. Carola Metzner-Nebelsick
Dr. Heinrich Schlange-Schöninghen
Dr. Christoph Studt
Dr. Siegfried Weichlein
PD Dr. Thomas Zitelmann

Editura „Litera Internațional“

O. P. 53; C.P. 212, sector 4,
București, România
tel./fax 021 3196390;
e-mail: comenzi@litera.ro

Copyright © 2008, Litera Internațional
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Editor: Vidrașcu și fiii

Coperta: Vladimir Zmeev

Tehnoredactare și prepress: Vlad Panfilov

Traducere și adaptare din limba engleză:

Brândușa Ciugudean

Redactori: Mariana Bădescu, Tatiana Fișer,

Cristina Marin, Anatol Vidrașcu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
a României

Marea istorie ilustrată a lumii. -

București : Litera Internațional, 2008

7 vol.

ISBN 978-973-675-470-8

Vol. 1. - ISBN 978-973-675-508-8

94(100)(084)

Tipărit la G Canale, București

GHID DE CONSULTARE A CĂRȚII

Formatul unic și organizarea acestei ample lucrări înlesnește folosirea ei fără probleme. Deschizând cartea la orice pagină, cititorul poate foarte rapid și ușor să înțeleagă despre ce țară și perioadă se vorbește.

Coloncifrul de sus

indică numerele paginilor de la primul până la ultimul volum. Trimiterile din text și din Indexul general se fac la ele.

Secțiunea Introducere

rezumă câteva subiecte, care pot fi expuse pe mai multe pagini.

Colontitulul

La pagina pară indică denumirea perioadei istorice, iar la cea impară, denumirea capitolului.

Pagina introducere

rezumă subiectul pus în discuție în pagina respectivă.

418 Marca istorică ilustrată a lumii

Epoca modernă

1854-1912

Japonia 419

JAPONIA 1854-1912

Japonia fusese izolată aproape în întregime din sec. XVII, sub șogunii dinastiei Tokugawa. Japonia fusese condusă de o clasă superioară de nobili, cel mai înalt în ierarhie fiind shogunul. Cu toate că oferise imperiului o perioadă lungă de pace și înflorire culturală, accesul către modernizarea vestică era blocat în domeniile tehnologiei și politici. Sub presiunea politică internă, ultimul shogun este forțat să abdice în 1868, în favoarea împăratului, care accelerează procesul de modernizare. În timpul erei Meiji, Japonia ajunge rapid câmpioana industrializării în Asia și devine o putere externă de succes.

Marile val, gravură color în lemn de Hokusai, 1830

Sfârșitul excluderii și schimbările interne

Stările vestice contribuie la dezvoltarea Japoniei ca centru comercial. Criza internă duce la sfârșitul shogunatului.

La începutul sec. XIX, shogunii dinastiei Tokugawa încearcă să țină Japonia departe de lumea occidentală. Însă, SUA cer deschiderea Japoniei și impun Tratatul de la Kanagawa din 1854, care asigură americanilor utilizarea celor două porturi.

pentru comerț. Cu urmare, statele europene începe tratate similare, iar în 1860 trimiți japonezi călătorec în Europa pentru a demara comerțul cu Occidentul. Multe tratate erau dezavantajate pentru Japonia, adesea oferind străinilor privilegii semnificative. Această deschidere a țării a avut consecințe pe plan intern. Poporul japonez se considera pe strâmi drept intruși. Atunci când mai mulți samurai și naționaliști i-au atacat pe comercianți străini, nave de război europene bombardază Kagoshima în 1863 și Shimonoseki în 1864. În Japonia se formează un grup de influență care cere reorganizare politică și restaurarea împăratului (tenno). Sușinătorii modernizării și puterile străine înarmate accentuează deficiențele shogunatului Tokugawa. Shogunii admit că Japonia trebuie să se adapteze politica la noile condiții. Acestea sunt anticipate de conducători militari ai provinciilor Satsuma, Choshu și Tosa, care cuceresc palatul împăratului din Kyoto la 1 ianuarie 1868. Ca rezultat, Tokugawa Yoshinobu redă împăratului (tenno) puterea de guvernare, care fusese în mâinile shogunilor peste 300 de ani. În 1868, orașul Edo este declarat capitală, fiind redenumit Tokyo, iar în 1869 Tenno Mutsuhito (Meiji) se stabilește aici.

Tratatul comercial între Statele Unite ale Americii și Japonia, 31 martie, 1854

Tratatul comercial între Statele Unite ale Americii și Japonia, 31 martie, 1854

Voile europene și americane la Yokohama

Palatul împăratului din Kyoto, cca. 1900

Modernizarea și cuceririle teritoriale

Reformele Erei Meiji aduc Japonia în epoca modernă și o transformă în cea mai mare putere politică și militară din Asia de Est.

Războiul Boshin, un război civil scurt împotriva ultimilor sușinători ai dinastiei Tokugawa, duce direct la Era Meiji. Tenno Mutsuhito, supranumit Meiji („aluminați”), stabilește drept obiectiv modernizarea Japoniei.

feudală tradițională și nemes guvernatori care iau locul sistemului anterior de autonomie locală. Consultanți militari și ingineri europeni restructurează armata, industria și transportul. Legile și instituțiile de educație se

serviciu militar obligatoriu, după modelul prusac - este obligat să înalțeze revolta de la Satsuma. Statul prusac, a servit drept model și în cazul elaborării noii constituții din 1889, care, formal, făcea din Japonia o monarhie constituțională. În 1890, se formează un parlament cu o clasă superioară și una inferioară, deși împăratul încă avea dreptul să intervină în politică prin decretul sau dizolvând clasa inferioară. De asemenea, armata avea drept de veto în cazul numirilor în fotoliile miniștrilor. Industrializarea cerea extinderea teritoriilor țării, mai ales pentru a prelua materii prime și piețe externe. În anul 1890, Japonia ajunge la o înțelegere cu Rusia în ceea ce privește Insulele Kurile din nordul Japoniei și ocupă insulele chineze Ryukyu, în sud. Japonezii se folosesc de revolta din Coreea pentru a prelua și mai multe teritorii chineze. Câștigă Războiul sino-japonez din 1894-1895, iar prin Tratatul de la Shimonoseki preia Taiwan și Insulele Pescadore. De asemenea, Japonia câștigă Războiul ruso-japonez din 1904-1905, care se dăduse pentru Manciuria și Coreea, printr-un tratat negociat la Portsmouth, New Hampshire. În 1905, Japonia câștigă jumătatea sudică a peninsulei Sahalin și dreptul de imprumut asupra Peninsulei Liaodung. În 1910, Japonia anexează Coreea. În 1912, Tenno Mutsuhito moare la Tokyo. În timpul domniei lui, Japonia devine cea mai industrializată țară din Asia și undă dintre marile puteri politice și militare ale lumii.

Atac japonez asupra apărătorilor chinezi

reimposes, după model occidental. Cu toate acestea, ritmul rapid al schimbărilor a dus la rezistență. Când clasa războinică a samurailor a fost desființată, în 1871, ministrul de război Yamagata Arimoto - care introduce

Generalul Saigo Takamori era comandantul trupelor din Războiul Boshin, conducând peste 50.000 de samurai. Împreună cu Kido Takayoshi și Okubo Toshimichi, era unul dintre „Cei trei eroi” ai guvernării Meiji. Se retrage curând din viața publică și înfrunză o boală sârmă posturii. În 1877, Saigo conduce revolta de la Satsuma, inițiată de samuraii care se simțeau dezamăgiți prin pierderea privilegiilor. Răniți grav în luptă, le cere camarazilor săi să-l decapiteze, pentru a evita captivitatea și o mai mare dezonoare. Samuraii în poziție de atac

Stăruie de cale ferată între Utsunomiya și Nakano

1854 Tratatul de la Kanagawa

1863 Atac european la Kagoshima

1864 Atac european la Shimonoseki

3 ianuarie 1868 Ocuparea palatului împăratului din Kyoto

1871 Abolirea structurilor feudale

1877 Desființarea clasei samurailor

1895 Tratatul de la Shimonoseki

1904-1905 Războiul ruso-japonez

1910 Japonia anexează Coreea

Axa timpului

oferă o scurtă prezentare a celor mai importante evenimente.

Numele ilustrațiilor

apar în text și plasează ilustrațiile în contextul lor istoric.

Casetele colorate

conțin citate legate de subiectul discutat ori detalii biografice.

Casetele separate

îmboğătesc textul cu informații interesante și relevante din culise.

Coloncifrul de jos

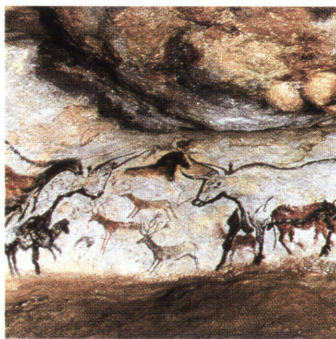
indică numărul paginilor din fiecare volum.

Numele de personalități

se regăsesc în Indexul de la pag. 74-80 ale primului volum.

Pătrățele colorate

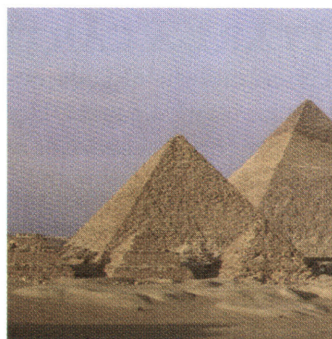
indică epoca și capitolul subiectului abordat.

Primele manifestări artistice ale omenirii: Picturi rupestre datând din Neolitic (pag. 21)

Sumerienii: O civilizație avansată apare în Mesopotamia (pag. 34)

Piramidele egiptene: monumentele funerare ale primilor faraoni (pag. 43)

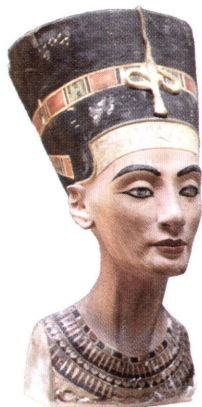
„Turnul Babel”: Relevanța interculturală a mitului (pag. 41)

12 De ce istoria?

1 Preistoria

De la origini până în la cca 4000 î.Hr.

- 18 Epoca Pietrei – Nașterea civilizației
- 18 Totul a început în Africa
- 19 Primii hominizi
- 20 Expansiunea teritorială
- 21 Taberele și folosirea uneltelor
- 22 Focul și vânătoarea
- 23 Limbajul și ritualurile funerare
- 24 Religia și cultele
- 25 Primele forme de artă
- 26 „Evoluția neolitică“
- 27 Culturile Tell

Plină de mister și de o frumusețe netrecătoare: regina egipteană Nefertiti (pag. 45)

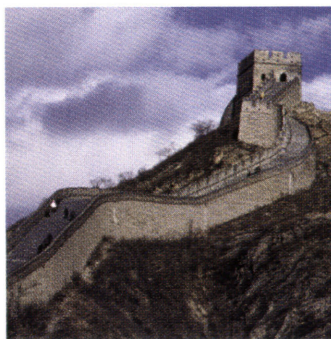
Primele imperii

cca 7000 î.Hr. – 200 d.Hr.

- 30 Introducere – Primele mari civilizații
- 32 Migrația popoarelor
- 34 Primele state din Mesopotamia
- 42 Egiptul antic
- 50 Hitiții
- 52 Regatele de lângă „Semiluna Fertilă“
- 54 Siria și Palestina
- 58 Iudaismul
- 60 Mezii și Imperiul Persan al Ahemenizilor
- 64 Nomazii din stepele eurasiatice
- 66 Religiile Indiei, Chinei și Japoniei
- 68 India de la origini până la invazia lui Alexandru cel Mare
- 72 China de la începuturi până la perioada „statelor războinice“
- 74 Index

Templul Partenon de pe Acropole: o capodoperă a arhitecturii grecești clasice, simbol al puterii polisului atenian (pag. 87)

Marele zid chinezesc: moștenirea primilor împărați ai Chinei (pag. 152)

Unul din marii conducători ai Romei: Gaius Iulius Caesar (pag. 120)

2 Lumea antică cca 2500 î.Hr.–900 d.Hr.

- 76 Introducere – Civilizația greacă și romană
- 78 Creta și Micene – Începutul civilizației grecești
- 82 Grecia clasică de la o civilizație a polisului până la pierderea independenței
- 94 Ascensiunea și declinul unei puteri mondiale: de la Macedonia la diadohi
- 102 Iudeea și Arabia înainte de sosirea romanilor
- 106 Cartagina: putere mondială și rivală a Romei
- 108 Etruscii: de la Ligă la dominația romană
- 110 Roma: de la origini până la moartea Republicii
- 114 Studiu de caz – Imperiul Roman
- 120 Sfârșitul Republicii Romane.
Epoca Romei imperiale
- 128 De la Constantin la ascensiunea Bizanțului
- 130 Creștinismul
- 136 Armenia și Asia Mică sub conducerea diadohilor și a romanilor
- 138 Persia sub Parți și Sasanizi
- 140 Celții, slavii și triburile germanice
- 146 Marea migrație
- 148 Imperiile nomade din stepele eurasiatice
- 150 India antică
- 152 Primii împărați chinezi din dinastiile Qin și Han
- 154 Primele regate din nordul și nord-estul Africii

Augustus, primul împărat roman (pag. 122)

Persecuție: profetul Mohammed se ascunde de dușmanii săi (pag. 226)

Încoronare: Carol cel Mare, regele francilor, devine împărat (pag. 165)

Arhitectura templelor ca expresie a unei filozofii: Angkor Vat, templu khmer aflat în jungla tropicală a Cambodgiei (pag. 246)

3 Evul Mediu Secolele V-XV

- 158 Introducere
- 160 Imperiile Germanice
- 162 Regatul francilor
- 166 Sfântul Imperiu Roman în Evul Mediu mijlociu și târziu
- 174 Elveția
- 176 Franța în Evul Mediu mijlociu și târziu
- 180 Burgundia și Țările de Jos
- 182 Anglia medievală
- 188 Irlanda și Scoția în Evul Mediu
- 190 Italia medievală
- 198 Spania și Portugalia în Evul Mediu
- 200 Europa de Nord
- 202 Europa de Est
- 206 Rusia
- 210 Imperiu Bizantin
- 214 Europa de Sud-est
- 218 Cruciadele
- 224 Islamismul
- 226 Răspândirea islamismului
- 236 Imperiul mongol și succesorii săi
- 240 India
- 242 China după dinastia Han
- 244 Japonia
- 246 Asia de Sud-Est
- 248 Africa Subsahariană
- 250 Colonizarea și primele civilizații ale Americii

4 Începutul perioadei moderne Secolele XVI-XVIII

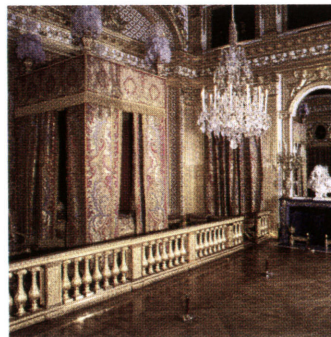
- 254 Introducere
- 256 Imperiul German: Reforma și consecințele ei
- 258 Studiu de caz – Reforma
- 266 Războiul de Treizeci de Ani
- 270 Sfântul Imperiu Roman în timpul absolutismului Iluminat
- 276 Franța: de la războaiele religioase la zorii revoluției
- 282 Ascensiunea Angliei
- 288 Țările de Jos: între lupta pentru independență și ocupația franceză
- 292 Italia Papilor și principilor
- 296 Spania și Portugalia
- 302 Europa de Est și Scandinavia
- 306 Rusia devine o mare putere
- 308 Imperiul Otoman, principala forță a Orientului
- 312 Africa de Nord
- 314 Persia sub Safavizi și Qajari
- 318 India mogulilor și Companiile europene de comerț
- 322 China sub împărații Ming și Manchu
- 326 Japonia între perioada Muromachi și shogunatul Tokugawa
- 330 Asia de Sud-Est
- 332 Africa
- 334 Imperiile Precolumbiene și cucerirea lor de către spanioli și portughezi

Conquista: soldații spanioli invadează Imperiul Aztec, situat în Mexic (pag. 335)

Reforma: Luther își apără tezele în fața împăratului Carol Quintul (pag. 256)

Palatul de la Versailles: dormitorul regelui Ludovic XIV al Franței (pag. 279)

Căderea Bastiliei: începutul Revoluției franceze (pag. 350)

- 340 America de Nord înainte de fondarea Canadei și a Statelor Unite ale Americii
- 344 Oceania și Australia până la sosirea europenilor

5 Epoca modernă 1789–1914

- 348 Introducere
- 350 Revoluția franceză
- 354 Studiu de caz – Revoluția franceză
- 360 Dominația lui Napoleon
- 368 Începuturile Revoluției Industriale în Europa
- 374 Statele germane – remodelarea Austriei și Prusiei
- 380 Germania imperială
- 384 Austro-Ungaria
- 386 Franța
- 390 Marea Britanie
- 394 Țările Benelux
- 396 Italia între Congresul de la Viena și Primul Război Mondial
- 398 Portugalia și Spania
- 400 Scandinavia
- 402 Rusia de la Tratatul de la Tilsit la abdicarea ultimului țar
- 406 Balcanii
- 408 Imperiul Otoman
- 410 Egiptul
- 412 Persia și Afghanistanul
- 414 India
- 416 China până la ultimul împărat
- 418 Japonia
- 420 Asia de Sud-Est
- 422 Formarea statelor africane și colonizarea
- 426 Statele Unite ale Americii: formarea lor și ascensiunea ca putere mondială
- 432 America Latină

Împăratul francez Napoleon Bonaparte (pag. 360)

Primul Război Mondial: atât oamenii, cât și animalele purtau măști de gaze (pag. 440)

Lenin, conducătorul Revoluției bolșevice din octombrie din Rusia (pag. 480)

Criză economică globală: Crahul pieței bursiere din „Joi neagră” (pag. 506)

Afiș pentru asociațiile internaționale ale corpului SS nazist (pag. 510)

6 Războaiele mondiale și perioada interbelică 1914–1945

- 438 Introducere
- 440 Primul Război Mondial
- 446 Ideologiile secolului XX
- 448 Democrația nepopulară: Reichul german
- 450 Germania nazistă: sub svastică
- 454 Austria: de la Imperiul Habsburgic la „Ostmarkul” german
- 456 Elveția: insulă de stabilitate
- 458 Franța: nesiguranță și ocupație
- 462 Marea Britanie între cele două războaie mondiale
- 466 Irlanda: sciziune și independență
- 468 Belgia și Olanda supuse politicii germane
- 470 Italia fascistă
- 472 Spania și Portugalia
- 474 Scandinavia și Țările Baltice
- 476 Polonia
- 478 Ungaria și Cehoslovacia
- 480 Uniunea Sovietică
- 484 Europa de Sud-Est între cele două războaie mondiale
- 486 Declinul și căderea Imperiului Otoman
- 488 Reorganizarea Arabiei
- 490 Iranul și Afghanistanul: lupta pentru independență
- 492 Drumul Indiei către independență
- 494 China între perioada imperiului și comunism
- 496 Japonia imperială și Asia de Sud-Est

- 500 Commonwealth – emanciparea coloniilor britanice
- 502 Africa sub dominația colonială
- 504 Ethiopia și Egiptul: între subjugare și independență
- 506 Statele Unite ale Americii în perioada interbelică: Euforie și depresie
- 508 America Latină
- 510 Al Doilea Război Mondial
- 514 Studiu de caz – Al Doilea Război Mondial

Elegantă androgină: două femei din anii '20 ai secolului trecut (pag. 506)

Copii vietnamezi refugiindu-se după un atac cu napalm al forțelor SUA (pag. 617)

Denunțare în timpul „Revoluției Culturale” chineze (pag. 619)

Berlinezii sărbătoresc căderea Zidului (pag. 544)

Minute de teroare: Al doilea avion intră în turnul World Trade Center (pag. 643)

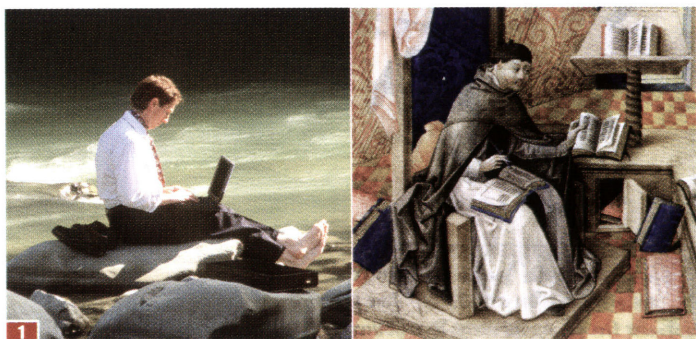
7 Lumea contemporană 1945 până în prezent

- 530 Introducere
- 532 Curențe în politica mondială
- 536 Calea spre unitatea europeană
- 538 Germania
- 546 Austria
- 548 Elveția
- 550 Marea Britanie: de la Commonwealth la Uniunea Europeană
- 554 Irlanda
- 556 Franța
- 560 Belgia, Olanda și Luxemburgul
- 564 Italia
- 568 Spania între dictatură militară și monarhie constituțională
- 572 Portugalia
- 574 Europa de Nord
- 576 Europa de Est și Centrală
- 580 Iugoslavia
- 582 Grecia și Turcia
- 586 Uniunea Sovietică și dezmembrarea ei
- 594 Africa de Nord-Vest
- 596 Israelul
- 598 Lumea arabă și Orientul Apropiat
- 610 Pakistanul și India
- 612 Asia de Sud-Est
- 618 China, Japonia și Coreea
- 624 Australia, Noua Zeelandă și Oceania

- 626 Africa după câștigarea independenței
- 634 Canada
- 636 Statele Unite ale Americii – putere mondială
- 644 America Latină
- 648 Globalizarea

Nelson Mandela și Willem de Klerk își strâng mâna, marcând sfârșitul apartheidului (pag. 633)

Internetul ne oferă informații de ultimă oră despre cele mai recente evenimente, însă cunoașterea istoriei se bazează pe studiul făcut de erudiți de-a lungul secolelor.

Moguli din trecut și din prezent: mogulul media Australian Rupert Murdoch, alături de o scenă de la curtea marilor moguli ai Indiei din sec. XVII.

DE CE ISTORIA?

Trăim în vremuri agitate. Știrile din fiecare minut al zilei ne fac să ne simțim în urma evenimentelor sau neimportanti. Pe Internet ❶, zvonul devine adevăr într-o miime de secundă. Avem impresia că informația veridică se poate accesa printr-un simplu click. Obținem datele istorice de pe Google, ca pe o mâncare fast-food, gata preparată pentru a fi înghițită cât mai rapid. Am intrat în epoca Web-ului, care aruncă informațiile, ca un vulcan virtual, în toate direcțiile. Nimic nu mai stă în calea cuvintelor nefiltrate și a imaginilor cosmetizate. Suntem pierduți, încercăm să înțelegem ceva din ceața deasă a dezinformării. Adevărul istoric a devenit un produs extrem de greu de găsit.

Trebuie să ne oprim puțin, să ne tragem răsuflarea, să medităm și să realizăm că istoria universală, ca de altfel orice lucru de preț, cere o abordare minuțioasă și de bună calitate. Mai mult, ea presupune o evaluare strictă și profesionistă. Tocmai de aceea, în această epocă a „adevărurilor“ din ziarele de scandal, revin la National Geographic Society, organizația științifică și educațională care l-a finanțat pe Hiram Bingham în expediția lui de redescoperire a Machu Picchu, în 1911, și pe Robert Ballard în găsirea navei Titanic, în 1985. Am petrecut multe nopți în sediul impresionant al Societății, aflat pe strada 17 din Washington DC, lucrând la proiecte speciale. Clădirea se întinde pe o suprafață considerabilă. După ce ai trecut de crocodilii uriași și de oasele de dinozaur din hol și ai ajuns în birouri și laboratoare, îți dai seama că Societatea servește de fapt ca interpret al culturii, istoriei și geografiei

universale. Editorii săi, cercetătorii, oamenii de știință și istoricii caută neîncetat adevărul și nu cunosc limite. National Geographic explorează fundul oceanului, craterele de pe Marte, câmpurile de luptă din Războiul Civil sau ruinele romane, oriunde vă duce gândul, și relatează atât ceea ce s-a transmis prin tradiție, cât și faptul științific. Scopul său este de a ne învăța despre planeta pe care trăim și despre galaxia noastră.

Și așa ajungem la această carte. Un tip inteligent mi-a spus cândva că prima regulă pentru a-ți controla erudiția este să știi cât nu știi. În timp ce citeam și admiram minunatele ilustrații din această elegantă *Mare Istorie ilustrată a lumii*, mi-am adus aminte de o vorbă înțeleaptă din popor. Pentru că înfruntăm zi de zi viața, nu mai avem de ce să privim înapoi. „Tot ce aparține trecutului a dispărut parcă în mare“, scria cu pertință romancierul Henry Miller în *Tropicul Racului*. „Am amintiri, dar ele și-au pierdut seva, par moarte și inutile, ca niște mumii străvechi scufundate într-o mlaștină.“

Miller avea dreptate. Îi considerăm pe Rupert Murdoch ❷ și Donald Trump „moguli“, dar nu știm nimic despre Imperiul mogulilor din India sec. XIV. Unii dintre noi se roagă în biserici luterane sau metodiste duminica și se numesc „protestanți“ ❸, fără a avea nici cea mai mică idee despre Pacea de la Augsburg din 1555. Memoria noastră colectivă este de scurtă durată. Ne vine greu să ne punem în pielea unui soldat din cel de Al Doilea Război Mondial ❹, normal că nu suntem în stare să trăim încercările grele și suferințele

3 Cultura a 340 de milioane de protestanți din lumea întreagă are la bază mișcarea de Reformă inițiată în 1517, odată cu publicarea celor 95 de teze ale lui Martin Luther.

4 Soldați americani în Al Doilea Război Mondial și revoluționari pe baricadele din Paris din 1848, luptând împotriva opresiunii și pentru câștigarea libertăților cetățenești.

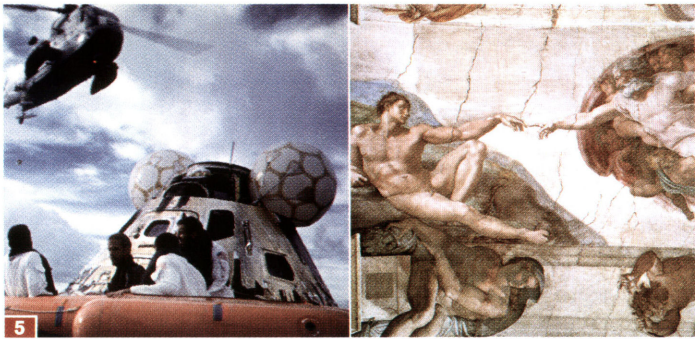
prin care a trecut „omul din Beijing“, una dintre cele mai vechi rămășițe umane descoperite de arheologi. Vechimea lui este cuprinsă între 300 000 și 400 000 de ani, iar scheletul lui a fost găsit lângă Beijing în 1920. Nu avem însă de unde ști că nu a avut un strămoș cu 400 000 de ani înaintea sa. Noi l-am descoperit din întâmplare, dar poate că am trecut pe lângă ruda sa de un milion de ani. El este într-adevăr predecesorul nostru pierdut în zorii omenirii, dar osemintele descoperite ridică mai degrabă semne de întrebare, în loc să ofere răspunsuri. Tocmai de aceea istoria este atât de greu de stăpânit. Cerem răspunsuri, însă când le primim, ele dau naștere la și mai multe întrebări. Este un cerc vicios exasperant, care i-a debusolat chiar și pe neobositul Arnold Toynbee și pe soții Durant.

Am trecut și eu prin același lanț de întrebări și răspunsuri pe când lucram pentru National Geographic la o carte de istorie în imagini intitulată *Mississippi: Nașterea unei națiuni*, care includea sute de fotografii color și foarte multe evenimente istorice. Fluviul a stârnit vise care au hrănit imaginația oamenilor, dar a creat și istorie: explorări, apariția unui imperiu, invenții. Fiecare lucru pe care l-am învățat navigând pe el a provocat și mai multe întrebări. Astfel, după ce am întâlnit străvechea civilizație Hopewell a făuritorilor de tumuli, am vrut să aflăm ce i-a cauzat dispariția.

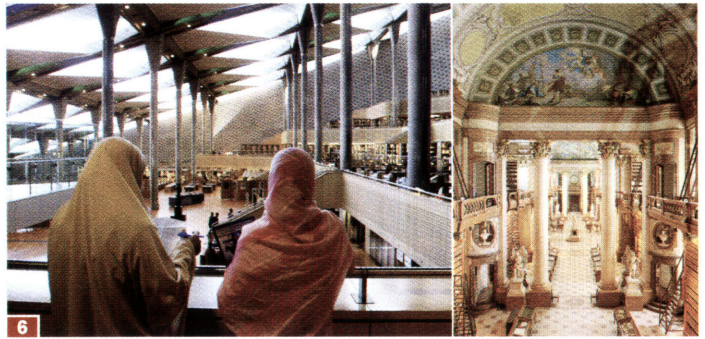
Să fim sinceri: singura certitudine este că nu există nimic sigur. Fie că cercetăm viața prinților germani, a zeilor greci, a conducătorilor incași sau a navigatorilor din Oceania, cunoașterea noastră va fi mereu foarte limitată. Privită prin ochii omului modern, istoria universală se împrășteie în într-o mulțime de civilizații,

popoare și evenimente disparate, iar fiecare informație pe care o deținem despre ele ascunde nenumărate secrete. Dubiul stăpânește tărâmul istoriei, iar cei care afirmă că dețin răspunsurile univoce se înșală. Istoria universală este o furtună care răscolește tot ceea ce îi aparține. Ce nu este istoria universală? Nu e de mirare că cei care au încercat din răspunderi să o definească, precum Descartes și Nietzsche, au înnebunit. Ea este mult prea vastă pentru a fi înțeleasă și de aceea alegem adesea să ignorăm trecutul. Cei mai mulți oameni nu-și mai amintesc la ce s-au gândit ieri, darămite la ce au meditat Confucius sau Aristotel cu secole în urmă. E clar, așadar, de ce se retrag cu coada între picioare. De ce să se lupte cu trecutul atât de vast, de nepotolit și greu de descifrat?

„De ce ia la harță istoria universală?“ este într-adevăr o întrebare bună. Cel mai frecvent răspuns este că istoria ne desăvârșește ca membri ai societății. Inepții. Cei mai mulți dintre noi se descurcă foarte bine și fără să știe că Dionysios a trăit între anii 430–367 î.Hr., sau că *Orrorin tugenensis*, „omul mileniului“, a fost găsit în Kenya în 2000. De ce trebuie să știm că Hefestian a murit în 324 î.Hr. și că Maria Tereza a preluat conducerea Boemiei și Ungariei în 1740? Cu ce ne îmbunătățesc viața asemenea cunoștințe? Răspunsul ni-l oferă filozoful William James, care insistă asupra faptului că oamenii, spre deosebire de alte ființe, cer cu aviditate „informații neobișnuite, care nu intră în nici o categorie sau grupă.“ Asta vor oamenii, iar în epoca postmodernă imaginile, precum cele excepționale adunate în această frumoasă carte, ne trezesc curiozitatea adormită. Ele ne fascinează și nu ne pot plictisi nicicum.

Omenirea își împinge mereu granițele tot mai departe, atât pe Pământ cât și în Univers. Curiozitatea și setea de cunoaștere ne-au modificat mereu perspectiva asupra lumii.

Nu doar un depozit de cărți: Biblioteca Alexandrină din Egipt și Biblioteca Regală din Viena dau mărturie despre cultura și spiritul epocii care le-au creat.

Încercați să vă închipuiți care este cea mai vie amintire a astronautului Neil Armstrong ❶, primul om care a pășit pe Lună. Când l-am intervievat acum câțiva ani despre misiunea Apollo 11 din 1969, mi-a spus că ceea ce îl impresionase cel mai mult fusese Pământul nostru minunat. Din perspectiva sistemului solar, zărise Groenlanda și Antarctica, privise razele soarelui reflectate de apele lacului Ciad din centrul Africii. El a văzut întreaga populație a planetei ca pe o entitate indivizibilă. De la înființarea sa la sfârșitul sec. XIX, National Geographic Society a promovat răspândirea cunoașterii în lume, fie că aceasta viza stelele căzătoare, coloniile de păsări flamingo sau motelurile ieftine răspândite pe porțiunile părăsite ale Autostrăzii 66. O singură imagine realizată de National Geographic ne spune de obicei mai mult despre un război civil din Africa, despre lansarea unei rachete în spațiu sau despre o întâlnire a grupului G-8 decât sute de articole de ziar. Imaginea ne influențează cel mai puternic, întrucât ni se întipărește în conștiință. Imaginile, cum sunt și cele din această carte, ne trezesc simțurile. Ele rămân cu noi și devin un fel de monedă culturală de schimb. Imaginile originale, deosebite provoacă uimire, ne răvășesc, ne urmăresc. La fel ca o statuie de Michelangelo sau un nud de Picasso, fotografia perfectă odată văzută se întipărește în memoria noastră.

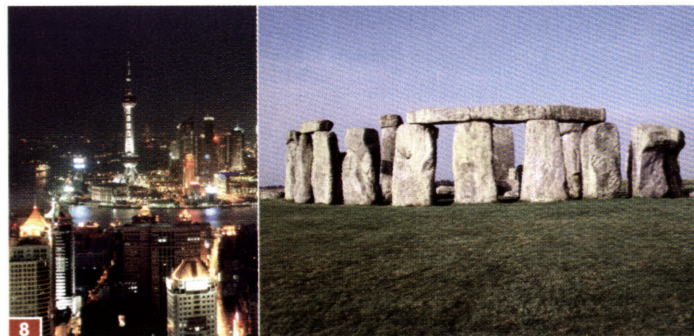
În această carte cel mai mult impresionează cele aproape 4000 de ilustrații care însoțesc textul. Ele îl ajută pe cititor să se concentreze, îl asistă și îi facilitează înțelegerea evenimentelor istorice, implicând și imaginația. Pomenindu-vă cu această lucrare în față, v-ați putea întreba: „La ce servește încă o istorie

universală?” Și eu mi-am pus aceeași întrebare. Nu e nimic mai descurajant pentru un autor ca mine decât să se plimbe pe holurile unei biblioteci bizantine ❷, cu ochii la miile de cărți ticsite pe rafturi. Totul e așezat în ordine perfectă, dar pare a fi steril, lipsit de viață. Fiecare carte pare a fi un grăunte de nisip pe o plajă nesfârșită. Sunt mult prea multe pagini pentru a ști de unde să începi și unde să ajungi. De aceea tinerii cred că istoria este plictisitoare. Scenariul a devenit la fel de familiar ca un tablou de Norman Rockwell. Adolescenții merg la bibliotecă, răsfoiesc o carte de istorie și se plictisesc. În mai puțin de o oră nu mai pot de oboseală, tânjesc după o gură de aer proaspăt, o discuție cu prietenii sau cel mai bine, după un somn reconfortant. Cele mai multe dintre aceste cărți de bibliotecă te fac să caști, creând impresia că poartă în ele cuvinte moarte, o erudiție prăfuită și pretențioasă, o rațiune validată de trecerea timpului.

Această carte nu este un asemenea volum savant și scorțos. O istorie universală în imagini îți incită simțurile, ca și cum ai mirosi săruri. Îți trezește mintea din amorțeală și te face să îți dai seama de forța trecutului, într-un mod coerent, amuzant și inspirat. Paginile ei sunt pline de dinamism, scânteietoare, mult mai vii decât orice altă „istorie universală”. Scopul cărții este de a stârni curiozitatea, dar aceasta nu este singura finalitate. Fie că o veți citi în întregime sau doar o veți răsfoi, efectul ei este de neconfundat. Vă va face să vă simțiți înțelepți chiar și numai păstrând-o în casă, pe măsuta de cafea sau noptieră. Cuvintele și ilustrațiile din această carte sunt pline de adevăr, iar prezentarea lor în „calupuri” de informație vă va oferi o experiență aproape interactivă. Culorile și imaginile uluiesc, te prind și nu-ți

7 Moștenirea admirabilă a faraonilor: povestea reginei Cleopatra continuă să-i influențeze pe scriitori, compozitori și pe regizorii de film.

8 Progresul civilizației: orașul futurist Shanghai deschide calea spre sec. XXI, dar rădăcinile străvechi ale civilizației încă ne fascinează.

mai dau drumul. Îți vor trezi imaginația și te vor face să vezi Sfinxul ❶, Marele Zid Chinezesc și Marele Canion. O să îți pară rău că desenai floricele la ora de geografie în liceu, sau la seminariile de istorie la facultate. Acum însă e prea târziu.

Hai să ne gândim puțin: în copilărie și adolescență eram cu toții ca Huck Finn și Tom Sawyer, nerăbdători să fugim din sala de clasă pentru a explora fluviul Mississippi. Cei mai mulți dintre noi ne dorim ca, în loc să lucrăm din greu opt ore pe zi, să călătorim și să facem cumpărături într-o piață indiană din Mumbai sau să admirăm peisajul de la fereastra unui hotel din Alpii elvețieni, lângă Berna. Istoria devine astfel mod de evadare și cu cât aflăm mai multe despre trecutul nostru, cu atât avem mai multe locuri la care să visăm. Istoria universală este ca un autobuz magic care ne poartă prin timp, fiind atât de vie, încât trezește epoci de mult apuse. Secolele se succed pe scenă, își spun povestea și fac apoi loc altora în lumina reflectoarelor. Dacă nu putem vizita cea mai îndepărtată insulă indoneziană așa cum era ea în sec. XV, sau călători în Shanghaiul ❷ de astăzi, aceste pagini ne ajută, totuși, să ni le imaginăm.

Este normal ca National Geographic, o organizație ce acționează la nivel global, să publice această istorie universală. Deși puțini știu asta, National Geographic Society tipărește reviste și cărți în multe limbi, cum ar fi japoneza, spaniola, ebraica, greaca, franceza, germana, poloneza, indoneziana, coreana, portugheza, chineza, ceha, româna, rusa, norvegiana, turca și olandeza. Însă imaginile sale extraordinare nu au nevoie de traducere, fascinându-i pe cititori oriunde s-ar afla aceștia. De exemplu, coperta unui număr din 1985 al

revistei o înfățișa pe o fată afghană rămasă fără părinți și care privea neajutorată cu ochii ei verzi, fascinanți, către fotograf. Imaginea a fost atât de sfâșietoare și a impresionat atâția oameni de pe toată planeta, încât după intrarea americanilor în Afghanistan, după evenimentele de la 11 septembrie, ea a fost din nou căutată. Pashtun, o femeie săracă, ducând o viață aproape nomadă, a fost găsită în 2002 și întreaga lume s-a bucurat. S-a relatat din nou despre ea în revistă și au fost publicate pozele recente ale lui Sharbat Gula, căci acesta este numele ei. Imaginile transmiteau mesajul ororilor războiului, dar și al rezistenței spiritului uman de-a lungul istoriei.

În același mod, National Geographic Society urmărește istoria prin imaginile și ilustrațiile din această carte consistentă. Dacă ar trebui s-o inventariez într-o librărie, aș pune-o la rubrica „Istorie utilizabilă”. Aceasta este o carte pe care trebuie să o ai, să o prețuiești și să o folosești. Este un dar din partea lui National Geographic. Implică toată familia și este o prezență durabilă în casă. Nu uitați, însă, că sunteți încă departe de cunoașterea absolută. De fapt, călătoria voastră abia începe.

Douglas G. Brinkley, New Orleans
Iunie 2005

Preistoria

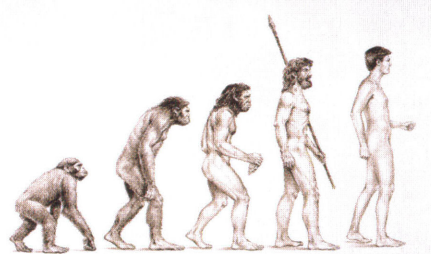
Până la cca 4000 î.Hr.

Dacă ar fi să-l comparăm cu istoria umanității, sau cu cea a Pământului, studiul evoluției ființelor umane, al originii și relațiilor dintre ele este de o dată foarte recentă. Până în sec. XVIII, povestea biblică a creării omului – „Și Dumnezeu l-a creat pe om după chipul și asemănarea Sa, a făcut bărbatul și femeia” – era acceptată ca adevăr incontestabil în multe părți ale lumii. Apoi au apărut naturaliștii, cel mai celebru dintre ei fiind Charles Darwin. Aceștia s-au îndoit de statutul privilegiat acordat oamenilor în *Biblie* și au plasat dezvoltarea ființei umane în contextul unei teorii a evoluției. Aceasta a fost susținută și elaborată pe baza descoperirii unor schelete, a unor unelte primitive și a multor urme de vechi așezări. Clasificarea, datarea și evaluarea lor cu ajutorul tehnologiilor moderne a facilitat înțelegerea originii omului.

Reconstituire a unei scene de vânătoare din Epoca Pietrei, cca 25 000–30 000 î.Hr.
Pentru omul de Cro-Magnon, mamutul era o pradă căutată, din care se puteau folosi atât carnea, pielea, cât și colții.

EPOCA PIETREI – NAȘTEREA CIVILIZAȚIEI

DE LA ORIGINI PÂNĂ LA CCA 4000 Î.HR.

1 Evoluția de la maimuță antropoidă la *Homo sapiens*

Răspunsurile finale la întrebările legate de originea omului nu au fost găsite nici în prezent. În 1871, Charles Darwin opunea propria teorie a evoluției legendei biblice a creației. Teoria evoluției sugera că omul evoluase din antropoizi ❶. Africa, locul unde s-au găsit cele mai vechi oase de umanoizi, este considerată a fi „leagănul omenirii”. Progresul către *Homo sapiens* de astăzi poate fi urmărit prin scheletele, uneltele și urmele de așezări (printre care se numără și picturile rupestre) rămase de-a lungul timpului.

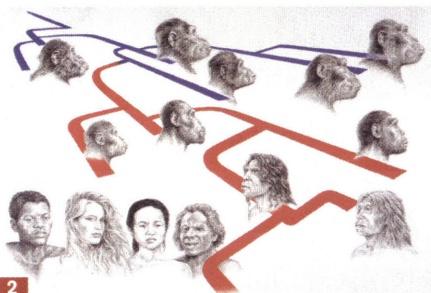
Totul a început în Africa

Datorită dezvoltării teoriei evoluției, dar și a identificării și clasificării hominizilor descoperiți de la jumătatea sec. XIX până în prezent, ipoteza originii africane a ființei umane este acum unanim acceptată.

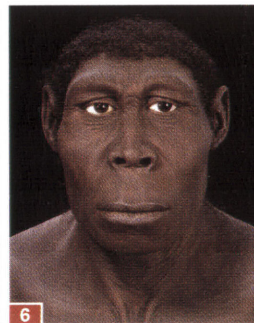
Originile și evoluția omului ❷ au fost dezbătute aprins de-a lungul sec. XIX. Au apărut două curente de gândire. Potrivit doctrinei creaționiste a religiilor monoteiste, omul a fost creat de Dumnezeu și nu a mai evoluat de atunci. Teoria evoluției a lui Charles Darwin se opunea, afirmând că ființele vie ❸, ❹,

❺, ❻, au evoluat continuu. El a evidențiat înrudirea dintre primii oameni și animale, în special cu primatele. Darwin sugera că omul primitiv și-a dezvoltat în timp capacitățile intelectuale, sociale și creative. El și-a susținut teoria făcând referiri la importanța crescândă a folosirii uneltelor și la trecerea omului de la o viață de vânător-culegător la una de agricultor și crescător de animale.

Tot în sec. XIX a început înregistrarea și clasificarea sistematică a fosilelor umanoide și a uneltelor de piatră. O atenție specială s-a acordat determinării vechimii fosilelor, însă o datare mai corectă

2 Evoluția de la *Australopithecus anamensis* (albastru) la *Homo habilis*, *Homo rudolfensis*, *Homo erectus* și primul *Homo sapiens* la *Homo neanderthalensis* și *Homo sapiens sapiens*.

Dat fiind faptul că cei mai vechi hominizi fuseseră descoperiți în Africa de Est, a apărut o teorie care transforma acest continent în „leagănul omenirii”. Această ipoteză a fost susținută de descoperirea în 1924 a „copilului Taung”, un *Australopithecus africanus* care a trăit acum 2,2 milioane de ani.

De la stânga la dreapta: 3. *Australopithecus anamensis* (cca 4,2 milioane î.Hr.), 4. *Australopithecus afarensis* (cca 4–3 milioane î.Hr.), 5. *Australopithecus africanus* (cca 2,8–2 milioane î.Hr.) și 6. *Homo erectus* (cca 1,9 milioane–200 000 î.Hr.) - reconstituire.

Subdiviziunile perioadei preistorice

Preistoria se împarte în Epoca veche a Pietrei sau Paleolitic, Epoca nouă a Pietrei sau Neolitic, Epoca Bronzului și cea a Fierului:

Paleoliticul timpuriu: cca 2,5 milioane–250 000 î.Hr.

Paleoliticul mijlociu: cca 250 000–30 000 î.Hr.

Paleoliticul târziu: cca 30 000–10 000 î.Hr.

Neoliticul: cca 10 000/8000–4000/1800 î.Hr.

Epoca Bronzului: cca 4000–700 î.Hr.

(Orientul Mijlociu), cca 1800–800 î.Hr. (Europa)

Epoca Fierului: începând cu cca 1100/800 î.Hr.

Preistoria s-a suprapus cu perioada geologică a cuaternarului:

Pleistocenul timpuriu:

cca 1,8 milioane–800 000 î.Hr.

Pleistocenul mijlociu:

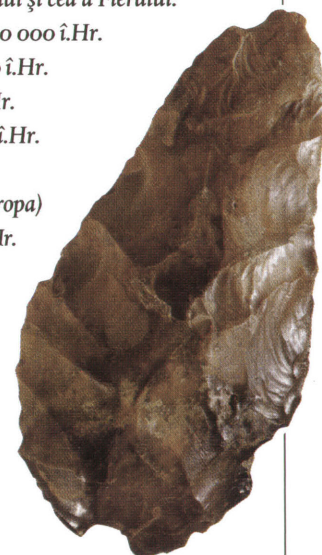
cca 800 000–127 000 î.Hr.

Pleistocenul târziu:

cca 127 000–10 000 î.Hr.

Holocenul (perioada postglaciară):

cca 10 000 î.Hr. până în prezent

Răzătoare paleolitică

a acestora a devenit posibilă odată cu descoperirea în 1947 a metodei științifice de datare cu carbon radioactiv de către profesorul Willard F. Libby de la Universitatea din Chicago.

■ Primii hominizi

Potrivit celor mai recente descoperiri, omul a apărut acum mai bine de șase milioane de ani. Trecând prin etape succesive de evoluție, primii hominizi și-au dezvoltat din ce în ce mai multe calități. Treptat, ființa umană a început să părăsească „leagănul” său african.

stânga: Cranii de *Australopithecus africanus* și *Australopithecus boisei*
dreapta: Craniul unui australopithec cu mandibula reconstituită

Aplicând teoria lui Darwin, paleontologii au început căutarea unei „verigi lipsă”, care să facă legătura între om și cea mai apropiată rudă a sa dintre animale, cimpanzeul. Multe specii de hominid au fost descoperite în timp, dar nu toate erau strămoși direcți ai lui *Homo sapiens*.

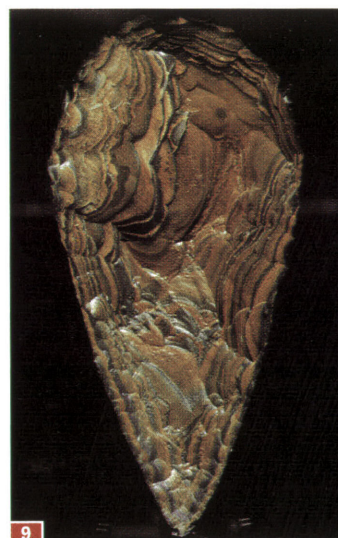
Ardipithecus ramidus, care a trăit acum 5,5–4 milioane de ani pe teritoriul Etiopiei de astăzi, a fost considerat multă vreme cel mai vechi umanoid. În 2000, a fost

găsit însă *Ororin tugenensis* („omul mileniului”), care popula Kenya acum cca șase milioane de ani. După *Ardipithecus* a apărut *Australopithecus* 7, 8, cu o vechime de 3,7–1,3 milioane de ani, care folosea deja unelte primitive de piatră. *Australopithecus afarensis* a devenit celebru grație lui „Lucy”, ale cărei oase au fost scoase la lumină în 1974.

Următoarea etapă a evoluției a fost genul *Homo*. *Homo habilis*, care a trăit acum 1,5–2,3 milioane de ani, avea un creier mai mare și un

regim alimentar mai variat decât umanoizii anteriori. Noua dietă, care până acum fusese în întregime vegetariană, includea carne și grăsimi animale. *Homo habilis* a fost primul hominid care a părăsit pădurea și a început să vâneze în savană 9. Lui îi aparțin primele unelte cioplite în piatră, care erau probabil folosite pentru a sparge oasele și a ajunge la măduvă.

Homo ergaster (*Homo erectus*), care a populat întreg continentul african acum cca 1,8–1 milion de ani î.Hr., este primul hominid ale cărui mărime și proporții se aseamănă cu cele ale omului modern. Umbla numai în poziție verticală, își făcea provizii și crea obiecte de piatră. Acum cca 1,6 milioane de ani, el a fost cel care a cioplit în întregime cel dintâi topor de mână 10, 11, care putea folosit și ca târnăcop. *Homo ergaster* a fost de asemenea primul care a părăsit

9

10

sus și jos: Topoare de mână din silix, unelte paleolitice prelucrate

Africa și s-a răspândit treptat în zonele mai apropiate din Asia și Europa.

„Lucy”

Nici un alt umanoid cunoscut nu a făcut mai multă senzație la descoperirea sa precum femela de *Australopithecus afarensis* cu o înălțime de 1,09 m găsită în regiunea Afar din nord-estul Etiopiei în 1974. A fost botezată „Lucy”, după piesa formației Beatles pe care o ascultaseră cercetătorii în tabără. Presa a numit-o imediat „veriga-lipsă”. Ea aparține ramurii filogenetice umane și are conformația anatomică necesară mersului biped. Oasele și dinții ei au oferit informații prețioase despre viața pe care o ducea.

11

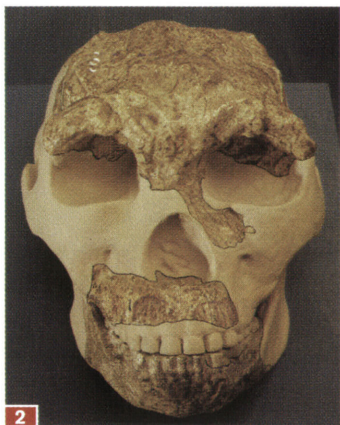
Australopiteci la vânătoare în câmpie, Paleolitic

■ Expansiune teritorială

Plecând din Africa, oamenii primitivi s-au stabilit într-o primă etapă în Asia și Europa, apoi în Australia și cele două Americi. Din cauza climei aspre, numai vânătorii viguroși ai perioadei glaciare, oamenii de Neanderthal și Cro-Magnon, au fost cei care au putut să colonizeze Europa.

Mult timp s-a crezut că primii oameni nu au părăsit Africa doar cu cca 1,4 milioane de ani în urmă. În anii 1990 s-a găsit însă în Georgia, în Asia de Vest, craniul unui umanoid cu o vechime de 1,7–1,8 milioane de ani.

Cele mai vechi fosile de *Homo erectus* au fost descoperite în Asia. „Omul de Java”, botezat după insula unde a fost descoperit primul exemplar, datează de

2 Craniul „omului din Beijing”, Pleistocenul mijlociu

acum 1,7 milioane de ani î.Hr., pe când „omul din Beijing” ❷ găsit în China are o vechime de 600 000–200 000 î.Hr. *Homo erectus* folosea probabil deja în acea perioadă focul și dezvoltase posibil o formă de limbaj. Tot el a fost primul om

3 *Homo heidelbergensis* la vânătoare

venit în Europa, care trecea atunci prin perioade glaciare extreme. Versiunea europeană a lui *Homo erectus* a fost numită *Homo heidelbergensis* ❸, datorită unei descoperiri făcute lângă Heidelberg în 1907. Se estimează că a trăit acum 400 000–800 000 de ani.

Pleistocenul târziu (127 000–10 000 î.Hr.) a fost epoca omului de Neanderthal. Acest nou tip de umanoid, considerat a fi o rudă secundară a lui *Homo sapiens* sau chiar o subspecie diferită, a apărut în urma unor trepte succesive de evoluție și a dispărut acum cca 30 000 de ani. De la descoperirea primei calote craniene de Neanderthal în 1856, el a devenit cel mai cunoscut exemplu de om primitiv. Neanderthalii ❹, ❺ erau vânătorii scunzi și robuști ai epocii glaciare, având cel mai mare volum cranian dintre toți umanoizii de până atunci. Nasul lor turtit și cavitatea nazală largă reprezentau o adaptare la clima rece.

Acum cca 40 000 de ani, *Homo sapiens* modern, sub forma omului de Cro-Magnon, a ajuns în sfârșit din Africa în Europa.

Acest strămoș direct al nostru popula teritoriul de astăzi al Israelului încă de prin anii 100 000 î.Hr. („proto-Cro-Magnon”). Era mai înalt, mai suplu și mai rezistent decât oamenii de Neanderthal, însă cele două specii au conviețuit în Europa timp de aproape 10 000 de ani. Au apărut numeroase teorii cu

1 *Homo neanderthalensis* (cca 150 000–30 000 î.Hr.), sculptură reconstituită a unui om de Neanderthal

privire la această conviețuire și la dispariția omului de Neanderthal. S-a presupus că ei au interacționat și s-au influențat reciproc, fără să fi format familii mixte.

Cu cel puțin 60 000 de ani în urmă, sau chiar mai devreme, omul primitiv a ajuns în Australia, trecând prin Noua Guinee. Primii hominizi au ajuns probabil în cele două Americi cu doar circa 11 500 de ani în urmă. Vânătorii epocii glaciare au pătruns pe continent

4 Oameni de Neanderthal la vânătoare de urși de peșteră

Fosile de Neanderthal

Una dintre cele mai apropiate rude ale noastre, omul de Neanderthal a dobândit acest nume după ce o bucată de craniu a fost găsită într-o peșteră de pe Valea Neander lângă Düsseldorf în 1856. A fost clasificată în 1863. Cercetătorii au stabilit ulterior că oasele descoperite în Engis, Belgia, în 1829–1830 și la Kalpe (Gibraltar) în 1848 aparțineau aceleiași tip de umanoid. Craniul de la Kalpe s-a păstrat mult mai bine decât porțiunea de calotă din Germania, de aceea omul de Neanderthal ar fi trebuit poate să poarte numele de „Kalpe”.

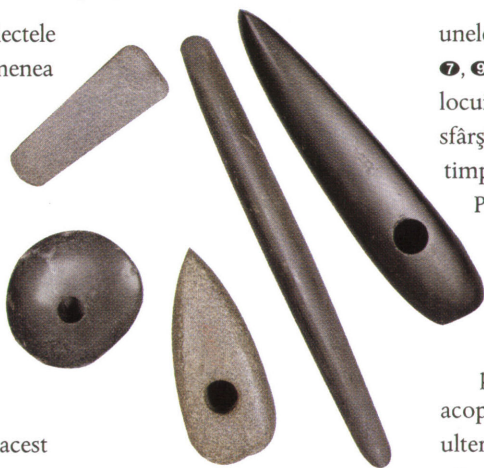
sus: Craniu găsit la Kalpe

prin Siberia și Alaska. Cele mai vechi descoperiri din America sunt vârfuri de săgeți și de lance cioplite în piatră. Cunoscute sub numele de „vârfuri Clovis”, acestea sunt asociate cu cultura Clovis.

Taberele și utilizarea uneltelor

Evoluția omului poate fi urmărită în funcție de unelte și armele de vânătoare pe care le-a folosit. Un alt semn al progresului îl reprezintă existența zonelor de locuit care ofereau adăpost permanent unor grupuri tot mai mari.

Pe lângă scheletele găsite, obiectele de piatră s-au păstrat de asemenea foarte bine, oferindu-ne informații despre prima perioadă a existenței noastre. Hominizii din Paleoliticul timpuriu foloseau materialele care se găseau ușor. Primele unelte din piatră ⑤ au fost create prin cioplire cu alte pietre sau bețe, astfel încât luau diverse forme, precum acest topor de mână ⑥. Așchiile erau de asemenea utilizate pentru a da o formă pietrei prin răzuire sau dăltuire ⑦. În Paleoliticul mijlociu, cerințele vânătorii au determinat îmbunătățiri ale armelor și apariția

6 Topor și ciocan neolitic

unor lame fin cizelate. Astfel a luat naștere „tehnologia lamei subțiri”, constând în crearea unor lame lungi și înguste de piatră sau de corn, care erau utilizate ca vârfuri de lance sau harpoane.

Omul primitiv se adăpostea în peșteri, însă probabil doar după ce a descoperit focul în Paleoliticul timpuriu, fiindcă înainte acolo se ascundeau adesea urși și pisici sălbatice. Peșterile au fost folosite inițial doar în anotimpul rece, însă

8 Pumnale din silex

unele peșteri mai mari ⑦, ⑨ erau probabil locuite tot anul, după sfârșitul Paleoliticului timpuriu. În Epoca Pietrei, oamenii

și-au construit adăposturi în spații deschise, adesea pe malurile râurilor și ale lacurilor, unde ridicau probabil colibe din lut cu acoperiș din frunze. Locuințele ulterioare au fost săpate în pământ. În Paleoliticul târziu au început să apară corturi făcute din piei întinse peste stâlpi de lemn sau colți de mamut.

5 Diferite etape în producerea topoarelor de piatră neolitice

Taberele se mutau probabil pe măsură ce locuitorii lor migrau, odată cu schimbarea anotimpurilor, însă trebuie să fi existat și așezări permanente, precum cea descoperită la Willendorf, Austria. Perimetrul acesteia era demarcat de lespezi de piatră și piei de animale. Primele case și locuințe permanente apar în perioada neolitică.

Bastoane perforate

Printre artefactele aparținând omului de Cro-Magnon se numără și bastoane din os sau corn, bogat decorate și perforate. Inițial s-a crezut că reprezentau simboluri de cult ale statutului unei persoane și au fost denumite „sceptre ale puterii”. În prezent, se știe însă că erau utilizate pentru îndreptarea vârfurilor de lance din piatră sau os. Omul de Cro-Magnon folosea și aruncătoare de lance sau „atlatl”, bastoane terminate cu un cârlig, de care se fixa arma. Datorită acestora, lăncile erau aruncate mai departe și cu o putere mai mare.

dreapta: Bastoane perforate

7 Viața într-o peșteră în Epoca Pietrei

9 Turme de animale în picturi rupestre, Franța; Paleoliticul timpuriu

Focul și vânătoarea

Trecerea de la existența de culegător la cea de vânător a diversificat regimul alimentar al omului. Mai mult, a stimulat cooperarea cu ceilalți și cizelarea calităților sociale, pentru a permite formarea unui grup de vânătoare eficient. Odată cu înlănțuirea focului, ființa umană a învățat să stăpânească o forță a naturii. Acest fapt, precum și schimbările sociale apărute, a avut o importanță majoră.

1 Bucată de silex găsită în situl arheologic de la Messel, Kalkriese, Germania

Primii hominizi au fost probabil vegetarieni și culegeau plante și fructe, sau dezgropau rădăcini și tuberculi cu ajutorul unor unelte de săpat. Includerea cărnii în alimentație, odată cu trecerea la vânătoare, deși primii vânători erau cu siguranță și culegători, a marcat un progres remarcabil al inteligenței sociale. Vânătoarea solicita efort

colectiv, îndemănare, strategie și precauție. Cere comunicare în grup și probabil delimitarea unor teritorii de comun acord cu alte grupuri. O primă strategie de vânătoare a fost *battue* – împingerea animalelor în râpe sau de pe stânci. Buna cunoaștere a prăzii și a obiceiurilor acesteia le-a permis primilor vânători să conștientizeze superioritatea lor asupra animalelor.

Principala armă a Paleoliticului timpuriu și mijlociu a fost lancea ascuțită de lemn, care la început era folosită la împuns și abia mai târziu la aruncat. Arcul și săgeata nu au apărut decât în Neolitic. La scurt timp după aceea, câinele a fost domesticit și folosit la vânătoare. Prada preferată era bizonul și cerbul roșu în Europa, renul și elanul în teritoriile nordice și antilopa în Africa. Omul

4 Tabăra unui grup de vânători, cca 10 000 î.Hr.

Tehnici de vânătoare

Utilizarea lăncilor de lemn este dovedită de numeroasele schelete de animale care au fost găsite străpunse de asemenea arme. Lângă Hanovra, în Germania, de exemplu, s-au descoperit fosile de cai vechi de 400 000 de ani cu lănci de un metru înfipite în ele. Scenele de vânătoare care înfățișează animale străpunse de lănci și săgeți sunt omniprezente pe pereții peșterilor. Bizonul preistoric european și cel american erau vânați prin izolarea lor de turmă. Animale precum caii sălbatici, cerbii roșii sau renii, erau prinse în plase sau vânați prin tehnica „*battue*” (împingerea animalelor în râpe).

Vânători Cro-Magnon atacând în grup un mamut

2 stânga: Vârfuri de lance din corn de cerb, Paleoliticul timpuriu
dreapta: Oase de bizon (ambele din Paleolitic)

primitiv vâna și pahiderme, precum mamutul, elefantul de pădure și rinocerul lânos. Erau de asemenea vânați urșii de peșteră, care aveau un rol special în cultele primitive. Aceștia au dispărut odată cu trecerea la perioada neolitică.

Mulți cercetători consideră că utilizarea focului, dovedită de numeroase descoperiri arheologice, începând cu Paleoliticul timpuriu, este esențială în evoluția omului modern. Omul primitiv a folosit probabil la începutul focul provenit din incendiile de câmpie sau din fulgere, până când a

învățat cum să îl aprindă cu ajutorul silexului (cremenea) și cum să îl stăpânească. El și-a însușit astfel controlul unei forțe a naturii pentru a se proteja și a se apăra sau a ataca. Focul a început să fie folosit și la gătitul și friptul mâncării. Probabil tot descoperirea lui i-a permis omului să pătrundă și să locuiască în peșteri.

Au fost emise multe teorii cu privire la împărțirea rolurilor între sexe. S-a sugerat că în această perioadă s-a făcut prima dată distincția dintre bărbatul vânător și femeia culegătoare și îngrijitoare a focului și a copiilor.

■ Limbajul și ritualurile funerare

Progresul omenirii a necesitat și dezvoltarea capacităților mentale și intelectuale. Învățarea și folosirea unui limbaj simbolic, precum și apariția primelor culte funerare marchează așadar un punct de răscruce.

Odată cu dezvoltarea tehnică și socială a omului primitiv a avut loc o „revoluție psihologică”. Formarea grupurilor sociale a creat nevoia de a comunica gânduri și sentimente, dar și de a marca diferențele.

sunetelor și cuvintelor purtătoare de sens (idei), limbajul cerea capacitatea de a conceptualiza ideile comunicate prin cuvinte și simboluri. Spre deosebire de pictograme, simbolurile nu

trebuie să semene cu lucrurile pe care le înlocuiesc. Ele sunt asociate cu anumite sensuri convenționale (asupra cărora s-a căzut unanim de acord), pe care membrii grupului le învață în timp.

Utilizarea limbajului necesită așadar dezvoltarea paralelă a tuturor acestor însușiri la toți indivizii. Din păcate, în lipsa unor surse scrise, s-au putut trage doar concluzii indirecte cu privire la natura și dimensiunile acestei dezvoltări.

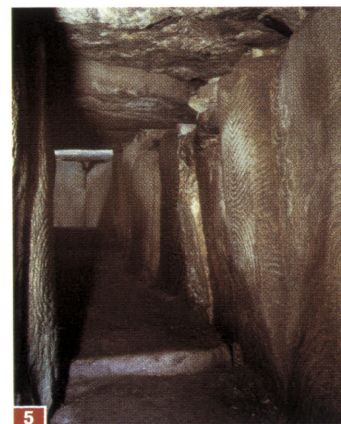
Un grad mai înalt de abstractizare mentală a fost necesar și pentru înmormântarea morților. Informațiile adunate despre ritualurile funerare ne fac să credem că și omul primitiv era conștient de propria sa efemeritate.

Încă din Paleoliticul timpuriu s-a practicat înhumarea craniilor și mandibulelor, în special de către hominizii ce populau teritoriul de azi al Chinei. Locuitorii peșterilor din Paleoliticul mijlociu aveau cu siguranță ritualuri funerare, după cum o dovedește descoperirea unor schelete ❸ poziționate cu grijă. Ele erau întinse pe spate sau ghemuite, cu unelte de piatră plasate alături. Scheletele și mai ales craniile erau frecvent acoperite

❸ Schelet găsit într-un sit datând din Paleoliticul mijlociu, Les Eyzies, Franța

cu lespezi de piatră ❹, ❺, ❻. Nu este foarte clar dacă se dorea protejarea morților, sau a celor vii de spiritele acestora. Craniul ❿ a beneficiat mereu de o atenție specială, creierul fiind frecvent extras prin perforații practicate la baza calotei. În Paleoliticul târziu se presăra de obicei ocru, un pigment roșu, pe trupurile morților și mai ales pe craniile, care erau apoi așezate în compartimente delimitate cu pietre. În morminte au fost puse podoabe valoroase, lucrute cu mare migală ❻ sau unelte nefolosite de piatră ❿. Au fost de asemenea descoperiți dinți perforați, purtați probabil ca pandantive.

❺ Tumuli (morminte în formă de movilă) din lespezi de piatră gravată, Franța

Ritualuri funerare și trepanații

În Paleoliticul târziu, morții erau depuși în poziție așezată în gropi săpate special pentru acest scop. Ele se aflau de obicei în centrul zonei de locuințe sau lângă o vatră. Se presupune că înmormântarea avea loc doar după ce se schimbaseră locul de tabără. Găurile circulare descoperite în numeroase craniile au ridicat multe semne de întrebare. Prin ele s-a scos probabil creierul decedatului. Însă în unele cazuri, calota craniană se vindecase parțial și osul reîncepuse să crească, ceea ce înseamnă că persoana rămăsese în viață și după efectuarea „trepanației”.

Scheletul unei femei care a trăit în Neolitic, în poziție așezată găsit la Backaskog, Suedia

❻ sus: Morminte megalitice, reconstruite; ❻ jos: Dolmen (monument megalitic) în Evora, Portugalia

Se presupune că începând cu *Homo ergaster* putem vorbi de o conștiință fundamentală de sine și o conștientizare a existenței celorlalți, precum și de abilitatea primară de a folosi limbajul. Servind la transmiterea gândurilor, prin intermediul

❹ stânga: Mască zoomorfică; ❹ mijloc: Craniu uman încrustat cu fildeș; ❹ dreapta: inventarul unui mormânt aparținând culturii amforelor globulare, lângă Berlin

Religia și cultele

Numeroase descoperiri datând din preistorie indică existența unor culte și ceremonii de sacrificare. Părerile sunt însă împărțite în privința prezenței unei forme de religie. Se presupune totuși că a existat o oarecare legătură între cultele primitive, misticismul legat de vânătoare și pregătirea hranei.

Apariția credinței într-o forță transcendentală care cere jertfe a reprezentat un moment fundamental în etapele dezvoltării psihice a omului. Un alt aspect esențial este legătura aparte între om și animal, vânător și pradă (animalism), om și mediul în care trăiește. Se știe acum

că primele „religii” sau culte erau asociate cu vânătoarea. Unul dintre cele mai vechi ritualuri, datând încă de la sfârșitul Paleoliticului timpuriu, era sacrificarea unor animale. În acest scop, femele de ren erau scufundate în lacuri și mlaștini având pietre și țărâși de lemn în pieptul deschis. Scheletele unor animale, în special mamuți, au fost descoperite cu multe podoabe așezate alături.

Locuitorii cavelor din Paleoliticul mijlociu decorau și remodelau craniile urșilor de peșteră, îngropându-le apoi, sau le așezau în spatele unor ziduri de bolovani. Această practică a dat naștere ipotezei că ar fi existat un cult al ursului de peșteră.

Stabilind analogii cu ritualurile șamanilor din triburile siberiene de vânători, unii cercetători au interpretat împodobirea și atenția specială acordată oaselor de animale ca pe un „ritual de compensare” pentru uciderea unui animal sau ca pe o expresie a credinței omului primitiv că prada îngropată va „învia”. S-a emis de asemenea ipoteza că o parte a prăzii se sacrifică unui zeu al vânătoriei sau unui totem animal. Astfel pot fi analizate reprezentări ale unor ființe pe jumătate umane, cum ar fi „vânătorul de la Trois-Frères” ①, ④, care au dat naștere unor interpretări extrem de controversate.

Este posibil să fi apărut și ritualuri legate de împărțirea prăzii între membrii grupului

1 Desen pe piatră a unei figuri umane, probabil un șaman dansând

și de pregătirea hranei în jurul vetrei. Drept dovadă stau numeroasele statuete feminine ②, ③ cu forme voluptuoase, găsite în jurul unor vetre începând cu Paleoliticul târziu. Ele sunt probabil simboluri ale fertilității sau ale unei zeițe-mame.

Un alt subiect controversat este interpretarea artei omului primitiv din perspectiva unei religii sau a unui cult. Scenele cu prăzi și cele de vânătoare pictate pe pereții peșterilor puteau avea rolul de a invoca reușita la vânătoare sau protecția împotriva prăzii periculoase.

4 Vrajitor din peștera Trois-Frères din Pirineii francezi, Paleolitic

„Vrajitorul de la Trois-Frères”

Nicio altă pictură rupestră nu a incitat mai multe încercări de interpretare precum celebrul „vrajitor de la Trois-Frères”. Mulți cercetători resping chiar și denumirea sa. „Vrajitorul” este una dintre cele trei ființe hibride descoperite pe pereții unei peșteri în 1916. Pictura reprezintă trei creaturi cu capete și labe de animal. Însă partea posterioară aparține unor oameni. Unii cercetători au stabilit analogii cu practicile șamanice din alte culturi și l-au văzut pe vrăjitor ca pe un „vraci” purtând piei de animal și o mască zoomorfa. S-a sugerat că execută un dans mistic de vânătoare pentru a avea o pradă ușoară și puțin periculoasă. Alți cercetători și-au exprimat rezervele, văzându-le doar ca pe o încrucișare între om și animal, care dezvăluie creativitatea omului primitiv.

„Vrajitorul de la Trois-Frères”, pictură rupestră, cca 14 000 î.Hr.

2 Statueta „Venus din Willendorf”, Paleoliticul târziu

3 Idol feminin neolitic

Arta omului primitiv

Dintre creațiile artistice atât de diverse și de impresionante ale omului primitiv cele mai cunoscute sunt picturile rupestre. Printre motivele care predomină se numără animalele vâdate și oamenii. Formele de artă preistorică includ gravurile în piatră, sculpturile și figurinele realizate în stiluri diferite, care permit astfel nenumărate interpretări.

5 Cal, pictură rupestră din Paleoliticul târziu, Lascaux, Franța

Primele picturi rupestre 5 și gravuri 9 de pe pereții stâncoși datează din Paleoliticul târziu. În special peșterile din Franța și nordul Spaniei ascund multe astfel de reprezentări. S-a crezut mult timp că omul primitiv a observat și a fost inspirat de crăpăturile

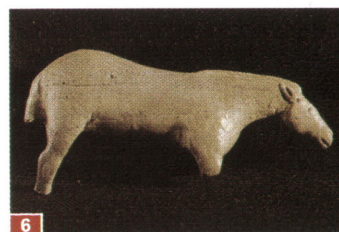
și fisurile din pereții peșterilor, desenând mai întâi motive geometrice, abia apoi figuri propriu-zise. Însă atât spiralele, cât și celelalte desene datează din aceeași perioadă. Artiștii au fost probabil conștienți de la bun început că pot să reprezinte mediul înconjurător în imagini.

S-a presupus că picturile rupestre nu aveau un scop pur estetic și nu fuseseră realizate de un individ talentat, ci înfățișau lumea unui întreg grup. Principala temă este vânatul, reprezentat din profil și în mișcare. În contrast cu acesta, rarele figuri umane par a fi abstracte. Siluetele sunt întotdeauna izolate și realizate în stiluri diferite. Reprezentările realiste alternează cu imagini de oameni și animale extrem de abstractizate și cu detalii exagerate. Un alt motiv des întâlnit în peșteri este amprenta 8

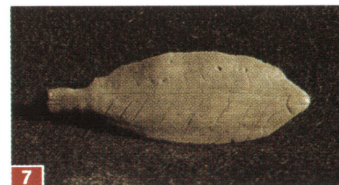
8 mânăii umane.

Gravurile rupestre în piatră depășesc chiar ca număr picturile, apărând uneori suprapuse și conținând cam aceleași teme. Se grava nu doar în piatră, ci și pe coarne de cerb sau oase de animal.

În Paleoliticul târziu au fost realizate și sculpturi. S-au găsit mici sculpturi 6, 7 realizate în calcar, steatită, os și corn de cerb, precum și figurine de lut ars. Cele de dimensiuni mai reduse erau probabil purtate ca pandantive. Statuetele înfățișează cel mai frecvent figuri feminine 10 și au

6 Cal, sculptură în os, Paleoliticul mijlociu

7 Pește, sculptură în os, Paleoliticul mijlociu

fost considerate niște simboluri ale fertilității. Figurinele puteau avea forme conice brute, dar și fețe realizate cu mare atenție la detaliu.

8 Amprenta unei mâini

10 Statuetă paleolitică din os de mamut

Preistoria

până la cca 4000 î.Hr.

Tehnici de pictură în Paleoliticul târziu

Picturi rupestre datând din Paleoliticul târziu apar în Europa de Vest, în special în Franța și Spania, munții Ural și Siberia. Artiștii au realizat culori din pigmenți ferici de ocră, dizolvați în apă. Nuanțele de

Pictură rupestră, Altamira, Spania

roșu, galben și maro erau obținute cu ajutorul albușului de ou, grăsimii, sucurilor de plante și sângelui (după cum se vede la bizonul de la Altamira, Spania). Tonurile de negru se realizau cu ajutorul cărbunelui sau manganului.

Amprentele de mâini de pe pereții peșterilor erau zugrăvite de obicei cu negru sau roșu. Uneori, artistul își aplica o vopsea lichidă pe mână și o apăsa pe perete (creând astfel o amprentă pozitivă). Alteleori, el își pune mână pe stâncă și sufla vopsea în jurul ei, realizând o amprentă negativă.

9 Capră sălbatică atacând, gravură rupestră din Paleoliticul timpuriu, Le Roc de Sers, Franța

„Revoluția neolitică“

Civilizația umană a cunoscut o rapidă dezvoltare în perioada neolitică, în primul rând datorită apariției agriculturii și domesticirii animalelor. Noul stil de viață sedentar a creat nevoia unor noi tehnologii și a marcat începutul așezărilor moderne.

Neoliticul a adus cu sine un progres remarcabil al culturii ❶, omul încercând să se elibereze de capriciile mediului în care trăia. Acest proces a fost facilitat în special de diversificarea regimului alimentar, grație agriculturii și domesticirii animalelor, și

a apărut ca rezultat al vieții sedentare în case și comunități ❷. Omul își asigura în continuare hrana prin vânătoare, dar nu mai depindea în totalitate de reușita acesteia, întrucât existau surse alternative de alimente.

În paralel a avut loc și o

revoluție tehnologică. Apariția vaselor de ceramică arsă ❸, folosite inițial pentru depozitarea hranei, a ajutat la delimitarea unor culturi diferite, precum cea a „ceramicii liniare” din Europa Centrală. Progresul a însemnat și folosirea pietrelor de moară rotative și a pivelor pentru zdrobirea plantelor pentru hrană, precum și construirea caselor din cărămizi de lut. Lemnul era prelucrat la început cu dălți și topoare de piatră. Ierburile și cerealele

erau retezate cu ajutorul secerilor. După 3000 î.Hr., în Orientul Apropiat a început să fie aplicată metalurgia (inițial se folosea cuprul), cu tehnici simple de turnare.

Practicarea agriculturii presupunea planificare pe termen lung și cunoașterea ciclurilor climatice și sezoniere. Plantele au început să fie cultivate în porțiunile fertile de aluvii, în special în Mesopotamia și de-a lungul Nilului. Omul a domesticit capre, oi, porci și apoi vite.

Noi culte au luat naștere în legătură cu plantele și cerealele. Descoperirile arheologice au dovedit că multe case neolitice erau prevăzute cu o nișă unde se așezau ofrande de cereale, fructe și resturi de animale. Statuetele de lut, piatră și metal reprezintă probabil jertfe votive, multe având brațele ridicate spre cer sau palmele deschise în semn de implorare. Unele înfățișează chiar divinități.

Majoritatea așezărilor din perioada neolitică aveau edificii

1 Vas și ceramică pictată aparținând unor culturi neolitice

2 Ceramică din cultura Funnel Beaker

4 Familie din Paleolitic în locuința sa

3 Interiorul unei case din Paleolitic

dedicate cultului. În Orientul Apropiat apar chiar primele complexe de temple. În aceste regiuni, trecerea la civilizații mai avansate a început și mai devreme de 3000 î.Hr., odată cu dezvoltarea scrisului cu ajutorul hieroglifelor și al monarhiilor teocratice.

„Cultura ceramicii liniare“

În Paleolitic, cea mai veche cultură cunoscută în Europa Centrală și de Sud este cea a ceramicii liniare. În mileniul al cincilea î.Hr., acoperirea întreg teritoriul cuprins între estul Franței și Ungaria. Oamenii locuiau în case lungi aflate în așezări îngrădite și practicau agricultura și se ocupau de creșterea animalelor.

Denumirea culturii provine de la ornamentarea tipică a ceramicii sale cu benzi late. Decorul era realizat din linii groase și puncte. Triburile aparținând culturii ceramicii liniare își îngropau morții orientați către soare, așezați pe o latură și cu picioarele adunate. Unii cercetători au presupus că aceasta indică existența unei credințe într-o viață de apoi. Unele schelete au fost găsite și întinse pe spate, cu brațele întinse, într-o poziție amintind de cea a unui anumit tip de statuete.

5 Reconstituire a lui „Ötzi”, omul găsit în ghețarul Similaun, Italia

Culturile Tell

Culturi cu sate și orașe moderne au luat naștere din așezările Tell (care însemna „deal” în limba arabă) aflate în Orientul Apropiat. Ele sunt caracterizate de o diferențiere a claselor sociale și de o activitate economică organizată. Aceste comunități, ușor de identificat prin ceramica lor tipică, fac trecerea către primele civilizații avansate.

Populațiile primelor comunități așezate pe dealuri în Orientul Apropiat poartă numele de „culturi Tell”. Ei își ridicau de obicei noile așezări peste cele vechi. Datarea acestora și desprinderea caracteristicilor fiecăreia sunt

Statuetă neolitică a zeiței-mamă, Anatolia

totuși posibile prin săparea unui puț care să străpungă toate straturile. La Çatal Hüyük (pag. 50) din Anatolia, arheologii au făcut extrem de multe descoperiri. Multe așezări erau încercuite cu piatră pentru a proteja comunitățile agricole sedentare de populațiile nomade.

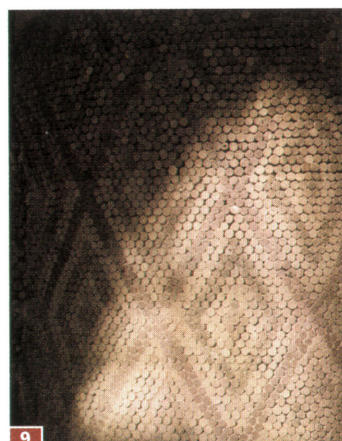
Diferitele culturi pot fi identificate cu ajutorul formelor sau al decorului din ceramica lor. Cultura Tell Halaf 9, 10 de exemplu, care a dominat Mesopotamia în mileniile cinci și patru î.Hr., își împodobeau ceramica cu linii sau cruci.

6
Sigiliu, paleoliticul târziu

Datorită importanței ceramicii în determinarea dezvoltării sociale și culturale, s-a făcut o deosebire între „Neoliticul aceric” (cca 8000–6500 î.Hr.) și cel „ceramic”, după aproximativ 6500 î.Hr.

Culturile Tell aveau diferite stiluri de construcții (atât rotunde, cât și drepte) și forme de ceramică diverse. Descoperirea unor sigilii și ale unor tăblițe de numărat 6 denotă organizarea și controlul timpuriu al vieții economice și comerțului, precum și relațiile complexe de proprietate, care deschideau astfel drumul

9
Detaliu de altar, cetatea Guzana, Tell Halaf, Siria, cca 800 î.Hr.

către civilizații și societăți mai avansate.

Cultura Obed din sudul Babilonului și Ur (cca 5000–4000 î.Hr.) deținea case 7 cu

7
Model al unei clădiri neolitice cu capete de animale pe acoperiș

camere delimitate („locuințe cu cameră centrală”), roți de olărit, sigilii și mărci, precum și clădiri de cult și administrative. Se presupune că exista o elită religioasă și administrativă, un prim semn al unei civilizații avansate. S-a descoperit un sistem complex de canale de irigație, săpate cu mare precizie, și urme ale unei rețele de

10
Ruinele de la Tell Mardich, în Siria: vedere parțială a zonei descoperite de arheologi, probabil urmele unui palat datând din Epoca Bronzului

Çatal Hüyük

Complexele din Anatolia datând din perioada neolitică oferă informații prețioase arheologilor prin mărimea lor și prin multitudinea obiectelor găsite. Casele din cărămizi de lut aveau o cameră centrală cu pereții decorati cu picturi, figuri în relief și capete de tauri. Locuințele erau atât de apropiate unele de altele încât oamenii trebuiau să intre printr-un orificiu făcut în acoperiș. Pe lângă pereți s-au descoperit platforme de lut, sub care erau îngropate oasele celor morți. S-a presupus așadar că unele dintre încăperi erau folosite pentru cultul strămoșilor. Numeroase figurine sculptate găsite indică existența cultului a două perechi de zeiță și animale sacre. Locuitorii utilizau vase de lemn și de piatră, dar nu și de ceramică.

comunicație și drumuri care legau mai multe comunități. Trecerea la civilizațiile urbane ale Mesopotamiei a început odată cu apariția civilizațiilor urbane din perioada Uruk, aproximativ în 4000 î.Hr.

Primele imperii

cca 7000 î.Hr.–200 d.Hr.

Orientul Apropiat a fost leagănul primelor civilizații avansate ale omenirii. În Egipt și „Semiluna Fertilă”, un arc de cerc care se întinde din nordul Peninsulei Arabe spre est prin Palestina până în Mesopotamia, au apărut primele structuri statale, în paralel cu dezvoltarea creșterii animalelor, agriculturii, comerțului și scrisului. Primele mari imperii, precum cele ale faraonilor egipteni, babilonienilor, asirienilor și perșilor, au luat naștere la începutul mileniului al treilea î.Hr., din mici comunități formate de obicei în jurul unui oraș. O situație similară s-a înregistrat și pe subcontinentul indian și în China, unde s-au format de asemenea civilizații avansate timpurii.

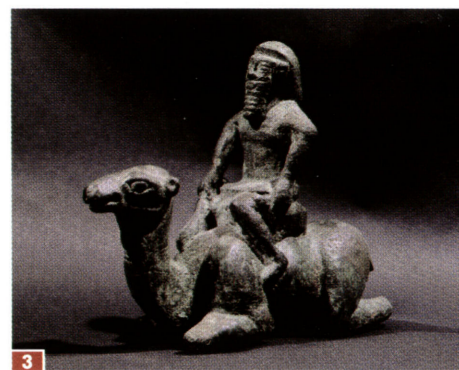
Masca de aur a lui Tutankhamon, o capodoperă a artei egiptene antice, înfățișându-l pe faraon într-o mantie de ceremonie împodobită cu animalele heraldice, vulturul și cobra, cca 1340 î.Hr.

1 Păstor beduin cu oile sale în Iordania

2 Turmă de vite la râu, Khuzistan, Iran

3 Cămilă și călăreț, cca 700 î.Hr.

PRIMELE MARI CIVILIZAȚII

Cu mult înainte ca Antichitatea greacă și romană să pună bazele civilizației europene, mari civilizații apăreau în Orient, în special pe „pământul fertil dintre fluvii”, Mesopotamia. Dezvoltarea agriculturii și creșterii animalelor era esențială pentru progresul unor civilizații atât de avansate, întrucât presupunea tot mai multe investiții în structurile organizaționale. Istoria Orientului antic a fost influențată inițial de sosirea și stabilirea unor populații nomade ❶. Mult timp s-a considerat că triburile de nomazi au cucerit pământurile popoarelor sedentare. Însă migrația triburilor mici s-a desfășurat de-a lungul mai multor secole, constituind mai degrabă o infiltrare. Cultura și religia nomazilor și sedentarelor s-au influențat reciproc, dar au apărut și conflicte din cauza resurselor naturale, precum pășunile și apa necesară irigațiilor.

Trecerea de la creșterea restrânsă a animalelor ❷ la cea extinsă a contribuit considerabil la stabilirea triburilor nomade în Orientul Apropiat. Vitele, care au fost integrate în religie ca simboluri de cult ❸ pentru forța și fertilitatea lor, erau folosite atât ca animale de tracțiune, cât și la ferme și pășunat.

5 Dulgher, basorelief babilonean, sec. II-III î.Hr.

6 Lanuri de cereale pe terenuri irigate artificial

Măgarul și mai ales cămila ❹ au fost domesticate pentru călărie, dar și ca animale de povară. Cămila era de altfel principalul mijloc de transport în comerțul cu caravane, în vreme ce caii erau utilizați în special în război.

Grâul și orzul erau cultivate cel mai mult.

Inventarea plugului pentru arat, sistemele inteligente de irigație ❺, precum și digurile și canalele care protejau împotriva inundațiilor au dus la creșterea eficienței și producției în așezările omenești. Un alt obiectiv principal al comunităților în continuă dezvoltare era apărarea de alte populații cu care concureau pentru resurse.

Înmulțirea sarcinilor și complexitatea lor crescândă au dus la o diferențiere între păturile sociale: agricultori ❻, meșteșugari ❼, războinici și administratori. Mai existau și preoții ❼ care practicau ritualurile religioase și încercau să

afle momentele potrivite pentru semănatul și culesul recoltelor, cu ajutorul calculelor, profețiilor și astrologiei.

Administrație și religie în Orientul antic

Primele comunități s-au transformat cu timpul în societăți cu o ierarhie strictă a claselor sociale. Funcționarii publici, specializați în administrație, erau extrem de importanți. Ei controlau comerțul urban și producția agricolă. Principalele hambare de grâu ❻ erau de obicei incluse în clădiri cu rol religios și de aici a pornit și ideea că proprietatea statului și forța administrativă erau concentrate acolo (așa-numita „economie de templu”).

4 Cap sumerian de taur

7 Statueta unui preot

8

Ruinele unui hambar de grâu

9

Rămășițele unui templu cu obeliscuri la Byblos

10

Tranzacție înregistrată în scriere cuneiformă, cca sec. II î.Hr.

Conducătorul, regele sau prințul orașului, avea un rol special. El iniția proiectele de lucru în comunitate, aflându-se și în fruntea activităților administrative și religioase. El conducea teritoriul în numele zeilor și era trimisul lor pe pământ.

În Mesopotamia, religia 12 era extrem de complexă și a preluat tot mai multe elemente noi, pe măsură ce alte popoare nomade veneau și se stabileau în regiune. Alte elemente s-au schimbat cu trecerea timpului, dată fiind capacitatea de absorbție a religiei dominante. Datorită comunității, unii eroi locali, precum Ghilgameș din Uruk (cca 2700–2600 î.Hr.), sau unele zeități tutelare ale orașelor, ca Marduk din Babilon, au fost promovați la rang de divinități. Marduk

11

Statueta unui brutar, secolul al XIX-lea î.Hr.

a fost declarat chiar zeul principal în timpul domniei lui Hammurabi în Babilon (1792–1750 î.Hr.). Conducătorul ahemenid, Cyrus cel Mare, i-a acceptat pe preoții lui Marduk în Babilon și a contribuit la reînnoirea Regatului Babilonian. După ce l-a înfrânt pe Darius III în lupta de la Gaugamela, Alexandru cel Mare a adus ofrande zeului Marduk în anul 331 î.Hr. El a dat în acest mod un caracter de legitimitate divină domniei sale. Cuceritorul se înscria astfel în descendența directă a regilor babilonieni.

Importanța și dezvoltarea scrisului

Avântul cultural cunoscut de omenire după inventarea scrisului nu poate fi nicidecum supraapreciat. Primele înscrisuri au fost găsite pe tăblițe de lut, care erau folosite în schimburile comerciale 13. Scrierea cuneiformă timpurie a sumerienilor s-a dezvoltat din pictograme care, la fel ca și hieroglifile egiptene 14, se asemănau cu obiectul pe care îl reprezentau. Era un sistem complicat, stăpânit doar de scribi special instruiți, care aveau în virtutea acestui fapt o poziție bună pe scara socială.

Pictogramele erau diferite de primele simboluri și picturile rupestre, întrucât se bazau pe transmiterea sensurilor prin coerența

sistemului de scriere, mai curând decât cu ajutorul tradiției orale. Doriința de a simplifica scrisul a transformat pictogramele în litere cuneiforme. Ele exprimau un sunet sau un grup de sunete și înlocuiau simbolurile obiectelor, dând astfel naștere scrierii fonetice. Sistemul inițial se baza pe silabe, fiecare literă reprezentând o silabă sau o combinație de silabe. În jurul anului 2500 î.Hr., akkadienii au adoptat și ei scrisul cuneiform sumerian prin silabe și l-au dezvoltat, adăugându-i propriile litere. Ulterior elamiții, hurii, hitiții, urartienii și alte popoare au preluat acest sistem de scriere, astfel încât în 1400 î.Hr., el era utilizat în comerțul din întreaga regiune și chiar mai departe.

Următorul pas spre abstractizarea scrisului a fost crearea unui alfabet, în care fiecare literă corespundea unui sunet. Aceasta permitea formarea unui număr nelimitat de combinații cu ajutorul a doar câtorva litere care redau sunete.

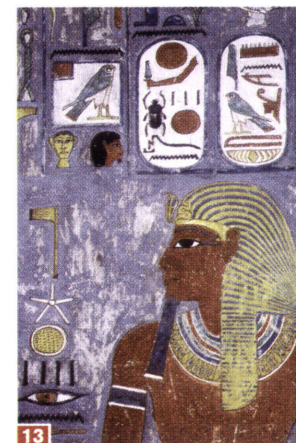
Primul alfabet de acest gen a luat naștere în orașele canaanite Ugarit (cca 1400 î.Hr.) și Byblos 15 (cca 1000 î.Hr.) și cuprindea 30 și respectiv 22 de litere. Ca orice scriere semită, alfabetele canaanienilor și ale urmașilor acestora, fenicienii (pag. 155), care au stat la baza formării alfabetelor iudaic, sirian, arab și grec, nu includeau vocale.

Alfabetul grec a fost primul care a introdus vocalele, dar a preluat forma și ordinea literelor, precum și cifrele, din alfabetele anterioare. Primele texte grecești sunt scrise, ca și cele semite, de la dreapta la stânga.

12

Procesiune cu taur și alte jertfe pentru zeița Inanna, vas de piatră din Uruk

13

Hieroglif egiptene pe o pictură murală într-un mormânt din Haremhab, Valea regilor, vestul Tebei, Egipt

MIGRAȚIA POPOARELOR 3000–1200 î.Hr.

În vreme ce o civilizație urbană lua naștere în Orientul Apropiat, o migrație în masă începea în Asia. În unele cazuri, aceasta a continuat timp de un mileniu, mai mult chiar decât migrațiile din Antichitatea târzie. În mileniul al treilea î.Hr., popoarele semite din sud și cele indo-europene din nord au migrat către Mesopotamia. La începutul primului mileniu î.Hr., venirea popoarelor mari și a celor de navigatori și călăreți a trezit o mare îngrijorare în rândul băștinașilor.

Femeie nomadă cu turma sa de oi, Munții Ararat, Caucaz

Popoarele semite și cele indo-europene

În mileniul al treilea î.Hr., drept consecință a venirii triburilor semite și indo-europene în Orientul Apropiat, a avut loc o deplasare a polilor de putere.

Triburile semite au venit din Arabia în valuri succesive, stabilindu-se în „Semiluna fertilă”, regiune extrem de importantă care se întinde din Mesopotamia, de-a lungul coastelor de est ale Mării Mediterane, până în Egipt. Prin 2400 î.Hr., akkadienii semiți au cucerit orașele-stat sumeriene (pag. 34) și au format un imperiu. Canaanenii s-au așezat în Palestina și au fondat orașe-stat, la fel cum au făcut și amoriții (pag. 54) în Siria. Amoriții au înființat prima dinastie a Babilonului și au domnit peste vechiul Imperiu Babilonian (pag. 40). În sec. XIII î.Hr., și-au făcut apariția arameenii, strămoșii semiți ai evreilor (pag. 56). Ei i-au învins pe asirieni (pag. 38) în Siria și Palestina (sub domniile lui David și Solomon, de exemplu) și și-au mărit astfel influența în Mesopotamia după 1100 î.Hr. Caldeenii aramaici i-au învins definitiv pe asirieni și au format

Regatul Neo-babilonian (625–539 î.Hr.) (pag. 41).

În paralel cu migrația popoarelor semite, triburi indo-europene de origine iraniană au trecut munții Caucaz și au ajuns în Mesopotamia, începând cu invazia gușilor în 2150 î.Hr., care a dus la destrămarea Imperiului Akkadian. Huriții alcătuiau aristocrația din Regatul Mitanni (sec. XVI–XIV î.Hr.) (pag. 52), care a fost în cele din urmă cucerit de hitiți (pag. 50), un trib indo-european care s-a stabilit în Asia Mică la începutul mileniului al doilea î.Hr. Kasiții, care veniseră din Iran, au dominat Mesopotamia aproximativ între anii 1530–1160 î.Hr.

Diferitele „populații” sau „triburi” nu au fost niciodată bine definite sau individualizate. Se presupune de exemplu că

Legenda patriarhului biblic Avraam

Legenda lui Avraam (Geneza cap. 11, v. 10 – cap. 25, v. 11) descrie migrația nomazilor aramaici. În a doua jumătate a mileniului al doilea î.Hr., Avraam a împlinit voința Domnului și și-a condus tribul din Mesopotamia în Palestina, stabilindu-se în ciuda opunerii localnicilor. În versiune islamică tradițională, el i-ar fi călăuzit spre Mecca, unde a ridicat Kaaba și a înființat tradiția pelerinajului.

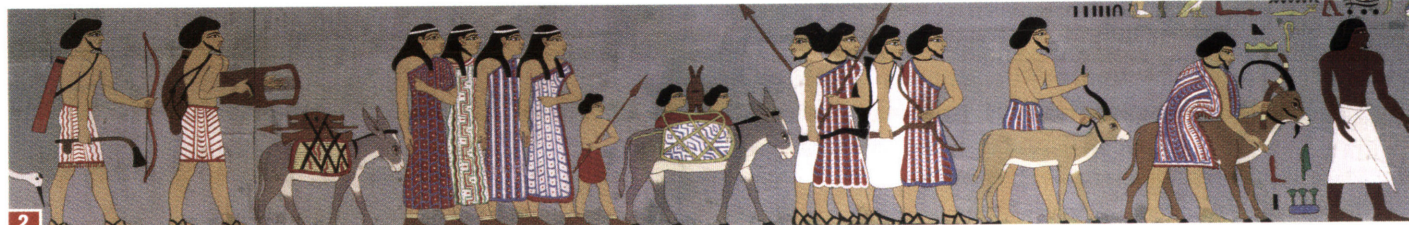
sus: Exodul lui Avraam, gravură în cupru, sec. XVII

stânga: Fântâna lui Avraam din Beersheba, Israel

poporul Hicsos, care a invadat Egiptul în anul 1650 î.Hr., era alcătuit atât din populații semite, cât și din huriți de origine indo-europeană. Însă până și distincția între „semit” și „indo-european”

se bazează pe scrierea și limbile folosite de aceste grupuri și oferă puține detalii despre structura lor etnică sau despre originile geografice exacte ale triburilor. Perșii și mezii (pag. 60) nu au venit cu primul val de migratori, ci ulterior, în sec. II î.Hr.

2 Nomazi semiți, pictură egipteană datând din sec. XIX î.Hr.

Cca 2400 î.Hr. | Fondarea Imperiului Akkadian

1650 î.Hr. | Invadarea Egiptului de către hicsosii

Începând cu 3000 î.Hr. | Migrația triburilor semite și indo-europene

Începând cu 2150 î.Hr. | Domnia gușilor în Akkad

Cu 1400 î.Hr. | Perșii se stabilesc în Iran

Popoarele mării și popoarele ecvestre

La începutul sec. XII î.Hr., regiunea de est a Mediteranei a trecut prin schimbări profunde. Nici marile civilizații, precum Imperiul Hitit, nici micenienii, minoienii sau canaaneenii nu au putut înfrunta noul popor de navigatori și călăreți.

3

Procesiune pe mare, frescă minoică, sec. XVI î.Hr.

Termenul de „popoare ale mării”, prezent în documente egiptene și hitite începând cu 1300 î.Hr., se referă la mai multe triburi diferite, cu origini controversate și în prezent. S-au emis ipoteze conform cărora ei ar fi sosit din Iliria (Croatia și Slovenia de astăzi), din Asia Mică sau din zona Mării Egee.

Popoarele mării ❶ au semănat frica printre triburile sedentare, care se ocupau cu

negotul, până când s-au stabilit și ei pe un teritoriu, la fel ca și filistenii. Aceștia din urmă au cucerit zona de coastă a Palestinei și Siria, distrugând orașele-stat canaaneene (pag. 54). Acest lucru a înlesnit preluarea controlului zonei de către evrei.

Migrația grecilor (pag. 80), a tracilor, frigienilor și lidienilor s-a asemănat cu cea a popoarelor mării. Grecii au pornit din

Balcani, invadând teritoriul Greciei de azi și distrugând civilizația miceniană și pe cea minoică ❷. Imperiul Hitit a căzut și el sub presiunea popoarelor mării. Tracii, frigienii și lidienii au pătruns în Asia Mică dinspre nord, în vreme ce grecii și alți navigatori au atins doar coastele acesteia. Etruscii par să se tragă și ei dintr-un trib de navigatori,

6

Oșteni sarmați în armură, călare pe cai acoperiți cu zale, Coloana Troiană, Roma, 113 î.Hr.

conform Eneidei, în care se povestește și despre fondarea Romei.

Principalele triburi de războinici călăreți din această perioadă sunt cimerienii și sciții ❸ (pag. 65), de origine indo-europeană, care au ieșit din stepele eurasiatice, ajungând la sud până în Asia Mică și Iran, iar la vest până în Germania și Italia de astăzi. Alungați de sciți, cimerienii s-au aliat cu asirienii și au distrus Regatul Urartu. Au fost apoi împinși în Asia Mică, unde i-au învins pe frigieni, fiind înfrânți la rândul lor de lidieni. Până în jurul anului 100 î.Hr., sciții au controlat zona Ucrainei de astăzi, însă au fost asimilați

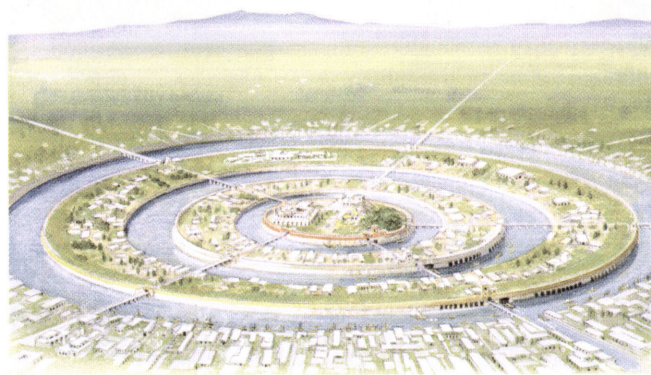

4 Prizonieri ai popoarelor mării, legați împreună de păr

5 Călăreți sciți, tapiserie din sec. IV-V î.Hr.

ulterior de populații nomade de călăreți, precum sarmații ❹.

Legenda Atlantidei

Unii cercetători au stabilit conexiuni între legenda Atlantidei și invazia „popoarelor mării”. Potrivit acestei teorii, o catastrofă naturală de proporții ar fi declanșat migrația triburilor. În prezent, arheologii presupun că epicentrul aceluia dezastru ar fi fost insula Santorini (Thera), din Marea Egee. În sec. XVII î.Hr., o erupție vulcanică a scufundat o parte considerabilă a insulei în mare. Cutremurele care au avut loc la fundul mării și căderile de cenușă au afectat întreaga regiune și i-ar fi putut determina pe localnici să plece într-o migrație masivă.

sus: Reconstituirea Atlantidei după indicațiile lui Platon

PRIMELE STATE DIN MESOPOTAMIA

CCA 3000–539 î.Hr.

Spre deosebire de deșertul arab din sud sau munții sălbatici dinspre nord, Mesopotamia („pământul dintre fluvii”), așezată între Tigru și Eufrat, oferea un sol bogat pentru agricultură. Cei dintâi locuitori l-au botezat așadar Sumer („pământ cultivat”). Una din primele civilizații ale Orientului apropiat a apărut anume aici. Societăți complexe au prosperat, transformându-se în cele din urmă în orașe-stat, precum Uruk. De-a lungul timpului s-au format mari imperii care și-au extins sfera de influență dincolo de cele două fluvii.

1 Bustul unei curtențe sumeriene din Ur, împodobită cu o cunună și cu bijuterii, 300 î.Hr.

Orașele-stat sumeriene

Progresul ingineriei hidraulice a dat naștere orașelor-stat, care aveau propriile lor sisteme administrative.

Primele așezări au apărut pe fluviile Tigru și Eufrat odată cu dezvoltarea sistemelor de irigație. La începutul mileniului al treilea î.Hr., așezările s-au unit și au format provincii de control al irigațiilor și inundațiilor. În perioada dinastică timpurie (2800–2400 î.Hr.), au apărut orașele-stat cu administrație centrală, care au și început să rivalizeze pentru supremația politică și economică în regiune. Cele mai importante au fost Ur, Uruk, Umma, Lagash, Adab, Nippur și Kish, iar numele conducătorilor acestora ne sunt

cunoscute din „listele de regi”, care s-au păstrat până astăzi.

Mormintele cu inventar valoros **3**, **6** denotă standardul ridicat de viață al claselor sociale superioare din orașele-stat, precum și

3 Coif sumerian de aur, recuperat din mormântul unui rege din Ur (sec. III î.Hr.)

4 Mozaic din Ur înfățișând grupuri cu poziții diferite în ierarhia socială

2 Sigiliu cilindric din sec. II î.Hr. și mulajul său

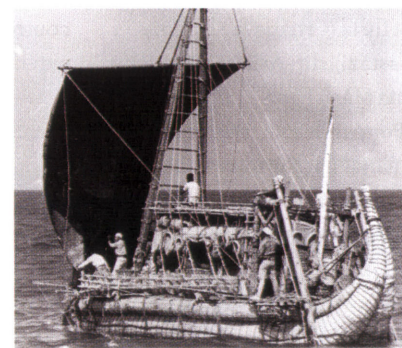

ierarhiile **1** care existau și în vârful cărora se aflau prinții, regii, preoții și funcționarii de stat.

Pe lângă agricultură, economia se baza și pe producția de ceramici în masă, după cum o demonstrează descoperirile arheologice. Mineralele și materia primă puteau fi folosite la început pentru a-i plăti pe muncitori. Mai târziu, sigiliile cilindrice **2** au devenit un instrument util pentru controlul comerțului și verificarea livrării mărfii. Sigiliile și tăblițele pentru numărare au facilitat crearea unui sistem bine organizat de depozitare a hranei și de acordare de proprietăți de către funcționari.

Unele orașe aveau porturi la mare, care au rămas departe de apă, pe măsură ce nivelul

mării a scăzut în Golful Persic. Prin rutele comerciale de pe uscat și apă, civilizația sumeriană s-a extins în nordul Mesopotamiei și al Siriei.

Cu barca pe mare

În 1977, exploratorul Thor Heyerdahl a demonstrat că vechii sumerieni au putut să navigheze pe mare, construind o barcă din trestie după modelul unui vas antic sumerian și navigând cu ea.

sus: Barca reconstituită a lui Heyerdahl
dreapta: Vas sumerian înfățișând o barcă de trestie

Cca 3300 î.Hr. | Sumerienii migrează spre Mesopotamia

Cca 4000–2000 î.Hr. | Uruk devine cel mai important oraș-stat sumerian

Cca 3000 î.Hr. | Sumerienii produc bere

Uruk

Unul dintre cele mai influente orașe-stat sumeriene a fost Uruk, din sudul Mesopotamiei.

Timp de două milenii după fondarea sa, în jurul anilor 4000 î.Hr., Uruk ❶ a fost un centru comercial important. În inima orașului se aflau multe clădiri publice impozante, în care se organizau probabil întâlniri și se desfășurau activități religioase. Peste acestea s-a ridicat apoi templul principal Eanna, închinat zeiței orașului, Inanna ❷. Cele mai vechi tăblițe scrise cunoscute, probabil legate de administrarea comerțului, datează din această perioadă. La vremea respectivă în Uruk trăiau vreo 20 000 de oameni și încă 15 000–20 000

Construirea zidurilor orașului de către Ghilgameș

„[Eroul Ghilgameș] a ridicat zidul lui Uruk-Haven ...

Priviți zidul cum strălucește precum [cuprul?] ...

Urcați pe el și vă plimbați,

Uitați-vă cu atenție la fundația lui și la cărămizile din care e făcut.

Oare nu-i este [miezul] din cărămizi arse în cuptor?”

(Epopaea lui Ghilgameș, prima tăbliță)

la periferia sa. Scenele de pe sigiliile cilindrice vorbesc despre ciocniri armate cu populații din imediata vecinătate și despre pedepsele aplicate prizonierilor. Orașul a fost reconstruit din temelii între 3100 și 2900 î.Hr. Templul principal a fost ridicat pe o terasă aflată în centrul său. Edificiul în terase a servit ca model pentru templele zigurat ale babilonienilor. S-a dezvoltat de asemenea scrisul, prin transformarea pictogramelor în cuneiforme. Se presupune că legendarul rege Ghilgameș ❸, ❹, eroul celei mai importante epoei sumeriene, este originar din Uruk. El a domnit între 2600 și 2700 î.Hr. și este unul dintre

primii regi ai dinastiei din Uruk (cca 2700–2350 î.Hr.). Pe lângă nenumăratele sale fapte de vitejie, lui Ghilgameș i se atribuie și construirea zidurilor de apărare ale orașului, lungi

6 Copacul vieții, sculptură, sec. III î.Hr.

8

2900 î.Hr. | Ridicarea noului templu în Uruk

7 Vas din Uruk decorat cu animale, cca 3000 î.Hr.

5 Ghilgameș, statuie găsită în ruinele unui palat asirian, sec. VIII î.Hr.

de 9,7 km. Epopeea sa a circulat în mai multe limbi antice ale Orientul Apropiat și în diferite versiuni în milenii III-I î.Hr. Ea se aseamănă pe alocuri cu legenda biblică a lui Noe și cu faptele lui Herakles.

9

stânga: Fațada unui templu al zeiței Inanna, Uruk, sec. XV–XIV î.Hr.
sus: Ghilgameș se luptă cu doi tauri și cu un leu; mulaj realizat după un sigiliu cilindric din sec. III î.Hr.

2800–2400 î.Hr. | Prima perioadă dinastică

Cca 2700–2600 î.Hr. | Regele Ghilgameș din Uruk

Lagaș și Umma

Există suficiente informații despre trecutul orașului-stat sumerian Lagaș din sudul Mesopotamiei, care se afla într-o rivalitate acerbă cu vecinul său, Umma. Conflictul între prinții și preoții din diferite orașe era tipic pentru viața politică a orașelor-stat sumeriene.

În timpul domniei lui Gudea, Lagaș a prosperat vizibil.

Regele Eannatum al primei dinastii din Lagaș (cca 2494–2342 î.Hr.) a fost cel dintâi care a reușit să cucerească Umma pentru o scurtă perioadă. Bine-cunoscuta „Stelă a vulturului” ❶, ❷ îl înfățișează pe rivalul prins într-o plasă de către zeul orașului, Ningirsu.

Eannatum a încercat să diminueze influența castei preoților, care au reușit însă să-l învingă, ajutându-l pe uzurpatorul Lugalanda să preia puterea. Neliniștea socială a contribuit la ascensiunea pe tron a lui Urukagina, care a anulat imediat datoriile claselor sărace și a redus venitul preoților. Lugalzaggesi din Umma a profitat de nemulțumirea preoților pentru a cuceri orașul Lagaș în jurul

anului 2250 î.Hr. El a câștigat controlul și asupra orașelor Uruk și Adab, autoproclamându-se „rege al Urukului și al Sumerului”. Dornic să unifice Mesopotamia, Lugalzaggesi

a intrat în conflict cu puternicul domnitor al Akkadului, Sargon I, care l-a învins și a preluat inițiativa unificării. Lagaș a avut o ultimă perioadă de prosperitate în timpul celor 20 de ani de domnie a lui Gudea ❸. Mai puțin preocupat de lupte și cuceriri, el a reușit să construiască un sistem de irigație și temple închinat zeilor.

❸ Statuie a lui Gudea din Lagaș, 2141–2122 î.Hr.

❶ Vulturi devorând cadavrele dușmanilor învinși, detaliu din Stela vulturului, cca 2454 î.Hr.

❷ Vale din Luristan, sud-vestul Iranului

Proto-Elam și Elam

O altă civilizație timpurie a apărut în aceeași perioadă cu Sumerul, în sud-vestul Iranului de astăzi. Regatul Elam a încheiat cu un alt stat primul tratat din istoria omenirii.

Civilizația proto-Elam este puțin cunoscută și caracterizată doar de o formă de scriere folosită în jurul anilor 2900 î.Hr. Ea a dat însă naștere Regatului Elam, poate chiar în jurul anilor 2700 î.Hr. Akkadienii au ocupat teritoriul acestuia patru sute de ani mai târziu, dar Elam și-a recâștigat independența în 2240 printr-un tratat, primul de acest gen din lume. Regatul a fost condus de mai multe dinastii regale, iar monarhii, cu reședința în capitala Susa, domneau peste mai mulți regi vasali. Femeile ❶ jucau în general un rol mai important în Elam decât în civilizațiile vecine din Sumer și Akkad, în special soția regelui, care îi era adesea și soră. La moartea suveranului, ea se căsătorea cu succesorul acestuia, dar pe tronul Elamului au urcat și femei.

Perioadele de dominație străină au alternat cu cele de expansiune

❹ Tesătoare, sec. VIII î.Hr.

teritorială în regat. În jurul anului 2004 î.Hr., elamiții au distrus orașul Ur. Șase sute de ani mai târziu, Regatul Elam a căzut sub vechiul Imperiu Babilonian. În 1155 î.Hr., însă, elamiții i-au alungat pe kassiti din Babilon, păstrându-și dominația până în 1100, când Nabucodonosor I din a doua dinastie din Isin i-a expulzat pe elamiți din Babilon și a devastat capitala lor, Susa ❷.

În 646 î.Hr., Elam a fost definitiv distrus de asirieni. Teritoriul a fost cucerit apoi de perși și s-a transformat într-o provincie aflată în inima vastului imperiu creat de puternica dinastie a ahemenizilor.

❶ Regele Eannatum din Lagaș își conduce armata spre orașul Umma, cadavrele dușmanilor înfrânți zac la pământ, detaliu din Stela vulturului, cca 2454 î.Hr.

6 Reconstituire a cetății Susa, Iran

Regatul Akkad și a treia dinastie din Ur

Regatul Akkad (cca 2334-2154 î.Hr.) a fost primul stat mare din Mesopotamia.

Sargon din Agade a fost cel care a înființat Regatul Akkad în 2334 î.Hr. Tot el a pus și temeliiile capitalei Akkad, care a împrumutat numele său întregului regat.

Sargon din Akkad

„Lui Sargon, regele ținutului, Enlil nu i-a dat nici un dușman între cele două mări... Sargon, regele ținutului, a recăpătat orașul Kiș, redându-l locuitorilor săi... Enlil nu a lăsat nici un dușman să se ridice împotriva lui Sargon, care hrănea 5400 de luptători.”

(Text de pe tăblița lui Sargon)

Cuceritorul orașului Kiș este Sargon, al cărui nume provine de la titlul akkadian Sharrukenu („rege legitim“). El a pus capăt dominației Urukului peste Sumer și a extins regatul spre Marea Mediterană, Liban și Asia Mică prin numeroase campanii militare 8, 9, ajungând să domnească peste multe orașe-stat și teritorii. Purtând titlul de „rege al celor patru colțuri ale lumii“, Sargon a fost poate cel dintâi care a vrut să obțină dominația mondială. Pe plan intern, el a pregătit administratori, pe care îi numea „fii ai

8 Stelă în cinstea victoriei unui rege akkadian, cca 2200 î.Hr.

palatului“, și a avut prima armată permanentă. Declinul Regatului Akkad a început în jurul anului 2250 î.Hr. Gușii, o populație din zona muntoasă a Iranului, au preluat dominația asupra Mesopotamiei între 2230 și 2130 î.Hr. După această perioadă, regii Ur-Nammu și Shulgi din a treia dinastie din Ur (cca 2112-2004 î.Hr.) au domnit asupra celor mai importante orașe din Sumer și a unei părți considerabile din Regatul Akkad, autoproclamându-se „regi ai Sumerului și Akkadului“.

A treia dinastie din Ur acorda o atenție deosebită economiei. Nenumărați muncitori și meșteșugari lucrau în slujba statului în „marile case“, care includeau templele importante și palatele. Documentele ieșite din cancelarii dezvăluie complexitatea proceselor administrative. Marile temple, clădiri cu mai multe etaje și scări centrale, aveau o

7 Cap de bronz al unui conducător akkadian, probabil Sargon din Akkad 2334-2279 î.Hr.

formă standard și purtau numele de zigurate. Toate edificiile cu rol religios ridicate de către și pentru regi aveau această structură. Invazia elamiților și distrugerea orașului Ur în 2004 î.Hr. au pus capăt celei de-a treia dinastii. Cu toate acestea, structurile administrative au supraviețuit și au fost asimilate de noii conducători care au preluat puterea.

9 Procesiune de prizonieri akkadieni, cca 2340-2320 î.Hr.

Regatul Asirian Vechi și Mijlociu (cca 1800–1047 î.Hr.)

Regatul Asirian a apărut în nordul Mesopotamiei la începutul celui de-al doilea mileniu î.Hr. Asirienii erau temuți pentru tacticile lor avansate de război.

Orașul Assur constituia un nod important al comerțului Mesopotamiei cu Siria, Anatolia și Iran. Conducătorii săi au dorit să înființeze un imperiu încă de pe vremea lui Șamși-Adad I ² și s-au bucurat chiar de o perioadă de independență (Imperiul Asirian 1800–1375 î.Hr.), înainte de a cădea sub dominația huriților din Mitanni (pag. 52).

Asiria a devenit stat independent pe vremea „marilor regi” ai Imperiului Asirian Mijlociu (1375–1047 î.Hr.). La mijlocul sec. XIV î.Hr., Assur-uballit I (1365–1330 î.Hr.) a ieșit de sub controlul lui Mitanni și a creat alianțe cu Egiptul și Babilonul. Adadnirari I (cca 1305–1275 î.Hr.) a extins regatul, cucerind din

teritoriile Babilonului și devenind cunoscut drept „regele tuturor”. Asiria a început să se transforme într-o veritabilă putere militară, cu o armată ³ bine pregătită în

2 Tabelă de lăut care poartă semnătura regelui asirian Șamși-Adad I, 1813–1781 î.Hr.

sec. XIII, în timpul domniei regilor Shalmaneser I (1274–1245 î.Hr.) și Tukulti-Ninurta I (cca 1294–1208 î.Hr.). Faptele acestuia din urmă au fost immortalizate în *Epopeea lui Tukulti-Ninurta*, care a servit ca model pentru cultul suveranilor asirieni

ulteriori. Conform credinței asirienilor, zeul suprem Assur îi destinase să domine lumea, iar duhurile ⁴ sale vegheau asupra bunăstării lor. Asirienii au reușit să își cucerească vecinii prin campanii militare ¹ devastatoare, adesea foarte sângeroase. Locuitorii ⁵ teritoriilor invadate erau deportați cu zecile de mii în Imperiul Asirian și puși la muncă forțată. Revoltele popoarelor supuse erau privite ca o crimă împotriva „ordinii divine a lumii”, fiind înăbușite prin expediții punitive crude.

Tiglat-Pileser I (cca 1115–1077 î.Hr.) a cucerit nordul Siriei și Asia Mică, lărgind granițele imperiului. După ce a ocupat și orașele comerciale feniciene, le-a pus să plătească tribut. Însă pe lângă campaniile militare, regele a încurajat și cercetarea științifică, în special zoologia, a început crearea unei biblioteci vaste și a stimulat progresul cultural. După moartea sa, expansiunea Imperiului Asirian a stagnat. Presiunea exercitată de triburile aramaice care încercau să pătrundă în ținuturile fertile din Mesopotamia și regenerarea Imperiului Babilonean au marcat începutul declinului asirienilor. Capitala a fost mutată din vechiul Assur în Ninive, un oraș nou construit pe malurile cursului superior al râului Tigris.

1 Luptător asirian ucigându-și dușmanul, sec. IX î.Hr.

Tacticile folosite de asirieni în luptă

„Sunt năvalnici, plini de mânie, precum însuși zeul furtunii, / Se aruncă-n învălmășeala luptei, goi până la brâu, / Rup cordelele, își smulg hainele de pe ei / Își prind părul, săbiile le fac să danseze în cerc / Saltă peste tot, goi, cu armele în mâini / Sălbaticii luptători, războinicii / Se avântă ca și cum leii ar goni pe urmele lor.”

(din *Epopeea lui Tukulti-Ninurta*)

3 Sulițaș asirian, sec. VIII î.Hr.

4 Duh înaripat, sec. IX î.Hr.

5 Prizonieri de război duși în sclavie în Imperiul Asirian; femeile și copiii sunt transportați într-un car tras de boi, basoreliev în piatră, sec. VII î.Hr.

Noul Imperiu Asirian (883-612 î.Hr.)

În timpul Noului Imperiu Asirian (883-612 î.Hr.), dominația militară a asirienilor s-a extins până în Palestina, Israel și Egipt.

Asiria și-a reînceput expansiunea teritorială în timpul domniei regelui Assurnasirpal II (883-859 î.Hr.). Se organizau campanii militare anuale pentru a înfrânge rezistența regatelor vecine, iar cuceririle erau urmate de execuții în masă extrem de violente. Succesoarea lui Assurnasirpal, regina Sammu-

guvernatorii de provincie rebeli și ascensiunea Regatului Urartu amenințau imperiul. Riscurile au scăzut când Tiglat-Pileser III a preluat puterea în 745 î.Hr. și a început să reorganizeze regatul și să coordoneze noi campanii militare. A invadat partea vestică a Gazei, a cucerit sudul Babilonului și l-a învins pe

forțată a supușilor săi. Succesorul său, Shalmaneser V a cucerit Samaria în 722 î.Hr. și apoi a pedepsit Israelul, care nu mai plătea tributul 6 cuvenit.

În anul 721 î.Hr., Sargon II 7, 8 a înființat o nouă dinastie. Fiul său, Sennacherib (704-681 î.Hr.) a distrus Babilonul în anul 689 și a poruncit mărirea capitalei sale Ninive 9 prin eforturile unui număr mare de muncitori sclavi. Atât Esarhaddon, cât și Ashurbanipal doreau să cucerească Egiptul, dar nu și-au putut impune controlul asupra acestuia din cauza distanțelor mari și a intrigilor interne, provocate de propria familie.

În anul 646, elamii (pag. 36) au fost înfrânți definitiv și asimilați, împreună cu ultimele state hitite (pag. 51), în noul imperiu asirian în sec. VII î.Hr.

Ashurbanipal a fost un mare colecționar de obiecte de artă, iar în Ninive a adunat cea mai mare bibliotecă a Antichității cu aproape toate operele importante ale Orientului Apropiat antic în scriere cuneiformă. Imperiul a decăzut după moartea sa, fiind slăbit și de atacurile sciților. A fost cucerit apoi de mezi și babilonieni.

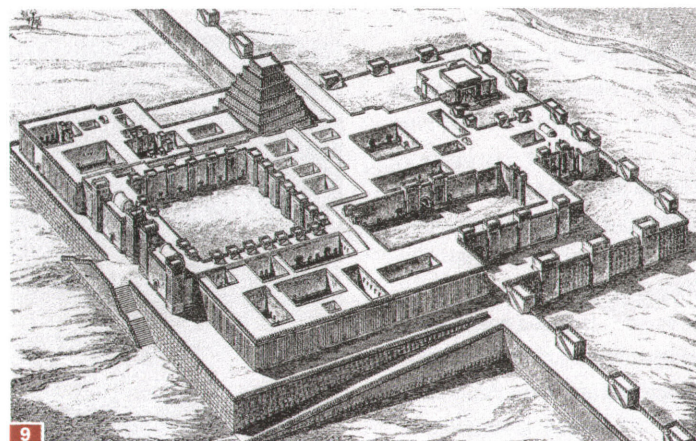
6 Emisarii regelui Iehu al Israelului aduc tributul, sec. IX î.Hr.

7 Sargon II (721-705 î.Hr.) alături de un înalt demnitar, posibil prințul Sennacherib

8

9

sus: Reconstituire a palatului regal din Ninive

jos: Reconstituire a palatului și templului lui Sargon II de la Khorsabad (Dur Sharrukin), Iraq

ramat, cunoscută și sub numele de Semiramida, a condus imperiul cu foarte mare succes. La început, ea a fost regentă pentru fiul său, Adadnirari III (810-783 î.Hr.), dar a continuat să dețină puterea, chiar și după ce acesta a ajuns la majorat. Un șir de regi slabi,

conducătorul Regatului Urartu (pag. 52). Pe lângă succesele militare înregistrate, Tiglat-Pileser și-a administrat foarte bine și imperiul, consolidându-l prin reorganizarea provinciilor și standardizarea legilor. Economia era susținută prin strămutarea

Regina asiriană Semiramida

Viața reginei asiriene Sammu-ramat (Semiramida), care a domnit ca regentă după moartea soțului său, este învăluită de mister. Se spune că ar fi avut nenumărați amaniți și că s-ar fi remarcat în calitate de conducătoare și comandant militar. Tot ea se pare că ar fi poruncit crearea „grădinilor suspendate” din Babilon, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice.

Sus: Semiramida înăbușind o rășcoală în Babilon, pictură de Matteo Rosselli, sec. XVII

■ Vechiul Imperiu Babilonian

Orașul Babilon din centrul Mesopotamiei s-a dezvoltat până a ajuns să domine întreaga regiune în mileniul II î.Hr.

După căderea celei de-a treia dinastii din Ur (pag. 37), Vechiul Imperiu Babilonian a preluat controlul Mesopotamiei. Prima dinastie din Babilon era formată din amoriți de origine semită. Cel mai cunoscut dintre aceștia a fost regele Hammurabi, faimos pentru codul ❶ său, prima culegere detaliată de legi a Antichității. Ea prezintă mai multe procese în 282 de articole,

acoperind toate aspectele legale cunoscute atunci. Pedepsele prevăzute pentru infracțiuni erau acordate conform principiului „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte” și variaua de la biciuire până la mutilare și moarte prin trageră în țeapă, ardere sau înec. Hammurabi, care se proclamase „păstorul poporului”, descria în prefața codului cum principala divinitate babiloniană, Marduk,

il însărcinase să facă cunoscute oamenilor săi legea și dreptatea.

La scurt timp după moartea lui Hammurabi, Vechiul Imperiu Babilonian a început să fie atacat de inamici din exterior, precum hitiții (pag. 50), care au devenit influenți după 1650 î.Hr. Între aproximativ 1531 și 1155, Babilonul a fost dominat de către kassiți, iar apoi de elamiți (pag. 36) și de a doua dinastie a orașului Isin (cca 1157-1026 î.Hr.).

Un reprezentant de seamă al acestei dinastii a fost Nabucodonosor I, care a respins cu succes atacurile elamiților și asirienilor.

În cele din urmă, slăbit de atacurile triburilor aramaice, Babilonul a căzut sub dominația Imperiului Asirian.

Fragment din epilogul Codului regelui Hammurabi

„Eu, Hammurabi... nu m-am îndepărtat câtuși de puțin de supuși, pe care Bel mi i-a încredințat și a căror ocărnuire mi-a dat-o Marduk. Nu am fost nepăsător, ci le-am adus pacea și le-am dat un adăpost statornic și fără de primejdii. Am gonit din calea lor toate greutățile mari și am făcut ca lumina să strălucească asupra-le”.

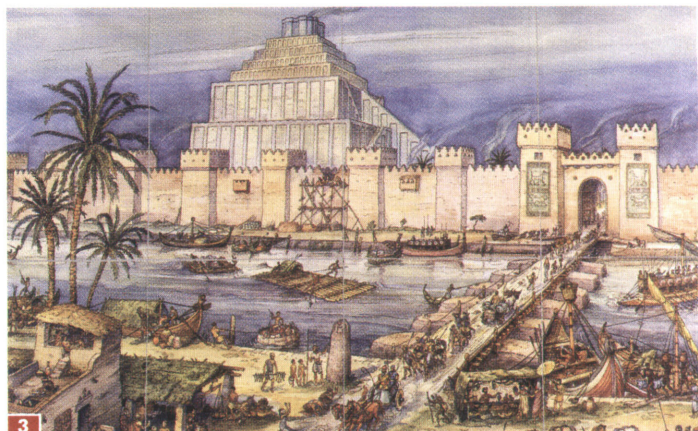
■ Noul Imperiu Babilonian al caldeilor 625-539 î.Hr.

Setea de putere și luxul Noului Imperiu Babilonian sunt prezentate drept culmea nedreptății în Vechiul Testament.

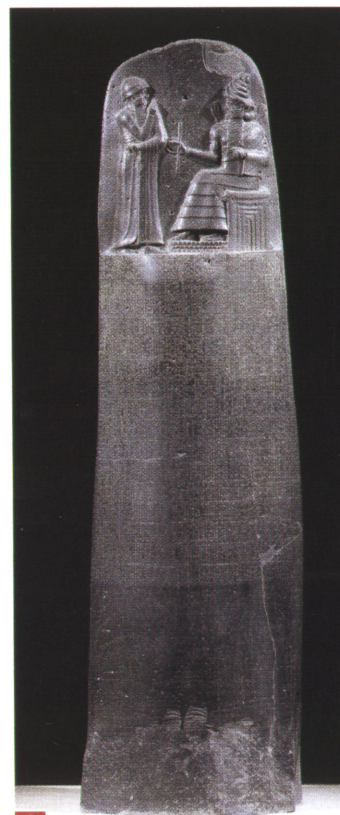
Caldeii, unul dintre triburile aramaice de origine semitică, au ajuns în sudul Mesopotamiei în jurul anului 850 î.Hr. și au contestat domnia asiriană din Babilon.

Au ieșit învingători, iar Nabopolassar (625-605 î.Hr.) a înființat Noul Imperiu Babilonian. Asirienii au fost înfrânți în 612 î.Hr., după ce capitala Ninive de pe malul

estic al Tigrului a fost cucerită și distrusă. Fiul lui Nabopolassar, care apare în Biblie cu numele de Nabucodonosor II ❷ (605-562 î.Hr.), și-a concentrat eforturile pe ridicarea unor edificii impunătoare. A poruncit să se ridice în zona templelor din Babilon un pasaj pentru procesiuni ❸ și Poarta lui Iștar, acoperită cu plăci de faianță colorată. Pasajul ducea spre un zigurat central masiv ❹, care ar fi putut servi ca model pentru „turnul Babel” ❺. Grădinile suspendate ❻ din palatul regal au devenit una dintre cele șapte minuni ale lumii antice. Babilonul era de asemenea un centru mondial al științelor.

3 Reconstituire a Babilonului sub Nabucodonosor II

1 Columna cu legi a lui Hammurabi, cca 1700 î.Hr.

2 Sigiliu cu numele lui Nabucodonosor II, 604-562 î.Hr.

4 Model de zigurat babilonian din timpul domniei lui Nabucodonosor II

1792-1750 î.Hr. | Hammurabi

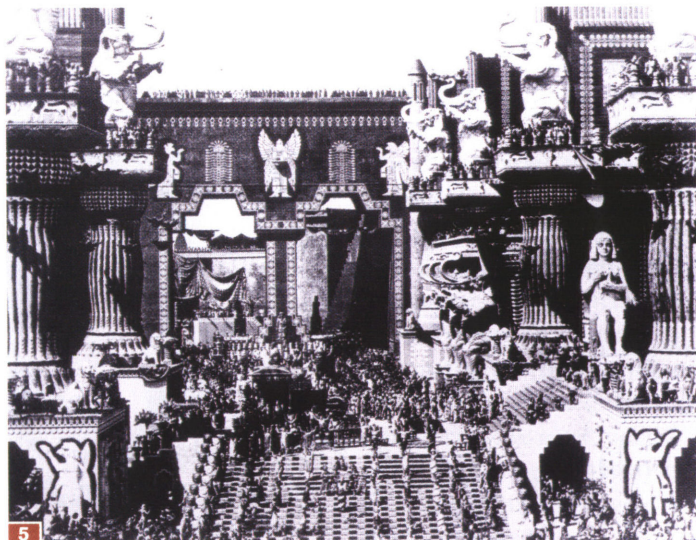
1125-1104 î.Hr. | Nabucodonosor II

635-539 î.Hr. | Regatul neo-babilonian

Cca 1894-1595 î.Hr. | Vechiul Imperiu Babilonian

Cca 1531-1155 î.Hr. | Dominația kassiților

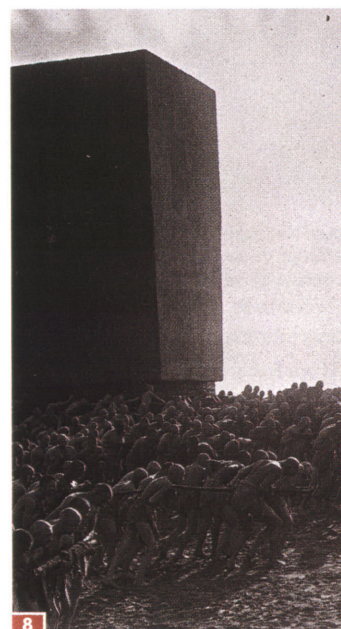
Sec. VIII î.Hr. | Răscoala caldeilor

5 Procesiune festivă în Babilon, scenă din filmul *Căderea Babilonului*, 1916

7 Nabucodonosor asediază Ierusalimul, ilustrație dintr-o traducere medievală a Bibliei, sec. XIV d.Hr.

8 Slavi cărând un bloc de piatră, scenă din filmul *Metropolis*, 1927

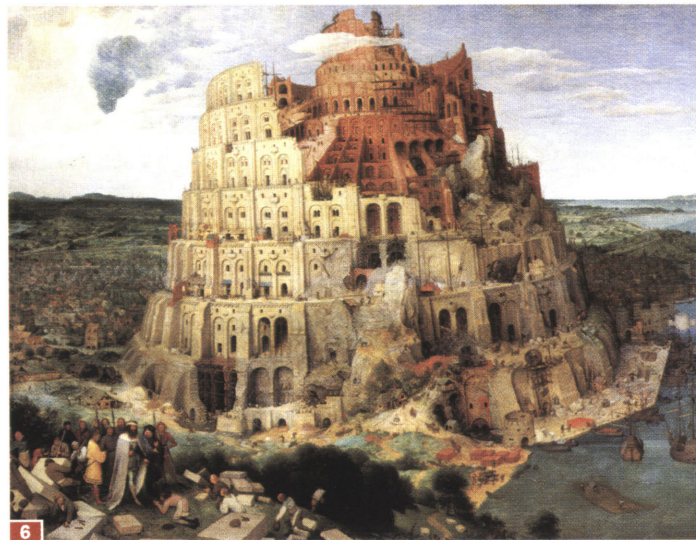
Căderea lui Belșatar

Conform tradiției biblice, Belșatar l-a insultat pe Dumnezeu. Drept urmare, a apărut o mână care a scris cuvântul *menetekel* pe un perete, interpretat ca o avertizare asupra căderii iminente a Babilonului. Suveranul a fost ucis în aceeași seară.

sus: *Ospățul lui Belșatar*, pictură de Rembrandt, sec. XVII

Erau dezvoltate mai ales astronomia, astrologia și divinația.

Din punct de vedere militar, Nabucodonosor II s-a concentrat asupra Egiptului și apoi a Palestinei (pag. 57). În anul 597 î.Hr., a prădat Ierusalimul pentru prima dată, atunci când acesta a refuzat să mai plătească tribut, iar în 587 a distrus orașul cu totul. Locuitorii au fost duși în „robia babiloniană” și puși la muncă forțată. Dintre orașele-stat feniciene, doar Tirul

6 Turnul Babel, pictură de Pieter Bruegel cel Bătrân, sec. XVI

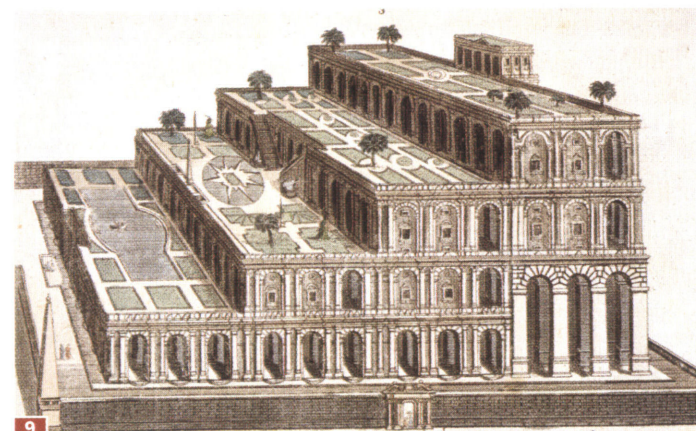
Turnul Babel

Turnul ridicat de Nabucodonosor II în Babilon pentru zeul suprem Marduk era un templu cu cinci nivele, cu o bază pătrată cu laturi de aproximativ 91 de metri și o înălțime de circa 90 metri. A fost numit *etemenanki* („casa pe care se sprijină cerul și pământul”). Ultimele două nivele alcătuiau un templu acoperit cu plăci albastre de faianță. Potrivit cărții Genezei, capitolul 11, versetele 1-9, edificiul ajungea până la cer și devenise un simbol al orgoliului oamenilor, care au fost pedepșiți prin amestecarea graiurilor.

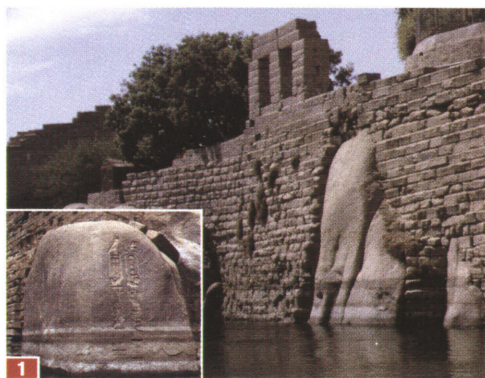
(pag. 55) a putut rezista invaziei lui Nabucodonosor.

Intrigile interne i-au slăbit pe succesorii acestuia, astfel încât uzurpatorul Nabonidus a fost cel care a re consolidat imperiul și a respins invazia mezilor din 553 î.Hr. După ce l-a instalat pe fiul său Bel-

șatar (cunoscut și sub numele de Nidintabel sau Nabucodonosor III) ca regent al Babilonului în 550, Nabonidus s-a retras în oaza Teima. Când a revenit în 539, era deja prea târziu, întrucât perșii conduși de Cyrus II spulberaseră armata lui Belșatar.

9 Reconstituire a grădinilor suspendate din Babilon, sec. XVIII

EGIPTUL ANTIC CCA 2900-332 î.Hr.

Vechea civilizație a Egiptului antic a apărut pe fâșia de pământ fertil pe care Nilul a creat-o în deșertul din nordul Africii. Dată fiind izolarea sa geografică, Egiptul a evoluat foarte diferit, în special în unele aspecte, față de restul Orientului Apropiat. Deși a fost supus unor influențe exterioare, caracteristicile sale fundamentale au rămas aceleași în milenii de existență. Istoria Egiptului este marcată de cele 31 de dinastii care s-au succedat la putere.

Nilometru folosit pentru măsurarea celui mai înalt punct atins de inundații, începând cu 2000 î.Hr.

Perioada predinastică

Regiunile nordice și cele sudice ale Egiptului au fost unificate încă din perioada predinastică, formând o singură entitate politică.

Egiptul se află pe Valea Nilului ❶, fiind mărginit spre est și spre vest de deșert. Inundațiile ❶ anuale, care au loc între iulie și octombrie, aduc aluviuni fertile, esențiale pentru agricultura ❷ înfloritoare de pe malul fluviului. Țara este împărțită în Egiptul de Sus,

unde Nilul curge printr-o vale îngustă, și Egiptul de Jos, unde fluviul și afluenții săi formează o deltă largă înainte de a se vărsa în Marea Mediterană.

La început, în jurul anului 2900 î.Hr., în cele două regiuni au apărut două regate independente și rivale. Potrivit tradiției, Narmer ❷, un conducător predinastic al Egiptului de Sus, a fost cel care a cucerit Delta Nilului și a unificat cele două regate, stabilind noua capitală în puternicul

❷ Narmer, unificatorul, un prizonier și șoimul Horus, cca 3000 î.Hr., reprezentare votivă

Dinastiile conducătoare

Cronologia conducătorilor egipteni înainte de venirea lui Alexandru cel Mare în 332 î.Hr. (31 de dinastii):

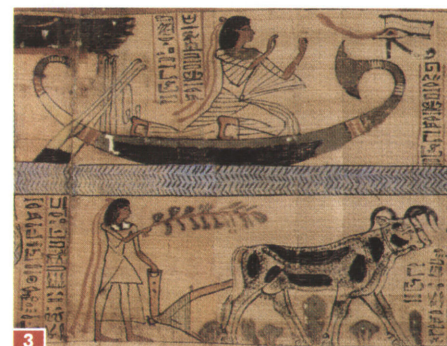
Perioada Timpurie	(1-2)	2900-2660
Regatul Vechi	(3-6)	2660-2160
Prima Perioadă Intermediară	(7-10)	2160-2040
Regatul Mijlociu	(11-12)	2040-1785
A Doua Perioadă Intermediară	(13-17)	1785-1552
Regatul Nou	(18-20)	1552-1070
A treia perioadă intermediară	(21-24)	1070-712
Perioada Târzie	(25-31)	712-332

„Darul Nilului”

În sec. V î.Hr., istoricul și călătorul grec Herodot a descris Egiptul ca pe un „dar al Nilului”: „Este neîndoelnic totuși că oamenii adună aici recolte cu mai multă ușurință decât alții, netrebuind să se lupte să tragă brazde cu plugul, nici să plivească, nici să facă celelalte munci pe care alții le fac pentru a obține roade; ei așteaptă doar ca apele râului să urce singure și să le ude ogoarele, iar apoi să se retragă.”

Din Istoriile lui Herodot

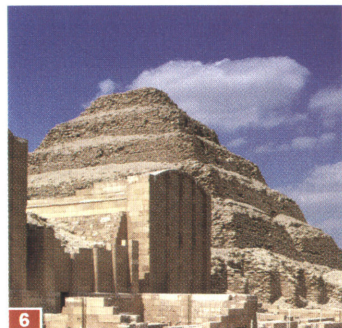
❸ sus: Navigație fluvială și agricultură
stânga: Vedere a Nilului cu terenurile agricole de pe mal

oraș Memfis, la granița dintre ele. Aha a fost un domnitor din prima dinastie, la începutul anilor 2900 î.Hr.

Împărțirea în Egiptul de Sus și cel de Jos prin regiuni autonome s-a repetat în întreaga istorie a Egiptului. De fiecare dată când puterea centrală începea să slăbească, regiunile cereau independența.

Regatul Vechi

Cele mai cunoscute piramide au fost ridicate în timpul Regatului Vechi, ca dovadă a structurii foarte ierarhizate a societății egiptene.

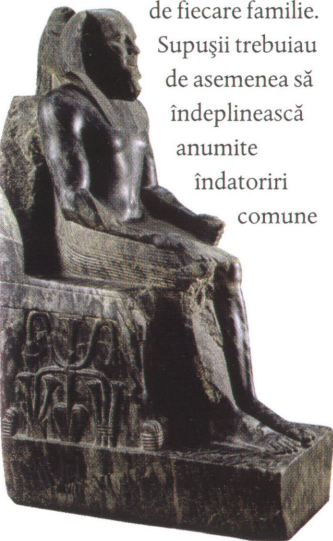

6 Piramida în trepte a faraonului Djoser de la Saqqara, cca 2600 î.Hr.

Încă de la nașterea civilizației egiptene, a existat o strânsă legătură între tron și religie. Fiecare faraon era considerat a fi trimisul zeului Horu. Începând cu a cincea dinastie, faraonii erau adorați ca fii ai zeului Soarelui Ra.

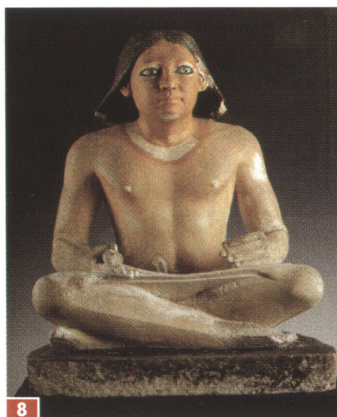
Unificarea Egiptului de Sus cu cel de Jos era reconstituită simbolic de fiecare dată când un nou faraon urca pe tron și primea dubla coroană a celor două regate. Conducătorul impunea dările în regat. Acestea depindeau de mărimea terenurilor și de numărul de animale deținute de fiecare familie.

Supușii trebuiau de asemenea să îndeplinească anumite îndatoriri comune

9 Faraonul Kefren cu șoimul Horus, cca 2500 î.Hr.

în perioadele de secetă și de inundații, cum ar fi construirea de canale și diguri, dar și ridicarea mormintelor faraonilor. După faraon, cei mai mari proprietari de pământ erau preoții, înalții demnitari și guvernatorii de provincii. Datorită acestui fapt, ei beneficiau de o putere politică remarcabilă în regat, cu atât mai mult cu cât posturile erau transmise prin ereditate.

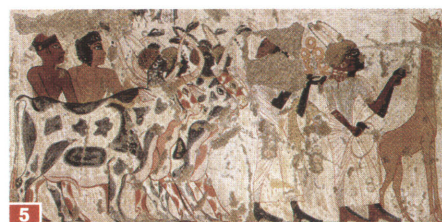
8 Scrib așezat, cca 2500 î.Hr.

Unul dintre cei mai mari faraoni ai Regatului Vechi a fost regele Djoser din a treia dinastie, care a organizat expediții miniere în Peninsula Sinai, de unde se extrăgeau cupru și turcoaz. El este foarte bine cunoscut și pentru piramida sa în trepte din Saqqara, proiectată de Imhotepag. Pe lângă funcția de arhitect, acesta din urmă le îndeplinea și pe cele de medic, preot și demnitar la curte.

10 Piramidele din Giseh, sec. III î.Hr.

A fost unul dintre primii creatori dotați cu mai multe talente din istorie, fiind chiar adorat ca divinitate.

Regatul Vechi a atins apogeul în timpul celei de-a patra dinastii. Faraonul Snefru a condus expediții de jaf înspre sud în Nubia și înspre vest în Libia, luând aur, fildeș și sclavi ca pradă de război. Fiul său Keops a ridicat marea piramidă de la Giseh, singura dintre cele șapte minuni ale lumii antice care s-a păstrat până în prezent. Succesorii lui Keops, Kefren și Mykerinos au construit și ei morminte complexe la Giseh. După faraonul Pepi II din a șasea dinastie, care a domnit mai bine de 90 de ani, au început să apară primele semne ale declinului. Conflictele

5 O familie de nubieni cu animale, cca 1340 î.Hr.

pentru putere, asasinatelor de la curte și eforturile guvernatorilor din provincii pentru a obține independența au dus la prăbușirea Regatului Vechi.

7 Număratul vitelor, machetă de lemn, 1990 î.Hr.

Piramidele

Piramidele au fost ridicate începând cu a treia dinastie și sfârșind cu cea de-a șaptesprezecea, de către egipteni, dar și de către kușiți. Tumulii funerari din perioada predinastică au precedat piramidele care au apărut inițial sub forma mormintelor construite în unghiuri drepte, numite mastaba („bancă” în arabă). Piramidele în trepte ale lui Djoser au fost ridicate la Saqqara prin suprapunerea mai multor astfel de mastaba.

1 Vedere peste Lacul sfânt al templului lui Amon-Ra de la Karnak, în estul Tebei

Prima și a Doua Perioadă Intermediară și Regatul Mijlociu 2160–1552 î.Hr.

Regatul Mijlociu a fost încadrat de două perioade de declin și sciziuni.

În timpul Primei Perioade Intermediare, care a urmat după căderea Regatului Vechi, Egiptul s-a fragmentat din nou în numeroase regiuni angajate în război civil. Administrația civilă, comerțul și economia au suportat astfel o lovitură serioasă.

Mai mult, populația a suferit de foamă ❸ din cauza neglijării sistemelor de irigație și de stocare a alimentelor.

Guvernatorii provinciilor din cea de-a unsprezecea dinastie a Tebei din Egiptul de Sus au reușit în sfârșit să câștige supremația în lupta pentru controlul asupra

Egiptului.

Aceștia au cucerit Egiptul de Jos și au înființat al doilea regat.

Faraonii din dinastiile a unsprezecea și a doisprezecea au preluat puterea de la guvernatorii provinciilor și au reinstaurat administrația centrală. Mutarea capitalei regatului la Teba ❶, în Egiptul de Sus, a avut impact și asupra politicilor religioase. Zeul Amon, care avea un cult special în noua capitală, a fuzionat cu zeul Soarelui Ra, al cărui templu principal se afla la Heliopolis, în Egiptul de Jos, lângă vechea capitală Memfis, dând naștere astfel divinității oficiale a regatului, Amon-Ra. Un complex vast de temple ❷ a fost construit la Teba în cinstea sa (pe teritoriul ocupat astăzi de localitățile Luxor și Karnak).

Faraonul Sesostriș III (1878–1843 î.Hr.) a lărgit din nou aria de influență a Egiptului, din Nubia, peste Sinai și până la bogatele orașe comerciale din Liban (pag. 54). Fiul lui Sesostriș,

Amenemhet III ❶ (1842–1797 î.Hr.) a deviat cursul unui afluent al Nilului pentru a crea oaza Fayoum. Aici a fost ridicată ultima mare piramidă pentru conducător. Conform tradiției tebane, faraonii ce au urmat erau îngropați în complexe subterane de morminte din Valea Regilor ❸, la vest de capitală.

Sfârșitul celei de-a douăsprezecea dinastii a marcat debutul celei de-a doua Perioade Intermediare, când țara a fost din nou împărțită în Egiptul de Sus și cel de Jos. Această sciziune a favorizat invazia hicsosilor ❹ (în egipteană, *Hega-khase*: „domnitori din alte țărâmură”), un grup de triburi indo-europene

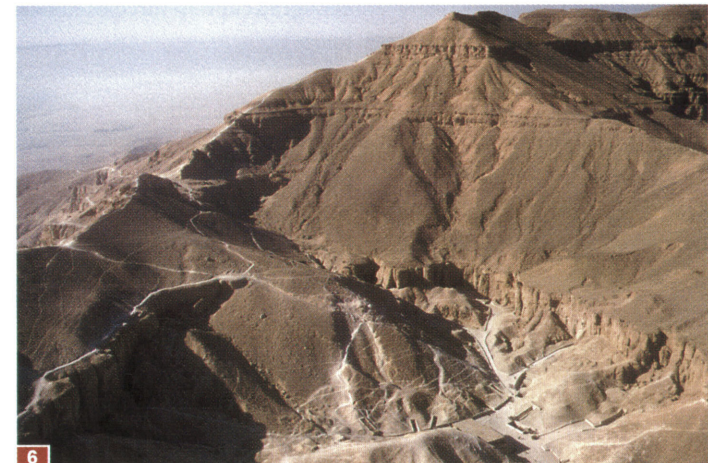
2 Un faraon aducând jertfă zeului Amon-Ra din Teba, cca 1440 î.Hr.

(pag. 32). Ei au pătruns în Egiptul de Jos și și-au stabilit capitala, Avaris, în delta Nilului. De acolo au domnit în Egiptul de Jos ca faraoni, în vreme ce dinastiile locale stăpâneau Egiptul de Sus din Teba.

3 stânga: Om înfometat cu un bol, cca 2000 î.Hr.
jos: Hicsosii invadează Egiptul, gravură în lemn, sec. XIX

5

6

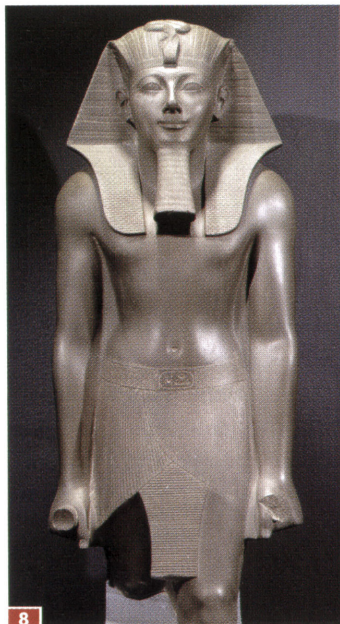
Valea Regilor, aflată la vest de Teba

4 Amenemhet III

Regatul Nou I cca 1539-1379 î.Hr.

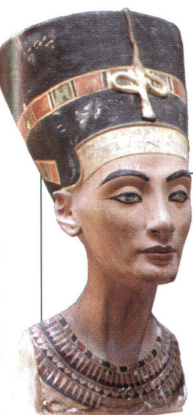
Egiptul antic a atins apogeul puterii sale politice în timpul Regatului Nou. Faraonii celei de-a optsprezecea dinastii au făcut din Egipt statul cel mai influent din Orientul Apropiat.

Tutmosis III, cca 1460 î.Hr.

În timpul domniei lui Ahmosis I, primul faraon din dinastia XVIII, conducătorii Tebei au reușit să îi alunge pe hicsoși și să extindă

dominația Egiptului până la granița Siriei. Urmașul lui Ahmosis,

Bustul lui Nefertiti, 1355 î.Hr.

au devenit faraoni. Căsătoriile între frați și surori aveau loc pentru a asigura puritatea dinastiilor divine. Dacă faraonul era fiul unei concubine, cum s-a întâmplat frecvent în dinastia XVIII, el se căsătorea de obicei cu sora vitregă cea mai apropiată pentru a-și asigura descendența. Ulterior, „soțiile divine ale lui Amon” au dominat oficial teocrația tebană în Egiptul de Sus.

Tutmes I (cca 1525–cca 1512 î.Hr.) a cucerit toată Nubia și a integrat-o în Imperiul Egiptean.

Fiica lui Tutmosis, Hatșepsut (1503–1482 î.Hr.) s-a căsătorit cu fratele ei vitreg, Tutmes II. După moartea acestuia, ea a preluat puterea, inițial ca regent pentru nepotul ei, Tutmes III. În cele din urmă, ea și-a asumat titlul de faraon și a adus o perioadă de pace și prosperitate pentru țară. Au fost organizate expediții comerciale de amploare, cum ar fi cele din ținutul Punt (Eritreea și Somalia de astăzi). La fel ca și alți faraoni, Hatșepsut a poruncit să i se ridice un splendid templu funerar, unul dintre cele mai importante edificii de acest gen.

După moartea ei, Tutmes III (1504–1450 î.Hr.) a șters orice mențiune a mătușii și mamei sale vitrege. În timpul domniei lui, Regatul Nou a atins dimensiunile

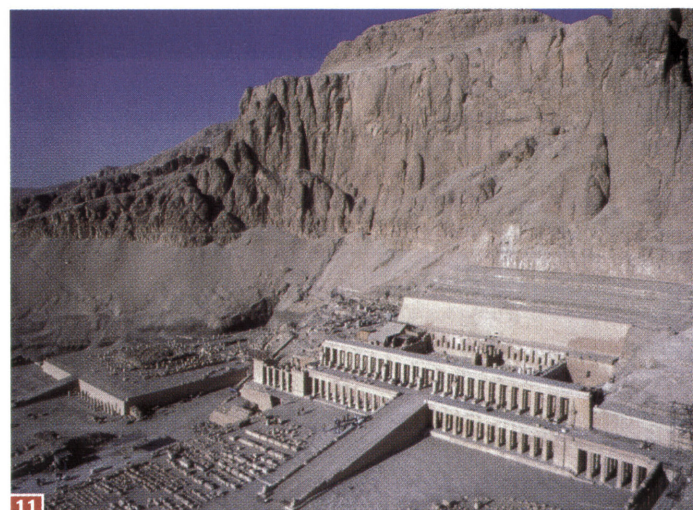
Regina Hatșepsut purtând tradiționala barbă falsă a faraonilor, cca 1490 î.Hr.

sale maxime, întinzându-se de la Eufrat în nord, până la Sudanul de astăzi în sud. Pentru a împiedica ascensiunea hitiților, faraonii au încheiat alianțe succesive cu Regatul Mitanni. Politica alianțelor a fost dublată de căsătoriile dinastice. Amenhotep III (1417–1379 î.Hr.) s-a căsătorit atât cu regina egipteană Tiy, cât și cu două prințese Mitanni (pag. 52). Domnia lui Amenhotep III s-a remarcat prin edificiile construite și prin stilul

arhitectural. Lunga perioadă în care a condus Egiptul a marcat de asemenea declinul treptat al celei de-a optsprezecea dinastii, accelerat ulterior de politica religioasă a fiului acestuia, Amenhotep IV (Akhenaton).

sus: Statuie monumentală a lui Amenhotep III și a reginei Tiy, cca 1370 î.Hr.
jos: Statuile lui Memnon la Teba în timpul inundațiilor, pictură din sec. XIX

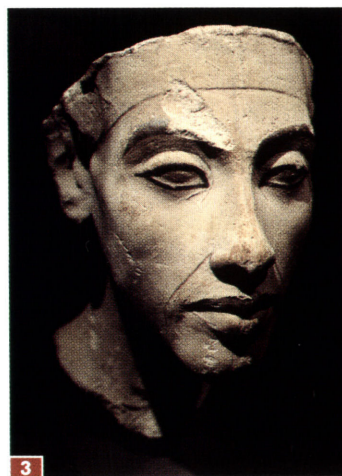
Templul funerar terasat al lui Hatșepsut din Deir-el-Bahri, Teba de Vest, cca 1470 î.Hr.

Regatul Nou II: Perioada Amarna 1379-1320 î.Hr.

Amenhotep IV a introdus o formă de monoteism și a interzis vechile culte, stârnind astfel mânia preoților, care se temeau că își vor pierde influența în Egipt.

2 Nefertiti trecând prin capitală, schiță din sec. XX

3 Portretul lui Akhenaton, cca 1355 î.Hr.

Fragment din *Imnul lui Akhenaton către Aton*

„Răsăritul Tău este minunat în văzduht,
O, Aton cel viu, originea vieții!
Când te ridici la răsărit,
Umpli întreg pământul cu frumusețea Ta;...
Căci Tu ești splendid, măreț, strălucitor...
Când cobori de pe cer la apus,
Întunericul se așterne peste lume precum moartea...
Bezna domnește,
Lumea este cufundată în tăcere.
Cel care le-a creat s-a dus să se odihnească în ceruri.
Pământul strălucește când răsari pe boltă,
Când luminezi, Aton, ziua.
Întunericul se risipește
Când îți arunci razele...”

doisprezecelea an al domniei acestuia, entuziasmul său pentru reformă a început să scadă. Nefertiti ❷, care fusese până atunci egala sa și „suprema soție regală”, a dispărut, fiind înlocuită de prințesa Mitanni Kiya (pag. 52). Această schimbare putea fi cauzată de amenințarea crescândă din partea hitiților, care a determinat Egiptul și Regatul Mitanni să se alieze.

La puțin timp după moartea lui Akhenaton, vechile culte au fost reînscrise. S-a încercat de asemenea eradicarea amintirii „regelui eretic”.

Ambii faraoni care i-au urmat s-au căsătorit cu fiicele ❶ lui Akhenaton și Nefertiti pentru a asigura continuitatea dinastiei. Al doilea faraon, tânărul Tutankhamon, și-a schimbat numele în încercarea unei reveniri la vechea ordine. Nu a avut însă realizări semnificative pe plan politic. Din cauza conflictelor permanente cu hitiții, puterea generalilor de armată a

4 Basorelief cu Tutankhamon și soția sa, Ankhesenpaaten, care au domnit unsprezece ani, scenă de pe spatele unui tron regal, cca 1340 î.Hr.

1 Fiicele lui Nefertiti și Akhenaton în fața discului solar al lui Aten, basorelief, cca 1370 î.Hr.

crescut constant. După moartea sa, aceștia au uzurpat tronul. Unul dintre ei, Ramses I a înființat o dinastie în jurul anului 1320 î.Hr.

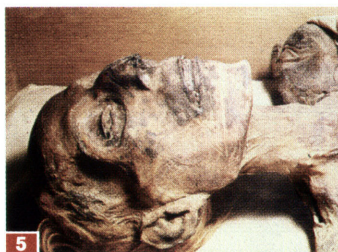
Blestemul faraonului Tutankhamon

Descoperirea mormântului aproape intact al lui Tutankhamon în 1922 a fost cea mai mare senzație arheologică a secolului trecut. Însă curând, mulți dintre cei care au participat la săpături au murit în circumstanțe misterioase și astfel a luat naștere legenda „blestemului lui Tutankhamon”. Astăzi se crede că decese au fost cauzate de către unele bacterii rare, ciuperci sau viruși conservați în mormânt.

sus: Masca mortuară a lui Tutankhamon

Regatul Nou III: Perioada Ramsidă 1320-1070 î.Hr.

Faraonii din dinastiile XVIII și XIX, care au purtat aproape toți numele de Ramses, au menținut coeziunea marelui Imperiu Egiptean.

Mumia lui Ramses II

Ramses I a profitat de confuzia ce domnea în jurul tronului la sfârșitul celei de-a optsprezecea dinastii și a înființat-o pe cea de-a nouăsprezecea. Domnia sa scurtă de doar doi ani s-a soldat doar cu bătălii grele.

Deși Teba rămânea centrul religios al Egiptului, capitala a fost mutată în Delta Nilului, de unde se putea ajunge mai ușor pe frontul din nord, unde aveau loc lupte

Evreii în Egipt

Printre numeroasele neamuri străine aflate în Egipt în timpul faraonilor se numărau și evreii, care erau folosiți fără milă ca sclavi la muncile cele mai grele. Cu toate acestea, ei erau priviți ca o amenințare:

„El a zis poporului său: Iată că poporul copiilor lui Israel este mai mare și mai puternic decât noi. Veniți să ne arătăm dibaci față de el, ca să nu crească, pentru ca nu cumva, dacă se va întâmpla un război, să se unească și el cu vrăjmașii noștri, să ne bată și să iasă apoi din țară. Și au pus peste ei isprăvnice, ca să-i asuprească prin munci grele. Astfel au zidit ei cetățile Pitom și Ramses, ca să slujească de hambare lui Faraon.” (Exod, capitolul 1, versetele 8-11)

crâncene cu hitiții. Nomazii din Libia, care atacau Egiptul dinspre vest cu regularitate, constituiau și ei o amenințare. Fiul lui Ramses I, Seti I, a condus campanii militare în Palestina, Siria și Sudan, aducând acasă prăzi bogate de război. El a continuat să ridice temple, adăugând în special numeroase coloane marelui complex de la Karnak.

Una dintre cele mai semnificative lupte ❸ împotriva hitiților

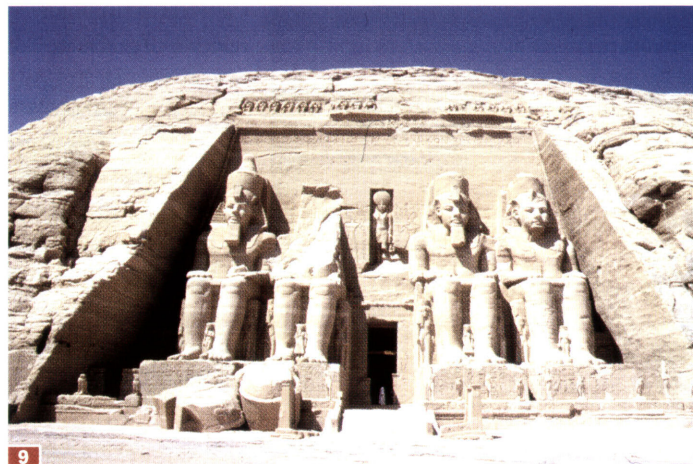

Ramses II în bătălia de la Kadesh, schiță din sec. XIX

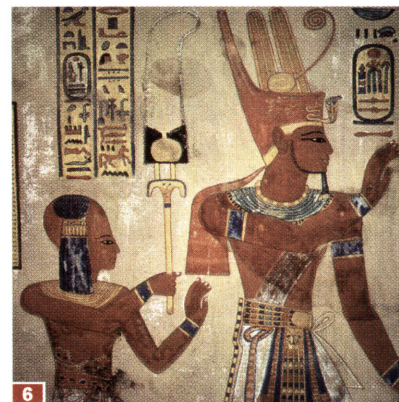
(pag. 51) și a aliatului acestora, prințul amorit din Kadesh, Siria, a avut loc în 1285 î.Hr. Ramses II ❹ nepotul lui Ramses I, cunoscut drept „cel Mare”, un domnitor puternic, dar și crud și extravagant, al cărui harem a adus pe lume 150 de copii. El a pornit împotriva dușmanilor săi în fruntea unei mari armate pentru a împiedica pierderea totală a Siriei și Palestinei. Cu toate acestea, doar norocul l-a scăpat de o înfrângere rușinoasă. Nimeni nu a ieșit învingător în lupta de la Kadesh, care s-a încheiat cu semnarea unui tratat de pace în 1259 (pag. 51).

Problemele externe cu care se confrunta Ramses II nu l-au împiedicat, cu toate acestea, să construiască intens. Templul ❺ tăiat în stâncă de la Abu Simbel este cel mai cunoscut dintre nenumăratele temple pe care acesta le-a ridicat sau le-a restaurat.

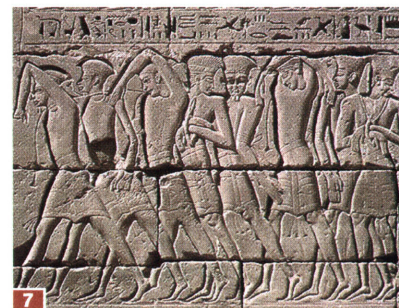
Cel mai important faraon al celei de-a douăzecea dinastii, Ramses III ❻ (1198–1166 î.Hr.), autor al unor reforme sociale și administrative semnificative, a fost nevoit să apere Egiptul de atacurile venite din exterior. Popoarele mării (pag. 33), printre care se numărau aheii și filistenii ❷, s-au aliat cu libienii și au pătruns în Egipt de pe mare și dinspre uscat. Faraonul nu a reușit să-i oprească nici pe filistenii să se așeze în Palestina, nici pe libienii să se stabilească în Egipt (pag. 56). Comerțul și plata tributului au încetat. Dificultățile economice au dus la neliniște socială și la prima grevă înregistrată în istorie.

Templul lui Ramses II de la Abu Simbel

Ramses III împreună cu unul dintre fiii săi, frescă, cca 1370 î.Hr.

Prizonieri filistenii, basorelief pe templul funerar al lui Ramses III de la Medinet Habu

Ramses III a fost ucis în cele din urmă, dar enormele temple și palate ridicate de el îi păstrează vie amintirea. Succesorii săi și-au pierdut puterea asupra populației. Străinii aflați în Egipt, urmași ai mercenarilor sau sclavi, s-au răsculat, iar înalții preoți ai lui Amon din Teba au înființat o teocrație în Egiptul de Sus.

■ A Treia Perioadă Intermediară și Perioada Târzie 1070–332 î.Hr.

În timpul celei de-a Treia Perioade Intermediare, Egiptul era din nou scindat. Perioada Târzie a constat dintr-o succesiune de intervale de ocupație străină și independentă.

1 Faraonul Shoshenq I ținându-i pe evrei prizonieri, inscripție hieroglifică, cca 930 î.Hr.

Faraonii de după dinastia XX dețineau controlul doar asupra teritoriului Egiptului de Sus. Generalii trupelor de mercenari libieni au devenit tot mai influenți, până ce unul dintre aceștia, Shoshenq I ❶

(cca 945-924 î.Hr.), a preluat puterea. Mulțumită legăturilor lor dinastice, faraonii libieni au putut inițial să exercite o oarecare influență și asupra Egiptului de Jos s-a fragmentat într-o mulțime de principate și regate.

Înălții preoți ❷ ai lui Amon din Teba înființaseră deja o formă de teocrație în Egiptul de Sus, pe care o justificau prin profețiile „soției ❶ divine a lui Amon”. Această funcție o dețineau de obicei prințesele libiene, mai târziu, cele din familiile regale kușite.

Kușiiți au început să pătrundă

în Egipt dinspre Nubia în jurul anului 740 î.Hr. Au preluat tronul faraonilor, mai întâi în Teba, iar în timpul dinastiei XXV ❸, și în Egiptul de Jos. Au reușit să creeze un singur stat egiptean în 712. După anul 671 î.Hr., asirienii au început să invadeze țara și l-au instalat ca guvernator pe

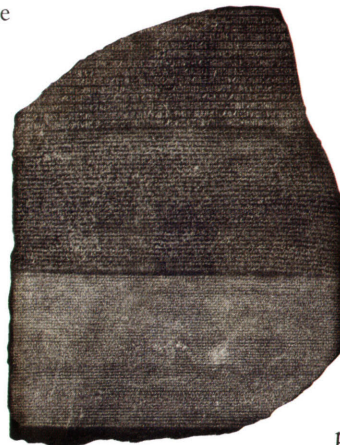
Psamtik I, un prinț libian din Delta Nilului. În 663, cu ajutorul mercenarilor greci, acesta a declarat independența și a înființat dinastia XXVI. A silit-o pe soția kușită divină a lui Amon să o aleagă pe una

din fiicele lui ca succesoare și a câștigat astfel controlul asupra Egiptului de Sus până în 656. Psamtik I i-a adus de asemenea pe comercianții greci în Egipt, așezându-i inițial în Delta Nilului. Cu trecerea timpului, relațiile cu grecii au devenit tot mai strânse. Faraonii se căsătoreau cu grecoalice, donau oferte votive la templul din Delfi și băteau monede după modelul grecesc.

Perșii ❹ au cucerit Egiptul în anul 525 î.Hr. și l-au integrat în

imperiul lor. După numeroase răcoale, Egiptul și-a recâștigat temporar independența, dar a

căzut din nou sub dominația perșilor în 343. Când Alexandru cel Mare a cucerit Imperiul Persan în 332 î.Hr., el a preluat și Egiptul, fondând orașul Alexandria. După moartea sa și sub conducerea Ptolemeilor, Egiptul a redevenit o putere în zona de est a Mării Mediterane.

2 Preot egiptean citind manuscrise

3 Taharka, din dinastia XXV, îngenunchat în fața zeului-șoim Hemen

Hieroglifele

Hieroglifele egiptene sunt o scriere pictografică utilizată în special pe monumente și în textele religioase.

Egiptenii foloseau hieroglifele simplificate în viața de zi cu zi până la introducerea creștinismului, când au trecut la scrierea cu alfabetul grec. De-a lungul secolelor, sensul hieroglifelor s-a pierdut. În 1799, un ofițer francez, care venise în Egipt cu expediția lui Napoleon, a descoperit „Piatra de la Rosetta”. Pe acest monument datând din sec. II î.Hr., textul era inscripționat atât cu hieroglifele, cât și cu litere grecești. Grație acestei descoperiri, filologii au putut în sfârșit descifra hieroglifele în 1822.

sus: Piatra de la Rosetta, cca 196 î.Hr.

4 Statuetă a lui Karamama, „soția divină a lui Amon”, cca 870 î.Hr.

5 Faraonul Psamtik III este înfrânt și forțat să se supună regelui persan Cambyses, pictură din sec. XIX

Religia Egiptului

Egiptenii se închinau unui număr mare de zei, a căror importanță depindea și se schimba în funcție de circumstanțele sociale și politice.

Primele forme de religie egipteană datează din sec. IV î.Hr. La început, zeii erau zoomorfi, devenind apoi și antropomorfi. Ei erau reprezentați frecvent sub forma unor creaturi hibride, precum zeul Horus cu cap de

8 Zeul Osiris, frescă egipteană, cca 1306 î.Hr.

11 Pat de semințe reprezentându-l pe Osiris, sec. II î.Hr.

12 Procesiune de bocitori, frescă, cca 1370 î.Hr.

șoim, sau Amon **7** cu cap de berbec. Făcând parte dintr-un panteon vast, zeii erau asociați cu cele mai importante centre religioase și principalele orașe aveau întotdeauna o semnificație specială. Erau adorați în tot regatul, contribuind și la o ierarhizare culturală și geografică în cadrul cultului oficial. În vechiul regat, zeul suprem era cel al Soarelui, Ra, onorat la Heliopolis, lângă capitala Memfis. Odată cu ascensiunea Tebei în timpul Regatului Mijlociu, zeul orașului, Amon, a devenit și el extrem de important, fiind în cele din urmă

contopit cu Ra și dând naștere lui Amon-Ra. Faraonul Akhenaton a încercat zadarnic să introducă adorarea lui Aten, care nu avea o formă umană, ci era reprezentat doar de discul solar.

Egiptenii credeau că și zeii îmbătrânesc și mor. Osiris **9**, înfățișat sub formă de mumie, simboliza moartea. El a fost ucis și dezmembrat de fratele său, Seth, zeul deșertului, fiind însă readus la viață de sora sa **10**. Osiris a devenit astfel un simbol al fertilității și al energiei regeneratoare **11**. Primii faraoni erau considerați a fi trimișii lui Horus, fiul lui Isis și Osiris.

La sfârșitul Regatului Vechi au apărut primele mențiuni

9 Zeița Isis îl alăptează pe Horus pe tronul ei, sec. VII

6 Brățară de aur cu scarabeu, cca 890 î.Hr.

despre judecata morților, care trebuiau să dea socoteală pentru faptele lor în fața lui Osiris și Ra. Ei puteau continua să existe ca spirite binecuvântate, dar puteau fi și osândiți, iar pedeapsa era aspră, uneori constând chiar în anihilare totală.

Prin mumificare, așezarea obiectelor alături de morți, construirea de morminte, precum piramidele, se dorea continuarea vieții pământești și după moarte.

Decedații **12** erau protejați cu ajutorul ritualurilor și incantațiilor. Egiptenii foloseau amulete și obiecte purtătoare de noroc, precum scarabeii **6**, pentru a se apăra de pericole și a se bucura de fertilitate.

Rolul faraonului de a intermedia între oameni și zei a scăzut în importanță

odată cu decăderea Regatului Nou și disiparea puterii. Unele animale, cum ar fi pisicile și crocodilii, erau adorate ca intermediari cu lumea spiritelor. Multe animale de acest fel au fost mumificate și așezate în cimitire sau morminte. În timpul Perioadei Târzii, au apărut unele culte elitiste, precum cel al lui Isis și Osiris, care au fost populare și în Imperiul Roman.

7 Statuia zeului cu cap de berbec Amon, sec. III î.Hr.

10 Cultul lui Isis, frescă romană, sec. I

Fragment din Cartea morților

„Eu deschid calea în cer, precum și pe pământ, întrucât eu sunt fiul vostru iubitor Osiris! Am devenit duh, purificat, sfânt și înarmat cu cuvinte magice în stare să dezlege vrăji... Zei ai boltei nesfârșite, spirite cerești! Priviți-mă cu toții! Mi-am încheiat călătoria și vin aici în fața voastră.”

sus: Ilustrație din Cartea morților, cca sec. XII î.Hr.

HITIȚII cca 1570–650 î.Hr.

Hitiții au fost un popor indo-european care a migrat din stepele aflate la nord de Marea Neagră, pătrunzând în Asia Mică în cel de-al doilea mileniu î.Hr. De acolo, ei și-au continuat expansiunea în Siria și Mesopotamia, unde au format un imperiu ce rivaliza cu Regatul Nou egiptean pentru supremația în Orientul Apropiat. Imperiul Hitit a fost distrus de popoarele mării în 1200 î.Hr.

1 Arcaș și vizitru, sec. IX î.Hr.

Regatul Vechi cca 1570–1343 î.Hr.

În Asia Mică, hitiții au venit în contact cu o civilizație avansată, mai veche, de la care au preluat cultura și numeroase concepte religioase.

2 Un cuplu hitit, cca 800 î.Hr.

Zei hitiți

Hitiții purtau numele de „poporul celor o mie de zei”. Pe lângă propriile zeități, ei au adorat numeroase divinități și concepte religioase de la vecinii lor. Cultul național oficial consta în adorarea unei perechi de zei asociați cu vremea și soarele, care erau și cei mai importanți în panteonul hitit. Divinitățile

vegetației, munților și apei jucau și ele un rol important în viața religioasă de zi cu zi a hitiților.

Divinități hitite

Unul dintre cele mai vechi orașe din lume, Çatal Hüyük (pag. 27), a apărut în Anatolia probabil încă în mileniul VII î.Hr. Orașul aflat pe coasta de vest în Asia Mică și cunoscut cu numele de Troia **3** (Ilium, pag. 80) conform *Iliadei* lui Homer, sau Willusa potrivit surselor hitite, aparținea de asemenea perimetrului cultural al vechii Anatolii. Hitiții s-au stabilit inițial, însă, în centrul Anatoliei, în ținutul populației hatti, a cărei denumire au împrumutat-o. Au format acolo numeroase comunități care au rămas autonome până în jurul anului 1630 î.Hr., când regele Labarnas II le-a unificat. Acesta și-a stabilit de asemenea capitala în vechiul oraș Hattușaş, al cărui nume l-a preluat, devenind Hattușil I.

Hattușil a lărgit granițele Regatului Vechi pe care îl înființase prin campanii militare **4** în vestul Asiei Mici și nordul Siriei. Nepotul său Mursilis I a cucerit importantul centru comercial sirian din Aleppo și a ajuns cu armatele sale în Babilon în jurul anului 1600 î.Hr.

3

Pe lângă funcția de comandant al forțelor armate, regele hitit, împreună cu regina sa, luau parte la cultul național jucând rolul zeului vremii **5** și al zeiței soarelui. Regina participa la reuniunile consiliului, deținea propria cancelarie și putea menține relații diplomatice cu alți suverani. După moartea regelui, ea își păstra atribuțiile și titlurile în calitate de văduvă. În general, femeile **6** trăiau bine, fie că erau căsătorite **7**, văduve sau divorțate. Legile hitite erau destul de libertine în comparație cu ale celorlalte

4

stânga: Zeul hitit al vremii cu un mânăunchi de fulgere, sub discul solar înaripat
sus: Femeie hitită torcând, sec. VIII–VII î.Hr.

civilizații din Orientul Apropiat, de exemplu pedeapsa cu moartea fiind rar aplicată. Asasinarea lui Mursilis I de către cumnatul său Hantilis în jurul anului 1590 î.Hr. a creat un vid de putere și a dat naștere unei revolte a nobilimii. Din această cauză, hitiții au pierdut dominația asupra Siriei și a Regatului Hurit Mitanni și s-au retras în Anatolia.

5

Reconstituire a vechii cetăți Troia

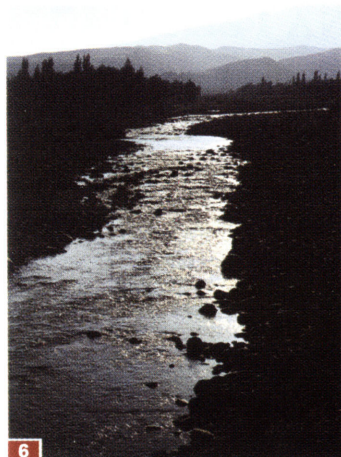
Cca 2000 î.Hr. | Hitiții pătrund în Asia Mică

Cca 1570–1590 î.Hr. | Regatul Vechi

Cca 7000 î.Hr. | Fondarea orașului Çatal Hüyük

Cca 1630 î.Hr. | Hattușil I unifică comunitățile hitite

Cca 1590 î.Hr. | Asasinarea lui Mursilis I

6

Râul Orontes din Siria

Hitiții au trecut printr-o perioadă de tranziție și haos, în care s-au confruntat cu dușmani din imediata lor apropiere, precum poporul gașga. În jurul anului 1335 î.Hr., Suppiluliumas I (care a domnit între 1380-1346 î.Hr.), fratele lui Arnuwanda, a înfrânt Regatul Mitanni și și-a câștigat vasali din rândul prinților amoriti din Siria, înființând astfel Imperiul Hitit (pag. 53). Și-a fortificat capitala și a reorganizat statul în provincii conduse de prinți. L-a trimis pe fiul său Telipinus la Aleppo, pentru a deveni regele-preot al zeului vremii, care era adorat și

Regatul Nou cca 1335–1200 î.Hr.

Ascensiunea hitiților a marcat nașterea Regatului Nou. Slăbit de conflictele sângeroase cu Egiptul, imperiul a reușit să încheie pace cu acesta, dar a fost în cele din urmă distrus de popoarele mării.

acolo. Atât Suppiluliumas, cât și fiul său Mursilis II (1345–1315 î.Hr.) și nepotul său Muwattalis (1315–1290 î.Hr.) au fost implicați în conflicte cu Egiptul (pag. 47), care se aliase cu Regatul Mitanni și dorea supremația asupra Siriei. Prin 1285, Muwattalis și faraonul Ramses II

s-au luptat pe râul Orontes 6 din Siria în bătălia de la Kadeș 9. Niciuna dintre părți nu a ieșit învingătoare, dar Muwattalis și-a păstrat controlul asupra Siriei. Doar după semnarea unui tratat între Hattusilis III și egipteni în 1259 î.Hr., cele două state vlăguite de război s-au putut bucura de pace pentru restul secolului respectiv. În această perioadă, conflictele

dintre familia regală și aristocrație au fragmentat regatul. La aceste dificultăți s-au adăugat și pierderea recoltelor și foametea, care au impus importarea cerealelor din Egipt. Imperiul Hitit era atât de slăbit, încât nu a mai putut face față presiunii popoarelor mării (pag. 33), mai ales a aheilor.

Șirul de regi hitiți 8 s-a terminat brusc cu Suppiluliumas II la începutul sec. XII î.Hr. Capitala Hattușas a fost rasă de pe fața pământului de dușmani necunoscuți. Aceștia puteau

fi războoinici din rândurile poporului gașga, foști mercenari, sau poate că s-au răsculat locuitorii orașului. Troia (pag. 80), un stat hitit vasal de pe teritoriul Turciei de astăzi, a fost și ea distrusă în aceeași perioadă.

Mici regate hitite independente au supraviețuit doar în sud-estul Anatoliei și nordul Siriei, în sec. VII î.Hr. Ele au fost însă înghițite de Noul Imperiu Asirian aflat în expansiune, iar restul Anatoliei s-a scufundat într-un „ev întunecat” până la apariția frigienilor și a lidienilor (pag. 53).

7 Tăbliță de faianță purtând sigiliul regelui Mursilis II și scrisă cu hieroglife hitite și caractere cuneiforme; cca 1300 î.Hr.

8

Statuia unuia dintre ultimii regi hitiți, sec. IX î.Hr.

Tratatul de pace dintre Hattusilis III și Ramses II

„Iată, Reamasesa-mai-amana, marele rege și stăpânitor al țării Egiptului, a încheiat o pace frățească cu Hattusili, marele rege și stăpânitor al țării Hatti. Iată, copiii lui Reamasesa, marele rege și stăpânitor al țării Egiptului, vor rămâne pururi în pace și înfrățire cu copiii lui Hattusili, marele rege și stăpânitor al țării Hatti. Ei vor păstra legătura de frăție și pace; țara Egiptului și țara Hatti vor rămâne pururi în pace și înfrățire ca și noi.”

Tratatul de pace redactat în scriere cuneiformă, 1259 î.Hr.

9

Trei oșteni în marș, sec. IX î.Hr.

1

CCA 1500–546 î.Hr.

Pe lângă marile imperii create de hitiți, asirieni, babilonieni, perși sau egipteni, au existat și multe regate adesea efemere în Asia Mică, nordul Siriei și Mesopotamia. Ele au jucat rolul de state-tampon între marile puteri și se aflau frecvent sub ocupație străină. Se dorea totuși încheierea de alianțe și de acorduri cu ele, pentru asigurarea rutelor comerciale care le traversau teritoriul. Când formațiunile statale puternice din vecinătate intrau în declin sau se destrămau, aceste mici regate cunoșteau perioade de independență sau chiar câștigau controlul și influența asupra întregii regiunii.

Coif de bronz din Urartu, sec. VIII î.Hr.

Mitanni și Urartu

În nordul Semilunii Ferte s-a format Regatul Mitanni al huriților indo-iranieni. După o perioadă de dominație a hitiților, Regatul Urartu a uzurpat Regatul Mitanni.

La începutul sec. XV î.Hr., odată cu destrămarea Vechiului Regat Hitit, huriții au înființat Regatul Mitanni, condus de o elită. În perioada de apogeu, între

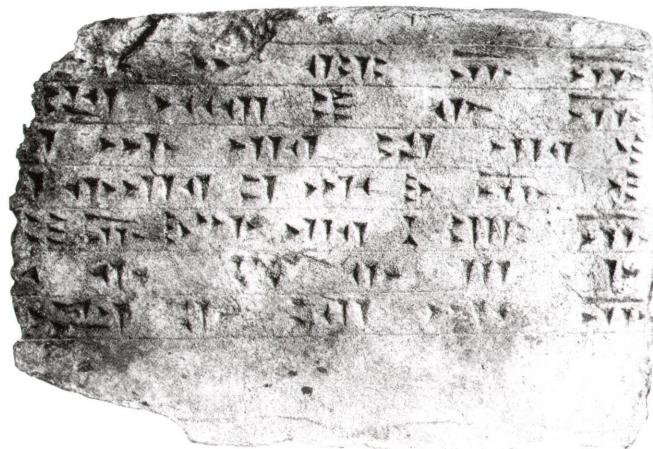
3

Tăbliță votivă de bronz din Urartu, înfățișându-l pe zeul vremii, Teișeba

1450–1350 î.Hr., regatul se întindea de la Marea Mediterană, prin Siria și până în estul Anatoliei, Armenia și nordul Mesopotamiei, unde Asiria era doar un stat vasal al huriților. Primele documente, scrise în alfabetul akkadian datează de la începutul mileniului III î.Hr., dar au continuat să apară de-a lungul următoarelor două

milenii inscripții redactate în akkadiană, sumeriană, hitită, ugarită, ebraică și hurită. Huriții au intrat inițial în conflict cu egiptenii pentru dominația Siriei (pag. 46), dar au încheiat apoi o alianță cu faraonii dinastiei XVIII pentru a contracara noua amenințare venită din partea hitiților. Alianța a fost consolidată de-a lungul mai multor generații prin căsătorii. În cele din urmă, după ce al doilea regat asirian ieșise de sub dominația statului Mitanni, huriții au fost cucerți în jurul anului 1335 î.Hr. de hitiții conduși de regele Suppiluliumas, în timpul căruia Imperiul Hitit și-a atins apogeul.

În Urartu, o regiune de lângă Lacul Van din estul Anatoliei ❶, urmașii huriților au format mai multe regate după căderea Noului Regat Hitit în 1200 î.Hr., cauzată de invazia mai multor triburi. Un stat unificat a apărut în regiune doar în jurul anului 860 î.Hr. Regii din Urartu ❷ au extins granițele regatului lor dincolo de Munții Caucaz, în estul Anatoliei și nord-vestul Iranului.

2 Inscripție despre Sardur III din Urartu, cca 700 î.Hr.

Economia era bazată în principal pe exploatarea și prelucrarea de minereu ❶, ❷, precum și pe agricultură și comerț.

În sec. VIII au apărut numeroase conflicte cu Noul Imperiu Asirian pentru controlul asupra rutelor comerciale și zăcămintelor de minereu. Asirienii s-au aliat cu cimerienii (pag. 33), o populație nomadă

de origine indo-europeană și au învins Urartu în 714. Epopeea Regatului Urartu se încheie în 640 î.Hr., cu invazia cimerienilor și a sciților, urmată de cea a armenilor dinspre sud-vestul Europei. Regiunea a rămas de altfel mult disputată de către marile imperii, inclusiv de cel roman, al parților și al sasanienilor.

4

Peisaj din estul Anatoliei

Cca 1400 î.Hr. | Încheierea alianței între Egipt și Mitanni

Cca 1100 î.Hr. | Înființarea Regatului Frigian

Cca 750 î.Hr. | Războiul dintre Urartu și asirieni

Cca 1500 î.Hr. | Înființarea Regatului Mitanni

Cca 1200 î.Hr. | Căderea Noului Regat Hitit

Cca 860 î.Hr. | Unificarea regatelor Urartu

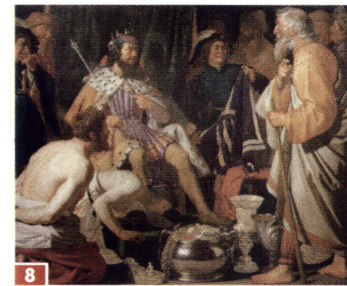
■ Frigia și Lidia

După căderea Imperiului Hitit în jurul anului 1200 î.Hr., Anatolia a intrat într-o epocă de declin cultural până la apariția frigienilor în sec. VIII î.Hr. Un veac mai târziu, lidienii au acaparat un teritoriu considerabil, unde și-au format regate puternice.

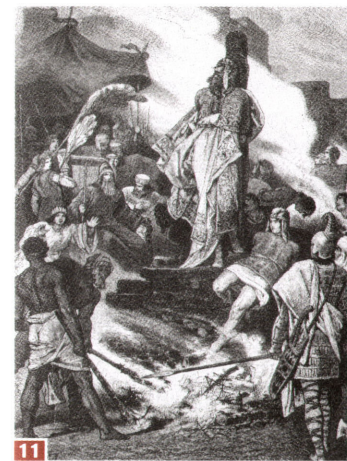
Frigienii 7 au ieșit din zona balcanică la începutul sec. XI î.Hr. și s-au stabilit în Asia Mică. În sec. VIII, Regatul Frigian din inima Anatoliei prospera deja,

5 Ruinele templului lui Artemis din capitala lidiană Sardis, gravură în metal din sec. XIX

8 Solon, legiuitorul și călătorul atenian, în fața lui Cresus, care se laudă cu bogățiile sale, pictură de Gerard van Hornthorst, 1624

11 Cresus, care urma să fie ars pe rug, este iertat de Cyrus, gravură în lemn din sec. XIX

întreținând relații comerciale și culturale cu grecii înspre apus, și cu Regatul Urartu și asirienii la răsărit. Zăcămintele bogate de aur din regiune au dat naștere mitului regelui Midas 10, fiul zeiței Cibelei și al lui Gordius, legendarul fondator al regatului. Midas s-a sinucis la începutul sec. VII î.Hr., când cimerienii, împinși spre vest de către sciți, au ars capitala frigiană Gordium până la temelii.

Lidienii 6 au preluat apoi controlul părții vestice a Asiei Mici, învingându-i pe cimerieni și încercând să extindă regatul lor spre apus, prin cucerirea coloniilor grecești de pe coasta Anatoliei (Ionia) și a întregului platou anatolian. Granița de răsărit a fost fixată pe râul Halys din centrul și nordul Anatoliei, printr-un acord încheiat mai întâi cu mezii (pag. 60), apoi și cu persii. Ultimul rege lidian, Cresus 9, a cărui bogăție 8 a devenit legendară, a cucerit aproape toate orașele grecești de pe coastă. El și-a continuat campania spre est, în pofida prezicerii oracolului de la Delfi care la prevenit că un mare imperiu va cădea dacă va traversa râul Halys (Kizil Irmak) de pe teritoriul actual al Turciei. Cresus s-a aventurat totuși în 546 î.Hr. și a atacat Persia, dar a fost înfrânt de regele persan Cyrus II. Profecția s-a adeverit, doar că puternicul imperiu care

s-a prăbușit a fost cel lidian.

Potrivit legendei, Cresus a fost grațiat 11 cu puțin înainte de a se fi aplicat sentința de ardere pe rug și este posibil să fi rămas la curtea persană.

Frigienii și lidienii au supraviețuit, nu doar prin mituri, ci și prin moștenirea culturală lăsată grecilor și romanilor, în care se înscrie cultul lui Dionysos și al „marii mame“ Cibelei. Tot ei au fost cei care au adus în Europa practica baterii monedelor 9.

6 Statuie funerară a regelui Cresus, cca 520 î.Hr.

9 Monedă lidiană de aur din timpul domniei lui Cresus, sec. VI î.Hr.

7

sus: Coif frigian de bronz, sec. VI î.Hr.
jos: Fiica lui Midas este transformată în aur la atingerea tatălui ei, litografie în culori din sec. XIX

10

Legenda lui Midas

Legenda lui Midas spune că zeul Dionysos i-a îndeplinit regelui dorința de a transforma în aur tot ceea ce atinge. Atunci însă când până și mâncarea și băutura pe care le atinge se prefăceau în aur, regele risca să moară prin înfometare. Zeul i-a poruncit lui Midas să se îmbăieze în râul Pactolos pentru a fi eliberat de darul său. De aceea, se spune că micul râu din Asia Mică ar fi atât de bogat în aur. Potrivit altui mit, Apollo i-ar fi dat urechi de măgar lui Midas pentru că l-a considerat câștigător pe Pan, rivalul zeului într-un concurs muzical, pe care fusese chemat să îl arbitreze. Midas a fost nevoit să își ascundă urechile sub o bonetă frigiană.

Statuia lui Paris cu bonetă frigiană (sec. IV î.Hr.)

SIRIA ȘI PALESTINA 3000–332 î.Hr.

Siria și Palestina au avut o importanță strategică din punct de vedere militar, comercial și cultural, aflându-se la confluența primelor civilizații avansate din Egipt, Asia Mică, Mesopotamia și Marea Egee. Puterile vecine se aflau în conflict permanent pentru controlul asupra regiunii, nepermițând crearea unui stat local unificat. Din cauza invaziilor devastatoare ale popoarelor mării s-a format în sfârșit acel vid de putere necesar apariției de scurtă durată a regatelor puternice ale lui David și Solomon. În aceeași perioadă, fenicienii au construit un imperiu comercial care se întindea de la coastele de vest ale Anatoliei până la marginea Oceanului Atlantic.

Sirian cu leoaică și berbec, statueta de fildes, sec. IX-lea î.Hr.

■ Canaaneenii și amoriții

Canaaneenii și amoriții au dat naștere împreună unei civilizații avansate care îmbina elemente de stil din întregul Orient antic și scoateau în evidență poziția strategică a Siriei și Palestinei.

Primii locuitori ai Palestinei purtau numele de canaaneeni, iar cei ai Siriei se numeau amoriți, sau canaaneeni răsăriteni. Ambele populații aparțineau din punct de vedere lingvistic grupei semite. Nu au fost niciodată unificate politic, locuitorii trăind în orașe-stat conduse de prinți sau preoți-regi. Rămășițele orașului canaanean Ierihon, care datează de la începutul mileniului IX î.Hr., sunt considerate cele mai vechi dovezi ale unei vieți urbane. De-a lungul veacurilor, conducătorii egipteni, hitiți, asirieni și babilonieni s-au luptat pentru supremația asupra Palestinei și Siriei.

Centrele comerciale de pe coasta Mării Mediterane dețineau o poziție privilegiată printre orașele-stat. Byblos ❶ a fost inițial cel mai activ dintre acestea, având legături comerciale cu Egiptul încă din mileniul III î.Hr. Era de asemenea principalul port pentru exportul cedrului libanez

❷ și al articolelor de lux ❸ produse local pentru piețele egiptene. La mijlocul sec. XIII î.Hr., orașul Ugarit, care se afla mai la nord, a

înlocuit Byblosul ca port principal. Negustorii ❹ micenieni aveau chiar propriul cartier în oraș, ceea ce scoate în evidență relațiile comerciale strânse cu civilizațiile egeene. Creând pe rând alianțe cu hitiții și cu egiptenii, regii din Ugarit ❺

și-au putut păstra independența până la începutul sec. XII, când orașul a fost cucerit de popoarele mării și distrus în întregime.

❷ Fundamenta unui turn circular din Ierihon, 7000 î.Hr.

❸ sus: Ruinele templului cu obeliscuri din Byblos stânga: Podoabă egipteană de aur găsită la Byblos, sec. XIX î.Hr.

Săpăturile arheologice efectuate la Ugarit, astăzi orașul Ras Shamra, au scos la lumină mai multe biblioteci cu manuscrise antice redactate în cel puțin patru limbi.

❹ Regele din Ugarit la vânătoare, detaliu de pe o placă de aur, sec. XIV–XIII î.Hr.

Baal, statueta, sec. XIV–XIII î.Hr.

Baal

Baal, sau Baalat la forma de feminin, era numele supremei zeiță a orașelor canaaneene și amorite. Erau adorate și alte divinități, precum Astarte, zeița fertilității și a războiului. În Palestina, cultul monoteist al lui Yahve rivaliza cu un cult mai vechi închinat lui Baal, pe care a reușit de altfel să îl înlocuiască.

❺ Doi bărbați încheie un contract, basoreliev de calcat din orașul Ugarit, sec. XIV î.Hr.

Orașele-stat feniciene

Fenicienii sunt considerați a fi cei mai desăvârșiți navigatori ai Antichității. Ei făceau comerț, înființând colonii și răspândindu-și cultura, asemănătoare celei canaaneene și amorite, în întreaga Mare Mediterană și nu numai.

După ravagiile făcute de popoarele mării, centrul comerțului s-a mutat la sud de Siria, pe teritoriul de astăzi al Libanului. Grecii numeau această regiune „Fenicia” („ținutul purpuri”), datorită prețioasei vopsele produse acolo. La fel ca și în perioada canaaneenilor și a amoritilor, Fenicia era alcătuită din orașe-stat conduse de regi 7 și familii influente de negustori. Din cauza diminuării competiției miceniene și minoice, fenicienii 8 au câștigat controlul în Marea Mediterană până la coastele Peninsulei Iberice și în nordul Africii. Au înființat numeroase colonii 9, printre care și Cartagina („noul oraș”) în jurul anului 814 î.Hr. (pag. 106), care avea să devină principala putere maritimă din vestul Mediteranei. Rețeaua comercială feniciană 10 se întindea până în Marea Britanie și Insulele Canare, existând chiar o ipoteză că fenicienii ar fi înconjurat Africa la începutul sec. VI î.Hr. Ei au păstrat absolut secrete cunoștințele despre

7

oceanul de dincolo de „Coloanele lui Herakles”, cum era numită Strâmtoarea Gibraltar, și au răspândit legende terifiante 11 despre aceea parte a lumii pentru a-și speria rivalii.

Sidonul 12 și Tyrul erau cele mai importante orașe-stat feniciene, iar conducătorii lor aveau legături strânse cu regii din Israel și Iuda. În sec. X î.Hr., Hiram I al Tyrului l-a ajutat pe regele Solomon să construiască o flotă comercială pentru o expediție la Marea Roșie. Tyrul a atins apogeul în timpul domniei lui Ittobaal I, care a cucerit Sidonul în sec. IX. În această perioadă, fenicienii simțeau deja amenințarea militară a vecinilor, Asiria și Babilon, care începuseră să le ceară tribut. Doar Tyrul, aflat pe o insulă invincibilă, a putut rezista presiunii. Sidonul a fost pierdut, dar a reușit să-și păstreze independența

în ciuda asediului lung de 13 ani la care l-a supus Nabucodonosor II al Babilonului și care s-a încheiat în anul 573 î.Hr. Perșii, în schimb, au respectat autonomia fenicienilor, care au alcătuit baza flotei persane în luptele împotriva grecilor.

Alexandru cel Mare a fost primul care a reușit să cucerească Tyrul (pag. 96) în anul 332 î.Hr., după un asediu de șapte luni, în timpul căruia a construit un dig de la țarm până la insula

pe care se afla orașul. Deși fenicienii au căzut apoi sub conducerea diadohilor și a romanilor, ei au reușit să își păstreze vie identitatea lor culturală și religioasă.

10 Monedă feniciană de argint, cu imaginea unei nave comerciale urmărită de un monstru marin

8

stânga: un rege cu tulpini de lotus, tăbliță de fildeș, sec. VIII-VII î.Hr.

sus: ruinele unei colonii feniciene din Sa Caleta de pe insula Ibiza, înființată prin 650 î.Hr.

9

Vedere a Sidonului, cu Libanul pe fundal, litografie în cretă, sec. XIX

Răpirea Europei

Potrivit mitologiei grecești, Zeus, care era divinitatea supremă, s-a metamorfozat într-un taur alb și a răpit-o pe Europa, fiica regelui fenician Agenor. Din unirea lor a ieșit Minos, legendarul rege al Cretai. Multe din influențele care ajungeau în Europa dinspre Asia treceau mai întâi prin Creta, așa cum a fost și cazul alfabetului fenician.

Răpirea Europei, pictură de Rubens, sec. XVII

11

Negustori fenicieni, gravură în lemn din sec. XIX

12

Navă comercială feniciană în largul mării, basorelief în lut

1 Evreii cuceresc orașul canaanean Ierihon

După ce numeroase orașe-stat canaaneene din Palestina au fost distruse de popoarele mării la începutul sec. XIII î.Hr., filistinii **3** s-au stabilit pe coastă și au înființat o federație de orașe-stat independente. Tot atunci au sosit și arameenii de origine semită, printre care se numărau și triburile lui Israel **1**. Grupuri de evrei trăiseră anterior în Egipt, după cum aflăm din legenda

biblică a lui Moise. Toți evreii **7** erau legați de adorarea lui Yahve.

Unicitatea acestei divinități în panteonul de zei din

Orientul Apropiat și puritatea cultului său caracterizau societatea lor. În jurul anului 1020 î.Hr., Saul a fost proclamat

4 David cu capul lui Goliath, statuie de bronz de Verrocchio, sec. XVII

7 Filistinii fură Chivotul legământului, relicva sfântă a evreilor, pictură, sec. XIX

■ Primii evrei și regatele lui David și Solomon

Evreii au pătruns în Palestina în sec. XIII î.Hr. Conflctele cu localnicii au stimulat formarea unei civilizații militare, care a unificat triburile răzlețe și a favorizat crearea unui stat național în jurul anului 1020 î.Hr.

regele evreilor și comandantul armatei în lupta împotriva celorlalte triburi aramaice și a filistinilor. El nu deținea însă nici un fel de autoritate internă, cum ar fi perceperea dărilor. După

3 Bust de filistin, basoreliev din sec. XII î.Hr.

moartea lui Saul **2**, David **4** conducătorul militar de succes, din tribul lui Iuda, a fost ales rege în jurul anului 1004 î.Hr. Spre deosebire de Saul, David se baza pe propria armată, cu ajutorul căreia obținea fonduri și confisca proprietăți. El a înfrânt autonomia triburilor răzlețe ale lui Israel și a creat un stat unificat, cu capitala la Ierusalim, care devenea astfel centrul politic și religios al evreilor. David a cucerit teritoriile arameene

vecine, până când regatul său a ajuns să se întindă între fluviul Eufrat la nord și Marea Roșie în sud. Fiul său, Solomon **6**, i-a urmat la conducere, stabilind relații diplomatice și comerciale strânse cu fenicienii, arabii și egiptenii. El a construit

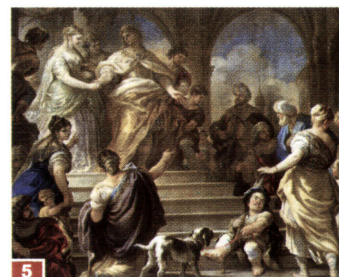
la Ierusalim un templu splendid închinat cultului lui Yahve. Existau însă deja semne ale declinului puterii regatului. Unii vasali arameeni și-au recâștigat independența, în vreme ce presiunea dărilor, munca forțată neplătită și toleranța lui Solomon față de străini au stârnit nemulțumirea evreilor. Cu toate acestea, Solomon a rămas în memoria posterității mai ales pentru proverbialele sale înțelepciune **6**.

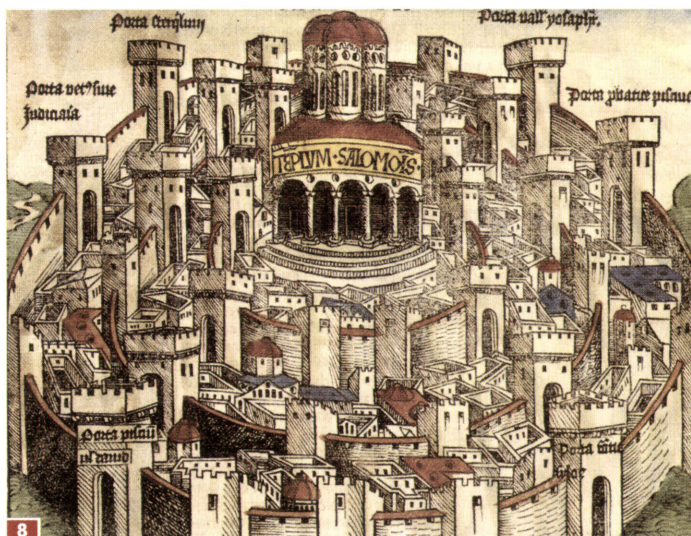
6 Solomon judecă două femei ce pretindeau că sunt mamele aceluiași copil, ilustrație din sec. XIII

2 Sinuciderea lui Saul, ilustrație dintr-un manuscris din sec. XV

5 Nunta lui Solomon cu fiica faraonului, pictură din sec. XVII

8 Muntele Templului din Ierusalim și a așa-numitului Dom al Stâncii, construit de către musulmani

1200 î.Hr. | Migrația arameenilor

1020 î.Hr. | Domnia regelui Saul

Cca 1000 î.Hr. | Moise îi scoate pe evrei din Egipt

1300 î.Hr. | Evreii pătrund în Palestina

1100 î.Hr. | Evreii se stabilesc definitiv în Palestina

1004 î.Hr. | Domnia lui David

David

După ce David l-a ucis pe uriașul filistin Goliat, Saul, regele fondator al Israelului, l-a adus la curtea sa. Deși invidia popularitatea acestuia, regele nu i-a făcut totuși nici un rău lui David, întrucât tânărul era bun prieten cu fiul său, Ionatan. David s-a căsătorit apoi cu fiica lui Saul. Când Ionatan a murit luptând împotriva filistinilor, Saul s-a sinucis și David a devenit rege. În timpul domniei sale, propriul fiu s-a ridicat împotriva lui. Mai târziu, David s-a îndrăgostit de Batșeba și l-a trimis pe soțul ei în luptă, pentru a fi ucis. Fiul lui David și al Batșebe, Solomon, i-a urmat pe tron.

David văzând-o pe Batșeba, ilustrație dintr-un manuscris, cca 1500

Aducere de jertfe în templul din Ierusalim

Regatele Iuda și Israel

Rivalitatea pentru tron dintre succesorii lui Solomon a dus la scindarea regatului. Chiar și după aceasta, conducătorii regatelor Iuda și Israel s-au confruntat cu o puternică opoziție internă, în special religioasă, dar și cu presiuni tot mai mari venite din exterior, din partea asirienilor și a babilonienilor.

După moartea lui Solomon în 926 î.Hr., regatul s-a divizat. Fiul său, Rehoboam, care dorea să continue politica centralistă a tatălui său, a fost recunoscut ca rege de triburile lui Iuda și Beniamin, în vreme ce triburile din nord l-au proclamat conducător pe Ieroboam I, unul din vechii rivali ai lui Solomon.

Regatul din nord, Israel, era frecvent destabilizat de schimbările de dinastii. În timpul domniei lui Ahab și a reginei sale Izabela, fiica regelui Itobaal I al Tyrului, profetul Ilie s-a ridicat împotriva nedreptăților sociale și a promovării cultului lui Baal de

Regele Iehu al Israelului și monarhul asirian, sculptură din sec. IX î.Hr.

către regină. Ascultând de profetul Elisei, Iehu a preluat tronul în jurul anului 845 î.Hr., ucigând-o pe regina văduvă Izabela, pe fiul ei, regele Ioram, și pe mulți din adepții cultului lui Baal.

În regatul Iuda, unde dinastia lui David rămăsese la conducere, s-au remarcat profeții Isaia și Ieremia. Aceștia criticau nu doar condițiile sociale și culturale, ci și

politica externă a regelui, care era influențată în special de dominația asiriană din Orientul Apropiat. Începând cu sec. IX î.Hr., asirienii au intervenit în succesiunea la tron atât în Israel,

cât și în Iuda, impunându-și propriii candidați, care garantau plata tributului.

Încercările Israelului de a-și câștiga independența cu ajutorul Egiptului au dus la distrugerea țării în 722 î.Hr. Asirienii au ocupat teritoriul, au jefuit Samaria și au deportat populația. După ce Nabucodonosor II i-a alungat pe asirieni și egipteni din Palestina, l-a așezat pe Zedechia pe tronul regatului Iuda. Când acesta s-a răsculat în anul 587 î.Hr., Nabucodonosor a devastat Ierusalimul și a anexat Iuda imperiului său. Majoritatea populației a fost luată în „robă babiloniană”.

10 Sigiliul regelui Ieroboam I al Israelului, sec. X î.Hr.

Ahab și Izabela plănuiesc moartea lui Nabot, pentru a-i lua via, ilustrație dintr-un manuscris, sec. XV

Critica guvernanților în Biblie

Biblia conține critici extrem de dure la adresa conducătorilor politici din Orientul Apropiat. Profetul Ieremia l-a avertizat pe monarhul regatului Iuda și a prezis înrobirea de către babilonieni: „Spune împăratului și împărătesei: umiliți-vă și ședeți pe pământ, căci împărăția voastră va cădea, cum vă va cădea de pe cap și coroana împărătească... Tot Iuda este dus în robie, da, în întregime este dus în robie.” (Ieremia, cap. 13, v. 18-19)

13 Profetul Ilie ucide un preot al lui Baal, gravură în lemn, sec. XIX

14 Evreii sunt duși în robia babiloniană, pictură, sec. XIX

Cca 971-926 î.Hr. | Domnia lui Solomon

926 î.Hr. | Divizarea Israelului

587 î.Hr. | Distrugerea Ierusalimului de către Nabucodonosor II

Cca 1000 î.Hr. | Fondarea capitalei Ierusalim

Cca 950 î.Hr. | Ridicarea templului din Ierusalim

722 î.Hr. | Ocuparea Israelului de către asirieni

IUDAISMUL

Iudaismul, cea mai veche dintre cele trei mari religii monoteiste, furnizează fundalul istoric pentru creștinism și islamism. O caracteristică a sa este că oferă o identitate bazată atât pe apartenența la o religie, cât și la o națiune. Acest dualism complex este evident în statul Israel, înființat în 1948, în care coexistă sionismul laic și iudaismul ortodox.

Moise vede Țara Făgăduinței

Legământul cu Dumnezeu

Tradiția iudaică spune că Dumnezeu a făcut un legământ doar cu poporul lui Israel, teză fundamentală pentru religia iudaică. Dumnezeu, creatorul lumii și al omenirii, i-a numit pe evrei, începând cu patriarhul Avraam, poporul său ales. Conștiința acestui fapt era totodată o mare cinste și

Ea conține 613 porunci și interdicții. Moise a fost cel care a făcut trecerea de la credința în divinitatea tribală a evreilor, „Dumnezeu Tatăl”, la credința într-un spirit universal, „Yahve”. La început, acesta era cel mai puternic din panteon, devenind apoi unica divinitate.

Tărâmul făgăduinței și diaspora

Moise ❶ nu a dat doar legea divină poporului lui Israel, ci l-a și scos din robia din Egipt, ducându-l în „Țara Făgăduinței” ❶. Acest concept de tărâm promis a jucat un rol extrem de important în iudaism. Patriarhii Avraam, Isaac și Iacob, cu care începe istoria evreilor, erau nomazi sosiți în țara Canaanului. Avraam a primit promisiunea că urmașii săi vor fi un mare popor și că Dumnezeu le va da ținutul Canaanului. Făgăduința a fost îndeplinită după ce Moise i-a scos pe evrei din Egipt. După un lung pelerinaj prin deșert, ei au ocupat Palestina și s-au stabilit acolo, înființând Regatul Evreu, cu capitala la Ierusalim, și ridicând templul ❶ lor cel sfânt. Chiar și în prezent, Ierusalimul și Muntele Templului sunt cele mai sacre locuri pentru credincioșii evrei.

Iudaismul a fost influențat și marcat definitiv de comunitățile de evrei din diasporă, care

trăiau ca minoritari, adesea persecutați, printre străini. Astfel s-a întâmplat după ce regatul lui Israel a fost cucerit de către asirieni, iar evreii au fost deportați în întregul Imperiu Asirian. În paralel cu regatul din Palestina a apărut un altul, cel al lui Iuda, la sudul Babilonului. Acesta a oscilat între asimilare și segregare, dar avea propria lege și literatură, pe care a reușit să le impună până la venirea romanilor.

Model reconstituit al templului lui Solomon

Tora și Talmudul: literatura iudaică

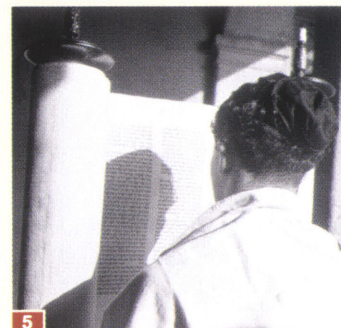
Iudaismul este o religie a cărților prin excelență, iar creștinismul și islamismul, celelalte două „religii ale cărților” cum au mai fost numite, au preluat și ele Tora. Creștinii au adoptat-o sub forma primelor cinci cărți ale *Vechiului Testament*, iar Iisus, fondatorul creștinismului, avea un fundament solid în iudaism și Islamismul recunoaște pe mulți dintre profeții și patriarhii evrei, iar Avraam, sau Ibrahim, este considerat patriarhul suprem. Tora ❷ conține chintesența religiei evreilor,

2 Comentariul talmudic al lui Isaac Ben Solomon, manuscris din sec. XVI

pentru care viața cotidiană este reglementată de porunci și opreliști. Cunoașterea și studiul *Torei* sunt extrem de apreciate printre evrei. Din cele mai vechi timpuri datează și *Talmudul* ❷, care este o colecție de comentarii și interpretări făcute de către rabini. Există două variante ale *Talmudului*: cea palestiniană și cea babiloniană.

Aceasta din urmă a jucat un rol mai important și a fost la rândul ei subiectul a nenumărate analize și interpretări. Conform tradiției iudaice, fiecare cuvânt din *Tora* este fundamental.

5 Rabin citind Tora

Moise cu Tora

o povară. Omul este chemat să asculte de poruncile lui Dumnezeu, dar și să aibă un comportament etic responsabil și să dea socoteală pentru păcatele sale. Relația cu Divinitatea este percepută ca un dialog între Dumnezeu și neamul omenesc, El făcându-și adesea cunoscută voința prin profeți. Dintre aceștia s-a remarcat Moise, care a adus oamenilor Legea, *Tora*. Potrivit tradiției iudaice, aceasta este doctrină, lege și cuvântul revelat întreg al lui Dumnezeu.

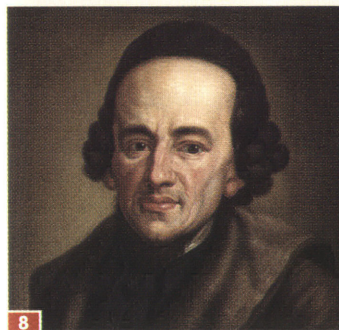
Iudaismul sub dominația arabă și creștină

În Evul Mediu, contactul cu alte culturi a dus la apariția unor curente diferite în iudaism.

Împărțirea între evreii orientali, așkenazi (din Europa creștină) și sefarzi (din Spania maură și Africa) este valabilă și astăzi. Influențele islamismului și ale creștinismului, precum și

Evreii înfățișați ca speculanți, ilustrație dintr-un document creștin, cca 1250

Moise Mendelssohn

circumstanțele în care trăiau evreii, au marcat practica religioasă, teologia și imaginea despre sine a acestora.

Secole de-a rândul, comunitățile de evrei, înfrățite prin aceeași religie a cărții, au fost tolerate în timpul dominației arabe și s-au putut integra social. Viața intelectuală a evreilor a cunoscut acolo un progres remarcabil, care s-a făcut simțit până în Franța și Italia. Aflat în Spania, în Cordoba ocupată de mauri, marele filozof și teolog

evreu Maimonide a scris un important comentariu la *Talmud*. Kabbala, o formă de misticism iudaic, a apărut și ea în nordul Spaniei.

Din contra, relația dintre comunitățile creștine și cele evreiești a fost tensionată de la bun început. Creștinii îi considerau pe evrei răspunzători pentru moartea lui Iisus și i-au transformat prin urmare în țapi ispășitori. Mai mult, prosperitatea evreilor a stârnit invidie și resentiment, iar Biserica a profitat de asta. În Europa Centrală și de Est, așkenazilor nu li s-a mai permis să își practice profesiile tradițional moștenite în comerț și împrumutul de bani, interzicându-se în același timp accesul la alte meserii, prin excluderea din ghilde. Au fost treptat alungați din orașe în zona rurală. Pogromuri sângeroase au fost organizate împotriva evreilor în timpul Cruciadelor, dar și mai târziu în Evul Mediu. Din această experiență atât de dureroasă a luat naștere mișcarea de reînnoire a hasidimilor, în special în Europa de Est. În Polonia și Rusia, unde se refugiaseră majoritatea evreilor din vestul Europei, a apărut viața în *shtetl*.

La începutul erei moderne, evreii din Europa Centrală și de Est au fost din nou ținta unor persecuții intense. Li s-a permis

Theodor Herzl

Intrarea spre Birkenau, principalul lagăr de concentrare de la Auschwitz

totuși să revină la împrumutul de bani și la comerț. Evreii bogați se implicau și se făceau remarcați în viața culturală și intelectuală. În timpul iluminismului, sub îndrumarea lui Moise Mendelssohn s-au făcut eforturi de emancipare și iluminare în teologia iudaică.

Holocaustul și sionismul

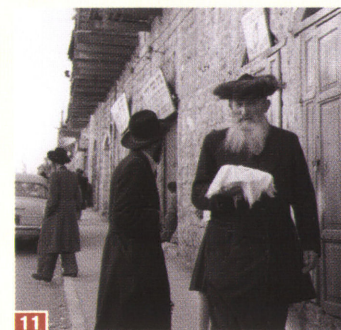
Antisemitismul european a culminat în sec. XX. Holocaustul, un rezultat al ideologiei sângeroase a regimului nazist din Germania, a reprezentat o încercare de a elimina sistematic evreii din Europa și de a le distruge civilizația.

Începând cu 1882, au existat mai multe valuri de emigrare a evreilor înspre Palestina, fenomen intensificat dramatic de apariția fascismului în Europa. Declarația britanicilor de la Balfour din 1917 a creat speranțe pentru înființarea unui stat evreu în Palestina. Sionismul, o mișcare politică axată pe regăsirea patriei evreilor, nu a apărut de fapt după Al Doilea Război Mondial. A fost fondat în sec. XIX de către Theodor Herzl, însă a reintrat în atenția publică în perioada postbelică, prin problema teritorială. Evenimentele din timpul și de după cel de Al Doilea Război Mondial au accelerat realizarea proiectului sionist.

Statul Israel a fost înființat în 1948, iar dintre cei aproximativ 14,4 milioane de evrei care trăiesc astăzi în întreaga lume, circa 4,7 se află între granițele acestui stat. O comunitate mult mai mare locuiește în SUA. Religia are un rol important în politica statului modern Israel. Facțiunile religioase extremiste își fundamentează revendicările naționaliste pe credința lor. S-a dovedit imposibilă găsirea unei căi de mijloc între aceștia și arabii palestinieni care au fost strămutați. Conflictul continuă și în prezent (pag. 596-599).

Înființarea statului Israel, 1948

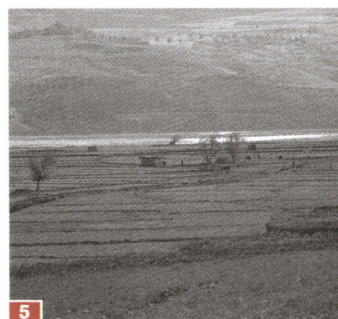
Evreii ortodocși în Ierusalim, 1962

1 Ostași persani și mezi, basorelief în piatră, sec. V î.Hr.

2 Model de lut al unor animale înhămate la un car, artă persană, cca 1100 î.Hr.

3 Câmpuri cultivate, peisaj din vechea Media, nord-vestul Iranului

4 Procesiunea arcașilor, friză în mărime naturală din palatul lui Darius, cca 500 î.Hr.

MEZII ȘI IMPERIUL PERSAN AL AHEMENIZILOR CCA 800-330 î.Hr.

Triburile indo-iraniene ale mezilor ❶ și perșilor s-au stabilit în zona vestică muntoasă a Iranului, la granița cu Mesopotamia în al doilea mileniu î.Hr. Perșii au anexat Media în anul 550 î.Hr. și au înființat ultimul mare imperiu al Orientului Apropiat, care a supraviețuit până la cucerirea sa de către Alexandru cel Mare, în 330 î.Hr. Istoricii au interpretat frecvent subiectiv politica perșilor, considerându-i despotici. Ei au trecut cu vederea faptul că în timpul dominației acestora o regiune vastă, integrată cultural și economic, s-a bucurat de siguranță și stabilitate.

Mezii și ascensiunea Imperiului Persan în timpul lui Cyrus II

Cyrus II a creat un imperiu mondial pe baza cuceririlor antecesorilor săi mezi.

Singurele surse de informație cu privire la apariția mezilor le reprezintă relatările asirienilor despre conflictele cu numeroase triburi din munți. Aceste triburi s-au reunit prima dată sub un rege, formând abia în sec. VIII î.Hr. o națiune. Media ❷ a fost însă cucerită mai întâi de asirieni, ulterior de sciți. Regele Cyaxares a reușit să-și recâștige independența și să distrugă Noul Imperiu Asirian, cu ajutorul babilonienilor, între anii 614-612 î.Hr. Atât Cyaxares, cât și fiul său Astyages, și-au lărgit regatul până în Asia Mică, unde au căzut de acord cu lidienii (pag. 53) să stabilească granița lor comună pe râul Halys. Regatul mezilor ❸ se întindea spre răsărit până în Bactria (Afghanistanul de astăzi).

Perșii s-au numărat și ei printre vasalii mezilor. Astyages a dat-o pe una dintre fiicele sale în căsătorie regelui persan Cambises I, strănepotul legendarului fondator al casei regale persane, Achemenes. Mai târziu însă, Cyrus II, fiul lui Cambises I, s-a ridicat împotriva

lui Astyages și până în anul 550 a cucerit regatul mezilor. De atunci, mezii au rămas pe picior de egalitate cu perșii, care au preluat multe elemente din administrație,

4 Mormântul lui Cyrus II în capitala regală Pasargadae

ceremonii ❹ de la curte și artă ❺ de la foștii lor conducători.

Cyrus II și-a continuat cuceririle. În 546 î.Hr., l-a înfrânt pe regele lidian Cresus și a supus

7 Demnitari persani (stânga) și mezi (dreapta)

3 Mezi aducând tribut asirienilor

orașele grecești de pe coasta Asiei Mici (Ionia). În 539, a învins Noul Imperiu Babilonian, alegând ca loc preferat de reședință Babilonul, cu vechile capitale persane Susa, Pasargadae și capitala mezilor, Ecbatana. Tot Cyrus II le-a permis evreilor, care trăiau în Babilon de la luarea lor în robie în anul 587 î.Hr., să se întoarcă în patria lor. Și-a continuat campaniile de cucerire spre nord, unde a murit ❻ în 530, luptând împotriva masageților (pag. 64).

8 Cyrus II cu profetul Daniel, pictură de Rembrandt, sec. XVII

Imperiul Persan în timpul lui Darius I

Imperiul Ahemenizilor a atins apogeul în timpul lui Darius I (cel Mare), care a fost probabil cel mai important conducător al Orientului antic.

Cambise II, fiul lui Cyrus II, a cucerit Egiptul în anul 525 î.Hr. Pentru a contracara o tentativă de uzurpare, el a poruncit să fie ucis în secret fratele său mai mic, Smerdis (Bardiya). În absența regelui, magul Gaumata s-a dat drept Smerdis și a încercat să se urce pe tron. Cambise II a murit în timpul marșului de întoarcere din Egipt, în 522 î.Hr., dar vărul său Darius a împiedicat încoronarea „falsului Smerdis” și tronul a rămas în mâinile dinastiei Ahemenizilor.

După ce neliniștea cauzată de schimbarea puterii a dispărut, Darius I a început să-și întărească imperiul din interior. A înființat noi provincii, cărora

li s-a cerut să plătească dări. Deși guvernatorii provinciilor, numiți satrapi, se bucurau de multă libertate, erau totuși controlați printr-un sistem de funcționari și spioni. Comunicarea în imperiu a fost îmbunătățită prin rețeaua dezvoltată de drumuri, dotată cu un serviciu de mesagerie și poștă și protejată de patrulare. Darius I a reformat statul de drept și a introdus o monedă unică pentru întregul imperiu, daricul. În 497 î.Hr., el a încheiat construirea canalului dintre Nil și Marea Roșie care fusese început de faraoni. A pus temeliiile orașului și palatului regal de la Persepolis, în Persia, care vor fi extinse de

urmașii săi. Darius I a susținut de asemenea zoroastrismul (pag. 63), fără a reprima celelalte religii din imperiul său multinațional.

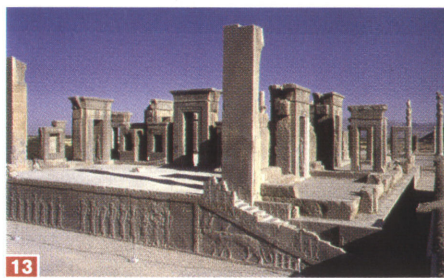
El a împins granițele Imperiului Persan până la râul Indus în est și până la Dunăre, în nord-vestul Traciei, ocupând Macedonia, aflată în nordul Greciei. Nu s-a bucurat însă numai de succese în campaniile sale militare, pierzând în fața sciților în 513-512 î.Hr. Între 500 și 494, Darius a fost nevoit să înăbușe „revolta ionică” a orașelor-stat grecești

9 Funcționar persan înveșmântat în mantie, statueta de argint, sec. V î.Hr.

11 sus: ruinele orașului Persepolis
jos: Palatul din Persepolis al lui Darius I

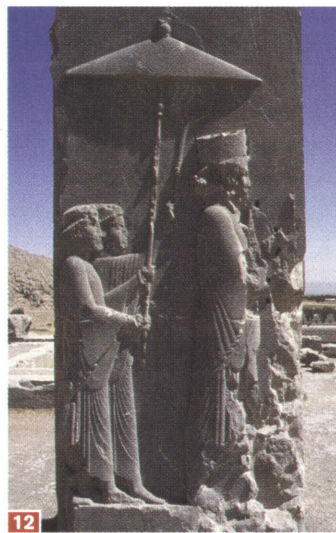

13

10 Darius I pe tron, vas pictat de la sfârșitul sec. IV î.Hr.

din Anatolia, dar expediția sa punitivă în Grecia s-a încheiat cu înfrângerea lui la Maraton în 490 (pag. 85). Darius I a murit în 486, în timp ce pregătea un nou atac împotriva grecilor.

12

Din spusele regelui Darius:

„Ahura Mazda, văzând vânzoleala de pe pământ, mi l-a încredințat mie, făcându-mă rege: eu sunt rege. Din mila lui Ahura Mazda, am făcut ordine pe pământ. Iată ce le-am spus oamenilor, de au făcut întocmai după cum am dorit eu:

Dacă vă întrebați peste câte țări stăpânește regele Darius, priviți la sculpturile celor care îmi susțin tronul, și atunci veți ști și veți înțelege: sulița unui persan a pornit prin aer; atunci veți înțelege: un persan a pornit să lupte departe de Persia.”

Mormintele în stâncă (de la stânga la dreapta) ale lui Artaxerxes I (sau Darius II), Xerxes I și Darius I, de la Naqsh-e Rostam.

stânga: Darius I cu prințul moștenitor Xerxes, basorelief în piatră, cca 485 î.Hr.
jos: Darius I la vânătoare de lei, protejat de zeul Ahura Mazda, mulaj după un sigiliu cilindric, cca 500 î.Hr.

14

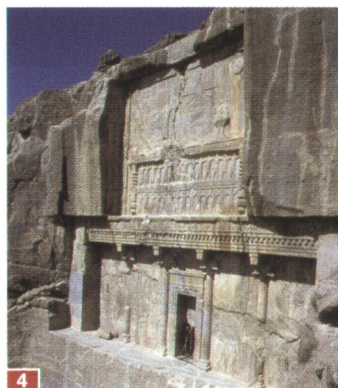
Imperiul Persan în timpul ultimilor Ahemenizi

Rebeliunile din provincii și intrigile din casa regală au slăbit puterea perșilor după moartea lui Darius I. Conflictele cu grecii nu au dus la nici un rezultat clar, până la cucerirea Imperiului Persan în 330 î.Hr. de către Alexandru cel Mare.

La începutul domniei sale în 486 î.Hr., Xerxes I, fiul lui Darius I, a fost nevoit să înăbușe o răscoală în Egipt. A încercat apoi să continue planurile tatălui său cu privire la cucerirea Greciei (pag. 85).

2 Atenianul Temistocle în fața lui Artaxerxes I, gravură în metal, 1842

4 Mormântul lui Artaxerxes III, cioplit în stâncă, lângă Persepolis

5 Alexandru cel Mare lângă trupul lui Darius III

Xerxes a reușit să ajungă până la Atena, însă flota lui a fost învinsă în cele din urmă la Salamina în 480 î.Hr., iar armata sa a fost pusă pe fugă la Platea în anul următor. Xerxes revenise deja în capitala sa, rămânând definitiv acolo și dedicându-se ridicării de edificii. A fost asasinat într-o rebeliune internă în 465.

Fiul lui Xerxes, Artaxerxes I, a pus capăt conflictului cu grecii prin semnarea păcii de la Callias în 448 î.Hr. (pag. 87). Perșii au acordat ajutor când unei părți, când celeilalte în timpul Războiului Peloponesiac și în luptele pentru hegemonia dintre Atena, Sparta și Teba din sec. IV î.Hr. În schimbul acestui ajutor hotărâtor, grecii care luptau împotriva Spartei au cedat perșilor orașele ioniene prin „pacea regală” de la Antalkidas (pag. 93).

Perșii au fost alungați din Egipt în 404 î.Hr., dar Artaxerxes III l-a recucerit în 343 î.Hr. El și-a oferit ajutorul dușmanilor lui Filip II (pag. 95) al Macedoniei, care unificase Grecia și dorea să înceapă un război împotriva perșilor. Artaxerxes III și fiul său moștenitor au fost amândoi

otrăviți în urma intrigilor de la palat. Astfel a fost nevoit să preia tronul Darius III, care aparținea unei ramuri mai puțin importante a Ahemenizilor, devenind ultimul regent persan.

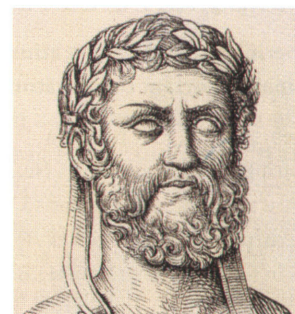

1 Xerxes primește vizita unui sol venit din partea mezilor

În 334 î.Hr., Alexandru cel Mare al Macedoniei a lansat atacul împotriva perșilor care fusese plănuț încă de tatăl său, Filip II. Darius III a suferit două înfrângeri rușinoase la Issos în 333 î.Hr. și la Gaugamela în 331 î.Hr.. După aceste evenimente, s-a refugiat în nordul Iranului, unde a fost trădat și asasinat în 330 î.Hr. Până în anul 324 î.Hr., Alexandru cel Mare cucerise în întregime Imperiul Persan. La conducerea regiunii s-au succedat dinastiile Seleucidă și Arsacidă. Aceasta din urmă a încurajat o revenire a tradițiilor ahemenide, păstrate și sub regii sasanizi, care i-au uzurpat pe arsașizi în 230 î.Hr.

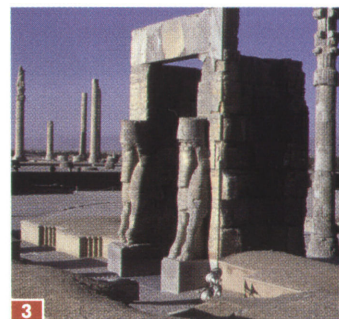
6 Darius III în bătălia de la Issos

Persia în istoriografia greacă

Istoria perșilor a devenit cunoscută în Europa din Istoriile lui Herodot și din Anabasisul lui Xenofon, unul dintre miile de mercenari greci care au participat la încercarea lui Cyrus cel Tânăr de a-și uzurpa fratele, pe Artaxerxes II, în 401 î.Hr. După uciderea lui Cyrus, Xenofon i-a ajutat pe supraviețuitori să se întoarcă acasă.

sus: Xenofon

3 „Poarta către toate țările”, Persepolis, sec. V î.Hr.

Religia în Imperiul Persan

Zoroastrismul a prosperat în timpul domniei ahemenizilor. Conceptul zoroastrian de „viață de apoi” a avut o influență remarcabilă atât asupra iudaismului, cât și asupra creștinismului.

7 Zarathustra, pictură murală

Zoroastrismul, vechea religie a Iranului, recunoștea o multitudine de zei și era probabil înrudit cu religia vedică din India antică. Cultul era dominat de ritualurile magilor, o castă ereditară de preoți. Numele lor este preluat de la „magoi”, un trib de mezi cunoscut pentru practicile lor spirituale. Profetul Zarathustra (sau Zoroastru în limba greacă) s-a ridicat în jurul anului 600 î.Hr., probabil din rândul magilor, pentru a predica învățăturile zeului Ahura Mazda. Zarathustra îi

critica pe magi printre altele și pentru jertfele lor sângeroase de animale, atrăgându-și astfel dușmănia acestora. Regele Darius I a devenit un adept al învățăturilor lui Zarathustra după ce a dejucat tentativa de uzurpare a magului Gaumata. Cu trecerea timpului, magii au adoptat și ei zoroastrismul pentru a putea să controleze în continuare practicile religioase.

Potrivit lui Zarathustra, Ahura Mazda era atotputernicul creator al Universului și judecătorul de la sfârșitul veacurilor. El reprezenta ordinea bună și dreaptă de la începutul lumii și era identificat cu „spiritul bun”, care se opunea „spiritului rău”. Ființa umană este liberă să aleagă între bine și rău, dar va da socoteală pentru faptele ei la Judecata de apoi. Zoroastrismul este așadar caracterizat de acest sistem etic

8 Om în rugăciune, cu un ied în brațe, statuetă de aur din sec. XII î.Hr.

venit în contact cu diverse concepte, cum ar fi cele de rai, iad și „Judecata de apoi”, care vor deveni esențiale în iudaism, iar mai apoi în creștinism și islamism. Maniheismul a apărut în urma îmbinării zoroastrismului cu

precepte creștine și budiste, și a rivalizat puternic o anumită vreme cu creștinismul. Zoroastrismul a cunoscut un reviriment ca religie de stat în Imperiul Sasanid, între sec. III–VII, dar a dispărut aproape în întregime în Iran după invazia arabă și instaurarea islamismului. Mulți adepți ai învățăturilor lui Zarathustra s-au

refugiat în India, unde li s-a spus „parsii”, după țara lor de origine, Persia. Astăzi mai există circa 200 000 de parsii, dintre care aproximativ jumătate locuiesc în India.

9 Jertfirea rituală a unei capre, detaliu dintr-un basorelief în piatră, sec. V î.Hr.

10 Altarul flăcării veșnice, templu ahemenid al lui Zarathustra, numit Kaaba, sec. V î.Hr.

11 Doi sfinși purtându-l pe Ahura Mazda, mulaj după un sigiliu cilindric, cca 590-330 î.Hr.

dual și de puritatea strictă a ritualului. Preoții se puteau apropia de focul veșnic care ardea în temple în cinstea zeilor doar cu gurile acoperite, ca să nu îl profaneze cu respirația lor. Focul, pământul și apa erau considerate elemente sacre.

Sub dominația persană, evreii au

12 Sulițași persi și mezi sub soarele înaripat al lui Ahura Mazda, basorelief din Persepolis, sec. V î.Hr.

1

NOMAZII DIN STEPELE EURASIATICE

Călăreții nomazi de origine indo-europeană stăpâneau vastele stepe din Ucraina, sudul Rusiei și Kazahstan, până când, în sec. IV î.Hr., presiunea hunilor a declanșat „marea migrație a popoarelor”. Însă chiar înainte de această perioadă, unele triburi au părăsit regiunea, pătrunzând în zona mediteraneană, munții Iranului sau India. Unele dintre acestea, precum hitiții, mezii, persii, sau ulterior parții, s-au stabilit acolo și au înființat regate. Altele și-au continuat migrația până când au fost distruse, ca în cazul cimerienilor, sau s-au văzut nevoite să se reîntoarcă de unde pleaseră, precum sciții.

Tomyris ucigându-l pe regele Cyrus II, ilustrație dintr-un manuscris datând din sec. XIV

Sciții, sakianii și sarmații

S-a încercat adesea împărțirea nomazilor din stepele eurasiatice în diverse popoare și triburi. În special scriitorii romani și cei greci au dorit să explice structura flexibilă a acestor popoare prin categoriile pe care le cunoșteau.

2

Luptă dintre un tigr și un lup, placă sciită de aur din sec. VI î.Hr.

Ținutul de origine al sciților ❷ este considerat Kazahstanul de astăzi. Unii dintre aceștia au început să migreze spre vest în primul mileniu î.Hr., iar alții, precum sakianii, au rămas pe loc. Sciții i-au alungat pe cimerieni, alt popor nomad, de pe teritoriul lor

situat în nordul Mării Negre.

Sciții ❸ au traversat apoi munții Caucaz și au pătruns în Asia Mică și Mesopotamia.

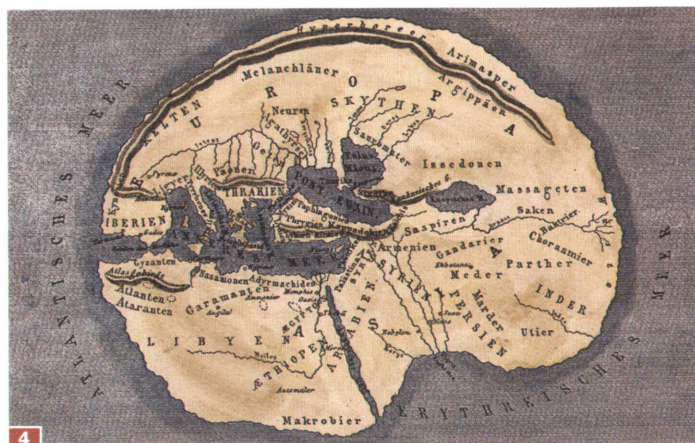
Regii persani trebuiau să se apere constant de popoarele nomade aflate la granița de nord a regatului lor. În 530 î.Hr., Cyrus II ❶ a fost ucis luptând împotriva reginei Tomyris a masageților, trib care făcea parte dintre sarmați, înrudit cu sciții și sakianii. Încercările lui Darius I de a-i supune pe sciți în anii 513-512 î.Hr. au eșuat, la rândul lor. Persii și alți conducători din Orientul

Apropiat recrutau mercenari din rândul nomazilor sau încheiau alianțe cu ei. Sciții au ajuns chiar să facă parte din forțele ateniene de ordine. Aceste popoare și triburi nu formau comunități fixe pentru mult timp, dar se uneau în confederații sub un conducător comun, în cazul unei amenințări exterioare. O astfel de figură unificatoare a fost marele rege scit Atheas, care a murit în 339 luptând împotriva lui Filip II al Macedoniei.

3 Călăreți sarmați pe cai cu armură, detaliu de pe Columna lui Traian, Roma, 113

Începând cu sec. III î.Hr., sciții au fost asimilați progresiv de către sarmați, iar în sec. I î.Hr. rămăsese doar un mic grup în Crimeea ❹. În timpul Marii migrații a popoarelor, majoritatea sarmaților s-au alăturat goților și hunilor. Sakianii au pătruns în India în jurul anului 100 î.Hr., înființând un regat ce va rezista vreme de mai multe secole.

Pământul după Herodot, cu sciții și masageții în nord-estul extrem, gravură în lemn, sec. XIX

Sciții îi oferă lapte poetului roman exilat Ovidiu, pictură de Delacroix, sec. XIX

530 î.Hr. | Moartea lui Cyrus II

Cca 450 î.Hr. | Herodot scrie despre sciți

Începând cu cca 1000 î.Hr. | Sciții migrează în Asia Mică

513-512 î.Hr. | Războiul persilor împotriva sciților

Cca 350 î.Hr. | Stabilirea sciților

Cultura și societatea scită

Sciții nu au lăsat nici un document scris. Singurele detalii ale vieții lor ne-au parvenit din sursele grecești și romane, precum și din descoperirile arheologice.

6 Pieptene de barbă cu mâner sculptat înfățișând oșteni sciți în luptă, cca 500 î.Hr.

Prinții sciți, conducătorii poporului lor, erau îngropați în tumuli complecși numiți *kurgani*. Morții erau adesea îmbălsămați și așezați într-o încăpere mortuară centrală. Caii celor decedați erau frecvent îngropați cu ei, în

„Sciții cei sălbatici“

„Haideți, prieteni! Să nu urlăm și să nu strigăm precum sciții beți. Să cugetăm asupra vinului nostru, prieteni, și să-l bem cu cântece frumoase.“

(Anacreon, poet grec din secolul al VI-lea î.Hr.)

încăperi alăturate, de unde reiese importanța acestor animale pentru sciți. În morminte erau așezate arme și obiecte de aur 6, 7 fin cizelate, precum și cupe de băut 9, bijuterii și armuri cu scene de vânătoare sau de luptă pictate, sau banchete. Animalele domestice își însoțeau adesea stăpânii dincolo de moarte. Femeile 10 erau și ele îngropate cu arme, ceea ce duce la concluzia că nu numai regine precum Tomyris, dar și femeile scite de rând au luptat în război. Unii istorici au făcut o legătură între ele și mitul grec al femeilor războinice din Asia, amazoanele 8.

9 Războinici sciți, vas de aur, sec. IV î.Hr.

10 Femei într-o procesiune călare, basorelief în piatră, secolul al V-lea î.Hr.

7 Brățară de aur, sec. VI-V î.Hr.

8 Lupta cu amazoanele, pictură de Rubens, cca 1600

Unul dintre principalele aspecte cunoscute despre sciți este obiceiul „frăției de sânge“, pe care îl aveau aceștia și care era larg răspândit printre luptători, unificând trupele care rămăneau împreună toată viața. Călăreții 9 erau înarmați ușor și purtau cămăși de zale pentru protecție. Săgețile otrăvite lansate de arcași iscusii semănau moartea de la distanță. Pentru lupta corp-la-corp războinicii preferau spada cu lamă scurtă, securea de război și buzduganul cu țepi. Tactica lor de luptă, un atac rapid și scurt, urmat imediat de o retragere, era foarte temută în rândul dușmanilor și constituia un avantaj în fața corpurilor greoaie de pedestrimă. Sciții practicau de asemenea comerțul, agricultura și creșterea animalelor. Grânele, blănurile, animalele scite, precum și sclavii erau exportați prin coloniile grecești din peninsula Crimeea. Arta scitică și îndeosebi stilul animalier au influențat civilizațiile învecinate.

Amazoanele

Femeile scite războinice, care poate se aflau chiar în fruntea armatelor, au servit ca model pentru amazoanele din mitologia greacă. La fel ca și sciții, se spune că amazoanele ar fi trăit pe țărmurile Mării Negre. Ele se însoțeau arareori cu bărbații, iar din copiii pe care îi nășteau păstrau doar fetele. Sânil lor stâng era ars în întregime pentru a nu le împiedica mai târziu la folosirea arcului. De aici provine poate și numele lor, în greacă *amazos* însemnând „fără sân“. Herodot scria în sec. V însă despre o societate matriarhală din Asia Mică, care la rândul ei ar fi putut servi drept sursă de inspirație pentru mitul amazoanelor.

sus: Războinică amazoană, statuie de marmură, copie romană a unui original grec, sec. V î.Hr.

RELIGIILE INDIEI, CHINEI ȘI JAPONIEI

Toate religiile universale au apărut în Asia. Cele trei mari religii monoteiste, iudaismul, creștinismul și islamismul își au rădăcinile în Orientul Apropiat, în vreme ce hinduismul și budismul, religii politeiste, sunt originare din India. Dacă budismul ❶ a devenit popular și în Occident, religii precum hinduismul din India, confucianismul din China și șintoismul din Japonia rămân strâns legate și au influențat puternic civilizațiile și structura socială a țărilor și regiunilor de origine.

Cei trei maeștri, Shakyamuni Buddha, Confucius și Lao Tzu.

Hinduismul

Hinduismul este o religie originară din India, care s-a diversificat în multe forme. A apărut prin fuzionarea religiei vedice, introduse de arieni, cu religia localnicilor, fără a avea un fondator anume. Este destul de greu de înțeles de către cei care aparțin altor religii, întrucât nu are o culegere standard de scrieri care să alcătuiască un canon, un grup bine delimitat de divinități sau o ierarhie care să poate fi comparată cu cea din Biserica creștină, de exemplu. Hinduismul nu deține o filozofie unitară, iar formele de credință și cult sunt extrem de variate. Credința politeistă în zei precum Vișnu, Șiva ❷ și Shakti este doar un exemplu. Sunt prezente, de pildă, atât tendințe monoteiste, cât și speculații filozofice care resping complet existența unei forțe cosmice supreme personificate. Singura credință comună tuturor

acestor forme și adoptată de asemenea de budism este cea într-o ordine universală (*dharma*), care structurează viața și mediul ființei umane. O altă caracteristică este credința în ciclul nesfârșit naștere-moarte și în reîncarnare, bazată pe presupunerea că faptele și comportamentul din fiecare viață determină forma de existență din viața următoare. Hinduismul a elaborat ritualuri complexe de sacrificare, a căror

❸ Șiva, Brahma, Vișnu și o altă divinitate, împreună cu zeița Devi

cunoaștere completă de către casta preoților brahmani le-a garantat acestora o poziție superioară în societatea indiană.

Societatea hindusă ❹ este fundamentată pe sistemul de caste, care a apărut probabil în urma segregării dintre imigranți și localnici. Castele se singularizează prin obiceiuri specifice și responsabilități diferite în societate. Cu toate că

diferențele sociale dintre caste au fost anulate oficial când India și-a câștigat independența în 1947, ele există și astăzi. În prezent, hinduismul joacă din nou un rol extrem de important în păstrarea identității naționale a Indiei.

Budismul

În sec. VI î.Hr., „reformatorul” Siddhartha Gautama (Buddha) a respins sistemul de caste asociat cu hinduismul și a propovăduit compasiunea atotcuprinzătoare și non-violența față de toate ființele vii. Nu s-a considerat fondatorul unei religii, ci mai degrabă susținătorul unei doctrine pentru mântuirea personală, care avea puternice caracteristici morale. Fundamentul filozofiei lui Buddha este că existența umană se reduce la suferință, care este provocată de dorințele și patimile lumești. Scopul lui era de a se ridica

deasupra acestora, prin scufundarea în adevărata natură a lucrurilor și anihilarea egoului. Aceasta ar culmina în starea de nirvana, care înseamnă „nimic” și reprezintă întreruperea ciclului de reîncarnări. Eliberarea de suferință este dată de părăsirea existenței pământești.

❷ Shakyamuni Buddha, statuie tibetană din sec. XI

Pe măsură ce budismul s-a răspândit în Asia, iar călugării și laicii și-au creat propriile ierarhii, el a preluat elemente din credințele populare. Astfel a apărut imaginea plină de compasiune a celui care s-a mântuit (*bodhisattva*). Treptat, budismul a devenit o religie de sine stătătoare, cu propriile temple și ritualuri.

❹ Hinduși făcând spălarea rituală în fluviul Gange, la Benares (Varanasi), India

❺ Preoți și călugări budiști aduc jertfe rituale în templul de la Swayambunath, Kathmandu, Nepal

Primii conducători ai Indiei au decretat budismul religie de stat începând cu sec. VI î.Hr., astfel încât în anumite perioade hinduismul a fost complet suprimat în peninsula. Budismul s-a scindat în mai multe școli. Cele mai importante sunt Hinayana („calea îngustă a mântuirii”), cu călugări ❶ austeri, și Mahayana („calea largă a mântuirii”), mai liberală. Budiștii tibetani ❷ de astăzi, conduși de Dalai Lama, reprezintă budismul Vajrayana.

❶ Lao-Tzu călătorind spre munți, grup sculptural din bronz

iar mai târziu prin împărat. Acesta era „trimisul cerurilor” și garanta ordinea cosmică pe Pământ din punct de vedere politic și religios.

Taoismul a apărut în sec. VI î.Hr.

Fondatorul său este Lao Tzu ❸.

În lucrarea sa *Tao te ching* (Cartea căii și a virtuții) scrisă în sec. III sau IV î.Hr., el vorbește despre Tao, sau „calea”,

considerând-o originea tuturor lucrurilor și a energiei. T'ai Ch'ai, care la început fusese unul, s-a divizat în forțele antagonice yin și yang ❹,

din a căror interacțiune a rezultat creația.

Taoismul propovăduia o retragere din mediul uman și o contopire cu natura. A adoptat de asemenea foarte repede divinitățile din credința populară, punând accent pe elementele magice, precum căutarea „elixirului vieții”, și construindu-și propriile temple.

❹ Regele cerului strivind demonul, dinastia Tang

Confucianismul

Cea mai influentă filozofie politică a Chinei se opunea prin preceptele sale îndemnului taoist la retragerea din societate. Filozofii Confucius ❶ și Mencius (Meng-Tzu) au creat o doctrină a unei educații perpetue și a modestiei, care nu prespunea însă o fugă din lume. Potrivit acestei filosofii, ființa ideală era aristocratul care ducea o viață „umanitară”. Bine educat, el muncea în slujba statului în calitate de consilier sau funcționar. Confucianismul

punea accent pe venerarea

rituală a strămoșilor

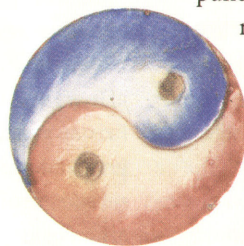
și pe ierarhia și coeziunea familiei.

După 200 î.Hr., a ajuns rapid principala doctrină de stat în China. Mentalitatea

și educația confucianistă au devenit obligatorii pentru toți funcționarii

publici. În cele din urmă, doctrina s-a consolidat într-o ierarhie, iar cultul lui Confucius, celebrat în tot statul, a împrumutat conotații religioase, în ciuda ateismului declarat al fondatorului.

El aprecia cu toate acestea cultele pentru rolul pe care îl jucau în consolidarea ordinii.

❸ Placă cu yin și yang, simbolul principiului Tao

❷ Filozoful chinez Confucius, cca 551–479 î.Hr., gravură în piatră din Ch'ue-fou

Șintoismul

Religia șintoistă ❶ era strâns legată de identitatea națională și de monarhia din Japonia. Mitul privind originile Japoniei și nașterea împăratului Jimmu Tenno din zeita soarelui Amaterasu este fundamental pentru șintoism.

Cel mai important aspect al religiei este însă venerarea strămoșilor și adorarea unui întreg panteon de zeități (*kami*), care fuseseră inițial divinități de clan și spirite ale naturii. O mare parte a tradițiilor japoneze sunt marcate de valorile și formele de comportament transmise prin șintoism. Când budismul a ajuns în Japonia, s-a împletit strâns cu șintoismul, iar cele două religii coexistă chiar și în prezent.

❹ Poarta spre templul șintoist Shimogamo din Kyoto, Japonia

INDIA DE LA ORIGINI PÂNĂ LA INVAZIA LUI ALEXANDRU CEL MARE

Încă de timpuriu, subcontinentul indian a fost locuit de o multitudine de grupuri etnice și lingvistice. Această diversitate a apărut în urma numeroaselor valuri de migratori care s-au stabilit în peninsulă. Arienii și-au lăsat amprenta asupra primei civilizații, impunând divinitățile lor, sistemul de caste și cel politic. Cu trecerea timpului, s-au dezvoltat structuri statale mai complexe din societățile tribale primitive.

Cetatea Mohenjo-Daro, provincia Sind, Pakistan; după Harappa, este cel mai important oraș al civilizației Indului scos la lumină de către arheologi.

Preistoria Indiei și civilizația Indus

În istoria subcontinentului a apărut extrem de timpuriu o mare diversitate de forme culturale. Prima civilizație care s-a făcut remarcată a fost Harappa, pe teritoriul de astăzi al Pakistanului.

Potrivit dovezilor arheologice, primii oameni au venit în India cel târziu între 40 000 și 30 000. Acești primi locuitori ai subcontinentului indian au ieșit probabil din Africa și au traversat peninsula Arabă. Au urmat mai multe valuri de migrație,

Sri Lanka. Mai puțin răspândite erau limbile austro-asiatice (munda), limbile sino-tibetane în Cașmir, Nepal și Bhutan, și limbile autohtone reminiscente.

Primii locuitori ai subcontinentului erau vânători-culegători, dar au fost înlocuiți de agricultori

și păstori începând cu mileniul VII î.Hr. O primă proto-civilizație se remarcă în mileniul VI î.Hr., din care s-au dezvoltat civilizația Indus ❶, ❷ sau Harappa ❸, ❹. Aceasta a înflorit pe câmpiile de lângă fluviul Indus între 2600 și 1900

aproximativ 5000 de sigilii și tăblițe, se folosea prin anii 3300 î.Hr. și nu a fost încă descifrată. Existau așezări mari, cu străzi proiectate cu grijă, edificii publice și cetăți fortificate. Descoperirile arheologice indică de asemenea existența unor structuri comerciale sofisticate.

În jurul anului 1900 î.Hr., colonizatorii au dispărut după ce avuseră de suferit de pe urma unor inundații și atacuri externe. Câmpiile din sud au fost părăsite, dar civilizația Indus a supraviețuit în ritualurile de sacrificare și cultele animaliere ale populațiilor ulterioare. Un exemplu ar fi cultul vacii sacre ❺.

❷ Preotul regal Harappa, sculptură în calcar, cca 2500 î.Hr.

❸ Figurină de bronz, civilizația Harappa, cca 2500 î.Hr.

❹ Indra, sculptură nepaleză, sec. XV

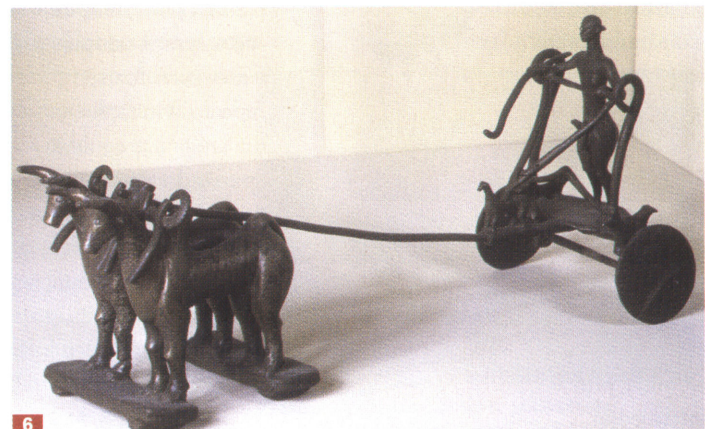
rezultând cu stabilirea mai multor grupuri etnice diferite în India. Dintre toate acestea au evoluat cinci mari grupe lingvistice. Indo-ariana (predominant hindi) sau limba indiană, care era utilizată în textele religioase, a apărut în Sri Lanka (nord) și insulele Maldive. Dravidiana, limba vechii literaturi, a luat naștere în sudul Indiei și (la fel ca și tamil) în unele părți din

î.Hr. Denumirea sa provine de la orașul Harappa, care a fost descoperit în 1921 în nord-estul Pakistanului. Civilizația avea o agricultură avansată, după cum o demonstrează sistemul de irigație bine dezvoltat și hambarele masive.

Administratorii foloseau unități standardizate de greutate și de măsură și sigilii ❶, ❷. Scrierea Harappa, care s-a păstrat prin

❺ Sigiliu oficial cu capete de animal, civilizația Indus

❻ Car, model de bronz aparținând civilizației Harappa

7 Sigiliu cu unicorn, civilizația Harappa

Indo-arienii care au pătruns în India în a doua jumătate a mileniului al doilea î.Hr. au adus cu ei civilizația Sintasha, din estul munților Ural. La fel ca și în cazul

Invazia indo-arienilor

Popoarele invadatoare de indo-arieni erau organizate în monarhii tribale. După cucerirea teritoriului, ele și-au impus supremația peste civilizația Indus. În cele din urmă, s-au amestecat totuși cu populația locală.

huruților din Regatul Mitanni din nordul Iranului și Siriei, ei, datorită carului de luptă ❹, dominau în conflictele armate. Odată ajunși în India, ei i-au adus pe primii zei arieni (Mithra, Varuna, Indra ❶) civilizațiilor pe care le-au întâlnit.

Experții nu au căzut de acord asupra modului în care s-a desfășurat invazia ariană. A fost probabil mai degrabă o migrație, decât o cucerire. Recolonizarea a

avut loc poate în mai multe valuri, arienii sosind dinspre vest, prin Iran.

În drum spre India, ei au preluat elemente din civilizația Oxus, care a prosperat în sudul Tadjikistanului între 2400 și 1600 î.Hr. Cele mai multe informații legate de venirea arienilor provin din cea mai veche operă literară scrisă într-o limbă indo-europeană, *Rig Veda*. Vedismul a fost de altfel prima religie a arienilor din India. Din rândurile documentului aflăm de exemplu că arienii creșteau vite. Ei nu se considerau o rasă, spre deosebire de cele afirmate de ideologiile ariene apărute în sec. XIX și XX, percependu-se mai curând drept membri ai unui anumit grup cultural care vorbea limba vedică (sanscrită).

Arienii au devenit rapid clasa dominantă în nordul Indiei și vorbeau despre celelalte populații în termeni de „dușmani” sau „sclavi”. A trebuit să treacă o perioadă mai lungă de timp pentru ca ei să se deprindă cu localnicii.

Vedele sunt considerate texte religioase de origine pur ariană, deși primele religii ❷ ale Indiei au apărut probabil prin fuzionarea elementelor religioase ariene și locale. *Rig Veda* menționează că localnicii adorați idoli și falusuri. Într-adevăr, venerarea pietrei Phalli (*lingam*) ca simbol al fertilității își are originile la aceștia. *Rig Veda* descrie de asemenea organizarea timpurie a arienilor în monarhii tribale și face referire la poporul Bharata din Punjab. Se spune că regele Bharata Sudas și-ar fi învins dușmanii în Bătălia celor zece regi spărgând niște zăgazuri (*Rig Veda*, 7.18). Poeții aveau un rol deosebit de important în civilizația ariană, fiind de fapt niște cronicari care înregistrau viețile și faptele regilor.

8 Fântână construită din cărămizi în cetatea Mohenjo-Daro, din provincia Sind de astăzi, în sud-estul Pakistanului

9 Bou zebu sfânt, împodobit cu veșminte bogat brodate

10 Scenă religioasă înfățișându-l pe Indra implorând-o pe zeiță, miniatură indiană

Cele patru Vede

Vedele („cunoaștere”) sunt cele mai vechi opere literare ale Indiei și reunesc imnuri religioase și versete. Ele conțin cunoașterea religioasă, filosofică și ritualică deținută de preoții și poeții perioadei vedice (între 1500 și 500 î.Hr.). Operele vedice au fost adunate la începutul primului mileniu î.Hr. Cea mai veche dintre acestea este *Rig Veda*, urmată de *Sama Veda*, care conține melodii și texte care însoțeau ritualurile de sacrificare. În *Yajur Veda* au fost incluse versete și cerințele postului care țineau de sacrificii. *Atharva Veda* este alcătuită în principal din formule magice și speculații poetice și filosofice.

sus: un băiat învață despre sfintele Vede într-o școală de brahmani din Trichur.

Popoarele din Perioada Vedică Intermediară

Sistemul indian de caste și ritualurile religioase complexe au apărut în perioada Kuru. Ierarhizarea socială s-a răspândit în întregul subcontinent.

La începutul primului mileniu î.Hr., India a intrat în Perioada Vedică Intermediară. Evenimentul a fost marcat de unificarea a 30 de triburi ariene din epoca *Rig Veda* pentru a forma o mare entitate tribală, Kuru Pancala, în nord-

cultivau orez au fost obligați să își părăsească terenurile pentru a face loc pășunilor, iar proviziile le-au fost luate.

Un aspect important al perioadei Kuru l-a reprezentat apariția sistemului de caste.

serveau la conservarea ordinii cosmice, iar rolul brahmanilor era de a interpreta textele sacre.

Această ierarhie socială s-a răspândit și în nordul și estul Indiei, inclusiv în Cașmir și Nepal. Textele brahmanice vorbesc despre o „luare ritualică în stăpânire” a țării și despre „civilizarea” triburilor barbare de către brahmani la începutul sec. VIII î.Hr. Populațiile din est au fost „adoptate” în sistemul de caste. Marile regate din nord-est, Kosala și Videha, au produs „ceramica roșie și neagră”. În timpul domniei lui Janaka, Regatul Videha a devenit un model al ordinii vedice.

1 Buddha cu discipolii săi

3 Buddha, basorelief de la mănăstirea din Jaulian, cca sec. III-V

2 Nașterea lui Mahavira, miniatură indiană, cca 1400

vestul Indiei. Principalul trib din care proveneau regii era Bharata. Capitala lor a devenit Hastinapura, orașul Delhi de astăzi.

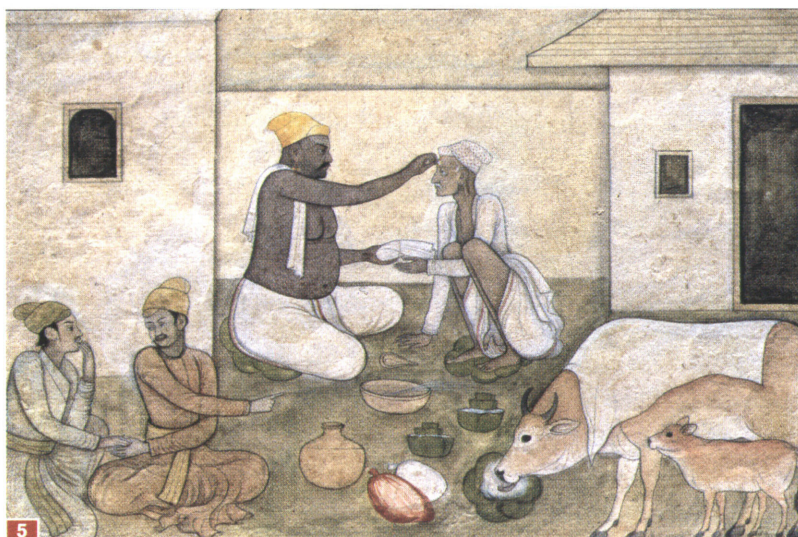
În această perioadă s-a făcut trecerea la prelucrarea fierului și a predominat ceramica tipică „pictată gri”. Indienii vedici și-au păstrat un stil de viață seminomad, nici măcar regii nu duceau o existență complet sedentară. Având o poziție socială inferioară, țăranii care

Au existat inițial patru caste, două clase superioare, preoții și nobilii, care le dominau pe cele inferioare, alcătuite din țărani, meșteșugari, lucrători și proscrisi (paria, sau „cei de neatins”).

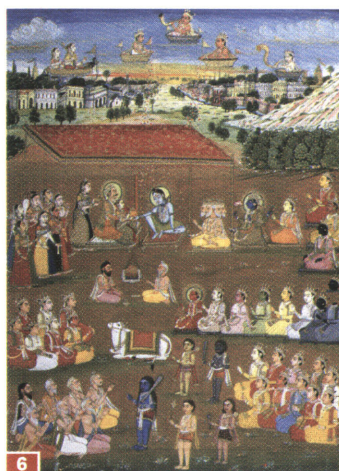
În ceea ce privește practica religioasă, ritualurile de sacrificare, văzute drept schimburi de hrană între zei și oameni, au devenit tot mai complexe. Ele

4 Buddha în contemplație

5 Preotul și credinciosul, miniatură indiană, sec. XVIII

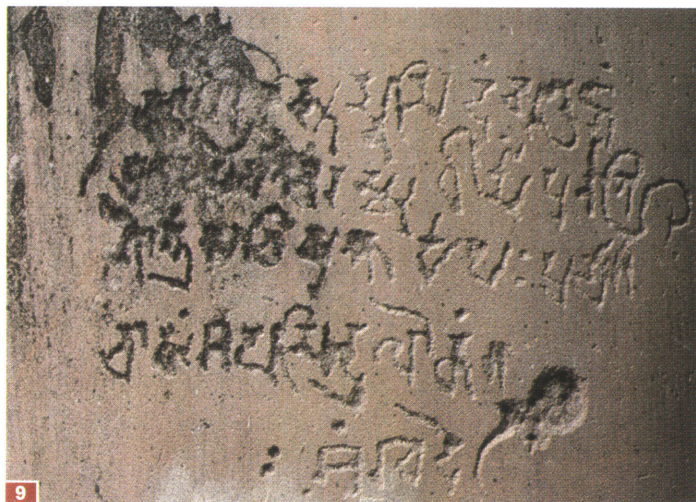
Zeii Brahma și Krișna, scenă din *Ramayana*

În perioada vedică târzie, la începutul sec. VI î.Hr., centrul politic și cultural al Indiei s-a mutat spre nord-est. În același timp, noi grupuri au început să migreze în statele estice dinspre Iran și Afganistan. Regii regatelor Videha și Kosala au chemat brahmani din statele din vest pentru a-i instrui în legile vedice.

Adevăratul brahman

„Brahmanul a fost într-adevăr această lume la începuturi, Unicul, Cel fără de sfârșit: întinzându-se spre est, spre sud, sus și jos, în toate părțile. Pentru el... nu există cerul, nici lângă el, nici sus, nici jos.”

Fragment din Upanishade, preluare din Vede

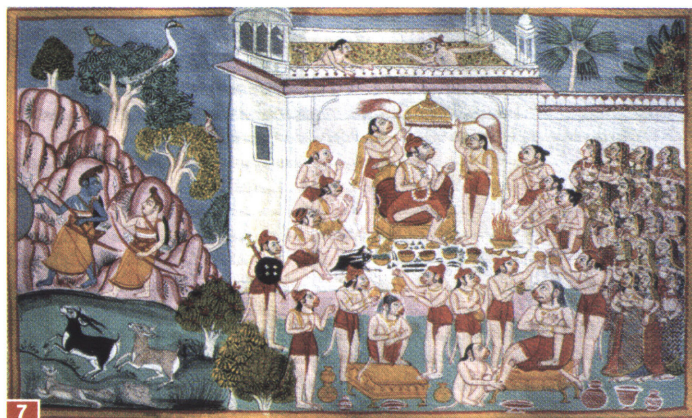
Litere din alfabetul brahmi, mileniul II î.Hr.

Perioada Vedică Târzie și popoarele din est

Budismul și jainismul au apărut în sec. VI î.Hr., ca mișcări de reformă religioasă. Ascensiunea budismului a fost facilitată de mutarea centrului cultural de putere în statele indiene din est.

Au fost inițiate de asemenea două mișcări de reformă în est în aceeași perioadă. Ambele criticau sistemul de caste și jertfele sângeroase de animale. Aceste mișcări erau budismul fondat de prințul Siddhartha Gautama (Buddha) ①, ③, ④ și jainismul, înființat de Mahavira.

Perioada vedică târzie a luat sfârșit în jurul anului 450 î.Hr., parțial din cauza invadării de către perși a regiunilor Gandhara și Sindh, de pe teritoriul de astăzi al Pakistanului, în 530 și 519 î.Hr. Au apărut noi orașe și centre comerciale. O clasă ambițioasă de meșteșugari și comercianți a reușit să prospere, după cum o dovedește „ceramica neagră lustruită”. Civilizația s-a deschis către restul lumii și a înflorit. În

Regatul maimuțelor, scenă din *Ramayana*

Gandhara, alfabetul împrumutat din vest a fost adaptat într-o scriere nouă, alfabetul brahmi ⑤, din care s-au dezvoltat toate alfabetele indiene moderne. Marea epopee indiană națională *Ramayana* ⑥, ⑦, ⑧, ⑩ a fost scrisă între 400 și 300 î.Hr. de către legendarul poet Valmiki.

În vreme ce India de Vest se afla sub influență persană de la sfârșitul sec. VI î.Hr., estul subcontinentului s-a dezvoltat independent. În 500 î.Hr. domina, regatul Maghada, condus de Bimbisara. Acesta trecuse la budism în jurul anului 525 și dorea să îl răspândească, căutând în paralel să își consolideze poziția prin cuceriri și căsătorie. Fiul său Ajatashatru a inclus federația de triburi din nord în regatul lor, iar succesorul său a continuat politica de expansiune. În 364, uzurpatorul Mahapadma Nanda i-a răsturnat de pe tron și a lărgit granițele imperiului până în centrul Indiei și Orissa. Urmașii săi, regii Nanda, au domnit aproape până la invazia lui Alexandru cel Mare între anii 327 și 325 î.Hr.

Sita pusă la încercare prin foc, ilustrație reprezentând un episod din *Ramayana*

Rama și Krișna, ilustrație reprezentând un episod din *Ramayana*

1

CHINA DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ LA PERIOADA „STATELOR RĂZBOINICE” 5000-221 î.Hr.

Deși China a fost unul dintre primele teritorii locuite de oameni, civilizația sa este relativ recentă, în comparație cu alte civilizații antice avansate. Primele mari comunități au început să apară în mileniul al treilea î.Hr. Dinastiile conducătoare Shang și Zhou au concentrat puterea și au inaugurat o eră a progresului tehnic remarcabil odată cu sec. XVIII î.Hr. Imperiul a intrat într-un declin evident începând cu sec. VIII î.Hr. și s-a fragmentat, din cauza războiului.

Vas de bronz decorat cu măști umane și folosit pentru mese rituale, Dinastia Shang, cca 1766–1100 î.Hr.

■ Perioada Timpurie a Chinei și dinastia Shang

Chiar și primele civilizații din China au avut mari realizări tehnice. Aceste prime popoare și conducătorii lor vor fi ulterior venerați, atribuindu-li-se însușiri mitice și intrând definitiv în istoria chineză.

„Omul din Beijing”² este unul dintre primii hominizi găsiți în China. Oasele sale au fost descoperite într-o peșteră lângă Beijing și datează de acum 300 000–400 000 de ani. Ulterior lângă Lantian s-au găsit rămășițele unui hominid cu o vechime de 700 000 de ani. Primele așezări au fost întemeiate încă în Neolitic de crescători de vite și fermieri pe lângă marile râuri din China. Una

2

Craniul „omului din Beijing” (*Homo erectus pekinensis*), descoperit în anii 1920

dintre primele civilizații din această perioadă este Yang-shao (cca 5000 î.Hr.) din nordul Chinei, care a lăsat în urmă cantități considerabile de ceramică. La începutul mileniului III î.Hr., ea a fost înlocuită de civilizația

Lung-shan, care construisese așezări permanente și atinsese un grad avansat de tehnică folosită în special pentru scopuri domestice.

În China se crede tradițional că, primul stat s-a format la sfârșitul mileniului III î.Hr. Potrivit legendei, acesta a fost condus de regii-înțelepți Yao, Shun și Yu. Ei au marcat începutul unei adevărate civilizații în zonă, datorită progresului agriculturii și al gestionării resurselor de apă.

Se presupune că Yu a înființat dinastia Xia, din care a luat naștere dinastia Shang^{1, 5, 6} la începutul Epocii Bronzului în China, aproximativ la începutul sec. XVIII î.Hr. În timpul acestei

dinastii, (cca 1766–1100 î.Hr.), împăratul a devenit conducătorul religios și cultural suprem. Considerat a fi „trimisul cerului”, el era înconjurat de o castă numeroasă de preoți. Au fost ridicate orașe fortificate cu palate și temple, unele cu cheltuieli enorme. Împăratul își

schimba frecvent reședința luxoasă. Casele din lut întărit aveau pivnițe unde se stocau rezervele de hrană. Printre numeroasele

4 Vas ritualic de bronz pentru vinuri, împodobit cu creaturi mitice

3

Vas de bronz utilizat în ritualuri, purtând inscripția „Tatăl Chi”

descoperiri tehnice ale acestor perioade se numără ceramica lustruită, creșterea viermilor de mătase, căruțele cu roți cu spițe și plugul. Scrierea pictografică Shang avea mai mult de 3000 de litere, fiind precursora sistemului chinez modern de scriere.

5

Vas de bronz pentru vinuri sub forma a două bufnițe, dinastia Shang

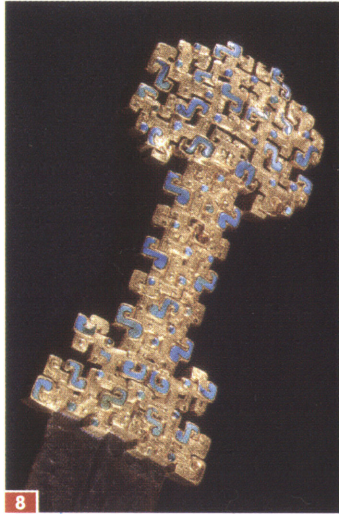

6

Cuțit și pumnal de bronz aparținând dinastiei Shang

Dinastia Zhou și „statele războinice“

Dinastia Zhou a marcat începutul unei serii de schimbări importante în structura socială a Chinei. Sistemul feudal care a luat astfel naștere a declanșat declinul autorității politice centrale, pe măsură ce statele regionale își afirmau autonomia.

8 Măner de pumnal din aur împletit cu turcoaze și decorațiuni bogate, dinastia Zhou de Est, 771 – cca 256 î.Hr.

Poporul Zhou, care în timpul dinastiei Shang trăia într-un mic regat din vestul Chinei, a învins populația Shang prin 1050 și a preluat puterea. Își guvernau teritoriile întinse prin vasali, dăruind pământ căpeteniilor de clan loiali și mai ales membrilor propriilor familii. De aceea, istoricii au asociat apariția sistemului feudal atât de caracteristic Chinei cu dinastia Zhou. Descentralizarea puterii cauzată de acest sistem a facilitat înființarea ulterioară a mai mult

de o mie de „mici națiuni“ autonome, conduse de elita locală. În aceeași perioadă, categoriile sociale s-au transformat în funcție de relațiile feudale, în nobilime, casta militară și administratori pe de o parte, și fermierii

șerbi și meșteșugari (majoritatea populației) pe de alta. Tot în timpul dinastiei Zhou a apărut și conceptul de „trimis al cerului“, care însuma dreptul divin al împăraților de a conduce. Viața politică a dinastiei se împarte în două faze. În prima dintre acestea, cunoscută ca Perioada Zhou de Vest 7, 9 (cca 1050-771 î.Hr.), a existat un puternic guvern central. În timpul celei de-a doua faze, numită Perioada Zhou de

Est 8, 10 (771-cca 256 î.Hr.) rămăsese doar un conducător marionetă, cu rol simbolic. Nu deținea nici o autoritate și era ușor manipulat de conducătorii

regiunilor rivale. Alte surse

împart dinastia Zhou în trei etape: cea „timpurie“ (771-722 î.Hr.), perioada de „primăvară și toamnă“ (722-481 î.Hr.), în care au apărut unele state vasale autonome, și faza „statelor războinice“

(481-221 î.Hr.), care și-a împrumutat numele din Cartea statelor războinice, scrisă mai târziu în timpul dinastiei Han

9 Vas din bronz pentru vinuri purtând inscripția „pentru Chi-fu“, dinastia Zhou de Vest

7 Vas de bronz, dinastia Zhou de Vest, cca 1050-771 î.Hr.

(pag. 153). După o perioadă de unificare forțată, au rămas șapte state mari care se înfruntau pentru supremația asupra întinselor teritorii ale Chinei. Deși a fost marcată de violență și război, această epocă s-a impus și prin progresul intelectual și tehnic care s-a produs. Cea mai importantă realizare a fost probabil trecerea la o cultivare intensivă a terenurilor agricole și introducerea unor noi plante, în special orezul și grâul. Tehnicile de irigație și metodele de construcție a drumurilor s-au îmbunătățit considerabil. S-au răspândit și tehnicile de prelucrare a fierului. Perioada „statelor războinice“ a coincis de asemenea cu epoca de aur a filozofiei chineze. Ea a luat sfârșit odată cu instaurarea statului militar Qin.

Epoca celor o sută de școli de gândire

Pe fundalul ciocnirilor dintre conducătorii rivali din perioada statelor războinice au apărut numeroase școli filozofice. Aproape toate au luat poziție față de chestiunile politice și se străduiau să intre în grațiile celor de la putere. Nouă astfel de școli au dominat în cele din urmă scena politică și filozofică. Printre ele se numărau școala literaților (confucianismul), taoiștii, mohiștii, al căror cod etic era foarte apropiat de gândirea utilitaristă, și legaliștii, care cereau o guvernare fermă cu un control juridic strict. Preceptele legaliste au devenit dogmă de stat în timpul dinastiei Qin, în vreme ce mohismul a dispărut.

10 Tobă de război cu mâner în formă de dragon, dinastia Zhou de Est

INDEX

- Aachen**, Congresul de la 386
Abbas I, cel Mare, șah al Persiei 312, 315
Abbas II, șah al Persiei 315-316
Abbas II Hilmi Pasha, rege al Egiptului 411
Abd al-Karim Qasim, prim-ministru al Irakului 604
Abd al-Rahman I, emir de Córdoba 228, 230
Abd al-Rahman III, calif 230
Abd as-Salim Mohammed Arif, prim-ministru al Irakului 604
Abdallah I, rege al Iordaniei 598
Abdallah II, rege al Iordaniei 598
Abdullahiz, sultan 409
Abdülhamid II, 409
Abdullah I, rege al Iordaniei 598
Abdullah II, rege al Iordaniei 598
Abdülmejid I, sultan 408-409
Abu Bakr, calif 226
Abu Said, conducător al Timurizilor 239
Acordul de la München 479
Acordul Durand 413
Actele de navigare 291
Actul Kansas-Nebraska 428
Actul Bunăstării Coloniale 503
Actul Clayton 430
Actul Confederației 370, 376
Actul de la Quebec 342
Actul de instalare 286
Actul Elkins 430
Actul final de la Viena 370
Adab 34
Adadnirari I, rege al Asiriei 38
Adadnirari II, rege al Asiriei 39
Adams, John, președinte al SUA 426
Addis Abeba, Tratatul de la 505
Adelaide de Lombardia, împărăteasă a Sfântului Imperiu Roman 167, 190
Adenauer, Konrad, cancelar al Germaniei 537, 542
Adil, al- 233
Adrian, împărat roman 123, 138
Adrianopol, lupta de la 132, 146, 212, 216
Adrianopol, Tratatul de la 403
Adud al-Dawlah, emir al Bagdadului 228
Aetius, Flavius 133, 149, 160
Afgani, Jamal ad-Din al- 413
Agincourt, bătălia de la 178/79
Agrippa, Marcus Vespasianus 121
Ahemenes, conducător al Ahemenizilor 60
Ahemenizi 36, 60-63, 136, 138-139
Ahei 80
Ahab, rege al Israelului 57
Ahidjo, Ahmadou, președinte al Camerunului 629
Ahmad al-Mansur, sultan al Marocului 313
Ahmad Shah Durrani, conducător al Afghanistanului 413
Ahmad Shah, sultan 239
Ahmed Hassan al-Bakr, șef de stat al Irakului 604
Ahmed III, sultan otoman 311
Ahmose, rege al Egiptului 45
Ahuizotl, conducător al Imperiului Aztec 335
Ajatashtaru, rege al regatului Maghada 71
Akayev, Askar, președinte al Kirgizstanului 593
Akbar Khan 413
Akbar cel Mare, mogul 318, 319
Akhitto, împărat al Japoniei 623
Akkad 37
Akkadieni 31-32, 36-37
Al Doilea Război din Golf 605, 642
Al Treilea Război din Golf 605, 643
Ala ad-Din Atsiz 235
Ala ad-Din Kay-Qubad I, conducător selgiuc 232
Ala ad-Din Muhammad, șah khwarizmîd 235
Ala ad-Din Tekish, șah khwarizmîd 235
Alaric I, rege vizigot 133, 146, 161
Alaric II, rege vizigot 161
Alaric, rege vizigot 161
Alaungpaya, rege al Burmei 330-331
Albert I, rege al Germaniei 172
Albert I, rege al Belgiei 468
Albert II, rege al Germaniei, duce de Austria (Albert V) 173
Albert, prinț de Saxa-Coburg-Gotha 392
Alboin, rege al Lombarzilor 147, 161
Actul de Brandenburg, duce de Prusia 222
Albert Ursul, margraf de Brandenburg 170
Albuquerque, Alfonso de 298
Aleksandr I, țar al Rusiei 367, 402-403
Aleksandr III, țar al Rusiei 400, 405
Aleksandr Nevsky 207
Aleksei, țar rus 306
Alemanni 125, 132, 145
Alembert, Jean Le Rond d' 254-255
Alexandru I, rege al Macedoniei 94
Alexandru I, prinț al Bulgariei 407
Alexandru III cel Mare, rege al Macedoniei 48, 55, 60-61, 68, 76-77, 94, 96-97, 100, 102, 136-137, 149, 311
Alexandru Severus, împărat roman 124
Alexandru VI, papa 292
Alexius I Comnenus, împărat bizantin 211, 218, 219
Alfonso I, rege al Navarei, Castiliei, Aragonului și Portugaliei 198
Alfonso II d'Este, duce de Ferrara, Modena și Reggio 294
Alfonso V, rege al Aragonului, Alfonso I, rege în Napoli și Sicilia 190-191
Alfonso X, rege în Castilia și León 172
Alfonso XII, rege al Spaniei 399
Alfonso XIII, rege al Spaniei 473
Alfred cel Mare, rege al anglo-saxonilor 183
Al-Hariri, Rafiq, președinte al Libanului 602
Ali Abdullah Saleh, președinte al Yemenului 603
Ali Bhutto, Zulfikar, prim-ministru al Pakistanului 610
Ali Dunamani, conducător al Bornului 333
Ali, calif 226, 227
Alia, Ramiz, președinte al Albaniei 579
Alianța Duală 385
Alianța Peloponesiacă 89
Alianța sfântă 370
Allawi, Ayad, președinte interimar al Irakului 605
Allende, Salvador, președinte al Chili 646
Almagro, Diego de 339
Almeida, Francisco de 298
Alp, Arslan, sultan 232
Amadeo, rege al Spaniei 399
Amanullah, șah al Afghanistanului 491
Amenemhet III, rege al Egiptului 44
Amenhotep III, rege al Egiptului 45
Amenhotep IV (Akhenaten), rege al Egiptului 45-46
Amin Dada, Idi, șef de stat al Ugandei 631
Amorîi 32, 40, 54-55
An Lushan 242
Anastasius I, împărat bizantin 134
Ancon, Tratatul de la 433
Andrássy, Gyula 384
Andrei I, rege al Ungariei 205
Andrei III, rege al Ungariei 205
Andronic II Palaeologul, împărat bizantin 213
Andropov, Yuri, secretar general al PCUS 589
Angkor 246
Anglo-Saxoni 142, 147
Anne Boleyn, regină a Angliei 282-283
Anne Stuart, regină a Angliei, Scoției și Irlandei 286
Anselm de Canterbury 184
Antigonos I Monophthalmos al Imperiului Antigonid 101
Antigonos II Gonatas, rege al Imperiului Antigonid 101
Antigonos III Doson, rege al Imperiului Antigonid 101
Antioh i Soter, rege al Imperiului Seleucid 99, 140
Antioh III, cel Mare, rege al Imperiului Seleucid 99, 102, 112, 136
Antioh IV Epiphanes, rege al Imperiului Seleucid 102
Antonius Pius, împărat roman 123
Antonius, Marcus (Marc Antoniu) 120-121, 137, 154-155
Appomattox 429
Aquino, Corazon, președinte al Filipinelor 614
Arabi Pașa, Achmed 411
Arafat, Yasir, președinte al teritoriilor palestiniene autonome 598-599
Arameeni 32, 40-41, 56-57
Arcașii, împărat al Imperiului Roman de Răsărit 133
Ardashir i, rege al Sasanizilor 139
Argeazi 94
Arhealos, rege al Capadociei 137
Arhealos, rege al Macedoniei 94
Arhidamus II, rege al Spartei 91
Ariarates IX, rege al Capadociei 137
Ariarates VII, rege al Capadociei 137
Arias Navarro, Carlos, premier al Spaniei 568
Arieni 66-67
Ariovistus 141, 145
Arista, Inigo, rege al Navarei 198
Aristotel 76-77, 82, 88, 92, 96
Armeni 52
Arminius 145
Arnold, Ernst Moritz 371, 376
Árpád, întemeietorul dinastiei Árpád 205
Arras, Uniunea de la 289
Arsacizi 62, 138
Barkuk, sultan 233
Artaxerxe I, rege al Persiei 62
Artaxerxe III, rege al Persiei 62
Arthur, rege britanic legendar 142
Asarhaddon, rege al Asiriei 39
Asen, Kaloyan 212, 216
Ashikaga Takauji 245
Așoka, rege al Imperiului Maurya 150
Ashurbanipal, rege al Asiriei 39
Ashurnasirpal II, rege al Asiriei 39
Ashur-uballit I, rege al Asiriei 38
Aspar 134
Assad, Bashar al-, președinte al Siriei 601
Assad, Hafez al-, președinte al Siriei 601
Asirieni 32-34, 36, 38-40, 48, 52-57
Astygases, rege al mezilor 60
Atahualpa, conducător al Imperiului Incaș 337
Atatürk, Mustafa Kemal 486-487, 490, 584
Athelstan, rege anglo-saxon 183
Atenieni 85-93
Atalizi 98
Attila, rege al hunilor 133, 146, 149, 160, 192-93
Attlee, Clement, prim-ministru al Angliei 527, 551
Augsburg, Pacea de la 256-257
Augustin 154-155
Augustin de Canterbury 182
Augustus II, cel Puternic, vezi Frederick Augustus I, elector saxon 270, 303-305
Augustus, împărat roman 109, 120-122, 154
Aurangzeb, conducător mogul 242, 318, 320
Aurelian, împărat roman 125
Austerlitz, Bătălia de la 360, 365
Avari 135, 143, 147, 149
Avram 32, 58
Axayacatl, conducător al Imperiului Aztec 335
Ayacucho, Bătălia de la 432
Ayub Khan, Mohammad, președinte al Pakistanului 610
Aziz, al-, calif 229
Aznor Lopez, José Maria, prim-ministru al Spaniei 570
Baath, Partidul 601
Babur, conducător mogul 239, 241, 318
Babilon 31-32, 34-36, 38, 39-41, 50, 52, 54-58, 60, 96
Bach, Alexander Baron von 378
Baudouin I de Flandra, împărat latin 212, 216
Baudouin II, rege al Ierusalimului 219
Baudouin de Bologna, rege al Ierusalimului 219
Boudouin de Trier, elector 172
Baldwin, Stanley 463
Balliol, John de, rege al Scoției 189
Baiazid I, sultan al Imperiului Otoman 238, 308
Baiazid II, sultan al Imperiului Otoman 309
Bandaranaika, Solomon, prim-ministru al Sri Lanka 612
Banér, Johan 263
Barkuk, sultan 233
Barras, Paul Francois Jean Nicolas 353
Bastilia, Asaltul de la 350-352, 354, 356
Batista, Fulgencio, șef de stat al Cubei 647
Batu-Han 202, 207, 237
Baudelaire, Charles 388
Baudouin I, rege al Belgiei 561
Baybars I, sultan mameluc 233
Bătălia de lângă piramide 410
Bătălia de pe Câmpiile Catalaune 149
Bătălia Națiunilor de la Leipzig 366
Bătălia navală din estuarul râului Yalu 417
Bătălia Elefanților 140
Beatrix, regina Olandei 563
Beauharnais, Joséphine de 362
Becket, Thomas, arhiepiscop de Canterbury 185
Beijing, Tratatul de la 416
Belisarius 160
Belșatar, rege al Babilonului 41
Ben Bellah, Ahmed, prim-ministru, președinte al Algeriei 595
Ben Dschedid, Chadli, președinte al Algeriei 595
Ben Gurion, prim-ministru al Israelului 596
Benedict XIV, papa 293
Benes, Edvard, prim-ministru, președinte al Republicii Ceha 479, 578
Berber 154
Berengar II, rege al Italiei 190/91
Berg, Alban 385
Beria, Lavrenti 586-587
Berlin, Congresul de la 380, 404, 407-408
Berlin, împărțirea și construirea Zidului 538-539
Berlin, Tratatul de la 404
Berlusconi, Silvio, prim-ministru al Italiei 567
Bermúdez, Francesoc Morales, conducător militar în Peru 645
Bernhard de Clairvaux 176, 219
Bernhard de Saxe-Weimar 262-263
Bernstorff, Andreas Peter Graf 305
Bernstorff, Johann Hartwing Graf 305
Behtmann Hollweg, Theobald von 382
Beust, Friedrich Ferdinand von 384
Bharata 70
Bhutto, Benazir, prim-ministru al Pakistanului 610
Biao, Lin, revoluționar chinez 619
Bimbisara, rege al Maghada 71
Bin Laden, Osama, lider al grupului islamist al-Qaida 609, 643
Birger Jarl, regent al Suediei 201
Bismarck, Otto von, prim-ministru al Prusiei, cancelar al Germaniei 374, 379-382, 385
Bizant 128, 133-135, 138-139, 146
Blair, Tony, prim-ministru al Angliei 552
Bleda 149
Blocher, Christoph 549
Blomberg, Barbara 297
Blücher, Gebhard Leberecht, feldmareșal prusac 367
Blum, Léon 458
Boabdil, rege al Granadei 231
Bohemund de Taranto 219
Bokassa, Jean-Bedel, „împărat” al Republicii Central Africane 629
Boleslav I, de Boemia 204
Boleslav I Chrobry, rege al Poloniei 202
Boleslav III Krzywousty, duce al Poloniei 202
Bolivar, Simon 432, 433
Bonaparte, Joseph J., rege în Napoli și Spania 361
Bonifaciu VIII, papa 178, 192-193
Bonifaciu, Sfântul 163, 182
Borgia, Cesare 292
Borgia, Lucreția 293-294
Boris I, prinț al Bulgariei 216
Bornhöved, Bătălia de la 201
Borodino, Bătălia de la 361
Boromokot, conducător al Regatului Ayutthaya 330
Borromeo, Carlo 293
Boso de Viena, rege al Burgundiei Inferioare 180
Boston, Partida de ceai de la 342
Bosworth, Bătălia de la 187
Botha, Pieter, prim-ministru sud-african 633
Botticelli, Sandro, adevăratul nume: Alessandro di Mariano Filipei 294
Boudica, regină celtă 141
Boulager, Georges 389
Boumiedienne, Houari, președinte al Algeriei 595
Bourguiba, Habib, prim-ministru al Tunisiei, președinte 594
Bouteflika, Abd al-Asis, președinte al Algeriei 595
Bouvines, Bătălia de la 171
Bowring, Tratatul de la 421
Brandt, Willy, cancelar al Germaniei 542-544
Brecht, Bertolt 260
Brienfeld, Bătălia de la 262
Briennus, conducător militar celt 141, 145
Brest-Litovsk, Tratatul de la 444, 474, 476, 481
Brétigny, Tratatul de la 179
Brejev, Leonid, secretar general al PCUS 588
Briand, Aristide 389
Bright, John 391
Brissot, Jean-Pierre 352, 354
Broch, Hermann 385
Brockdorff-Rantzau, Ulrich Graf von 445
Brömsebro, Pacea de la 304
Brüning, Heinrich 449
Brutus, Marcus Iunius 110, 121
București, Tratatul de la 407

- Bülów, Bernhard Graf von 383
Burgunzi 147
Bush, George H. W., președinte al SUA 641-642
Bush, George W., președinte al SUA 643
Byblos 31, 54
Byron, George Gordon Noel 40
- Cabot**, John 340
Cabral, Pedro Alvares 298, 338
Caesar, Iulius (Cezar Iuliu) 77, 99, 110, 112, 120-122, 141, 145, 154
Caetanov, Marcello Jose das Neves Alves, premier al Portugaliei 572
Caligula, împărat roman 122, 154
Callias, Pacea de la 62, 87
Calvin, John 175
Cambyse I, rege al Persiei 60
Cambyse II, rege al Persiei 61, 85
Campo Formio, Tratatul de la 394
Canaaniți 31-33, 54-56
Canales y Méndez, José 399
Cannae, Lupta de la 107
Canut II, cel Mare, rege al Danemarcei, Angliei și Norvegiei 183, 201
Caprivi, Leo Count von 382
Caracalla, împărat roman 124
Carloman 163-164
Carlowitz, Tratatul de la 272, 311
Carmona, António Oscar de Fragoso 472
Carolina Mathilde, regină a Danemarcei 305
Carranza, Venustiano 434
Carrero Blanco, Luis, premier al Spaniei 568
Carrhae, Lupta de la 138
Carter, Jimmy, președinte al SUA 640, 644
Cartagina 55, 83, 106, 107, 111, 147, 154
Cartier, Jacques 340
Cazimir I Odnowiciel, rege al Poloniei 202
Cazimir III, cel Mare, rege al Poloniei 203, 205
Cazimir IV, mare duce al Lituaniei, rege al Poloniei 203
Casandru, rege al Macedoniei 100-101
Castilla, Ramón 433
Castlereagh, Robert, visconte 367
Castro, Fidel, șef de stat al Cubei 647
Catal Hüyük 27
Cateau-Cambrésis, Tratatul de la 276
Caterina de Medici, regină a Franței, regent 276-277
Caterina de Aragon, regină a Angliei 282-283
Cavour, Camillo Benso, Conte de 397
Cămpia Mierlei, bătălia de la Kosovo, de pe 216-217
Ceaușescu, Nicolae, președinte al României 579
Cerulear, Mihail, patriarh 192
Celți 99, 107, 140-142, 145
Chacabuco, Bătălia de la 432
Chalcedon, Sinodul de la 134
Caldeen 32, 41
Chaldiran, Bătălia de la 309, 316
Chamberlain, Arthur Neville 465
Champlain, Samuel de 342
Chandragupta I, rege al Imperiului Maurya 150
Chandragupta II, rege al Imperiului Maurya 151
Carol cel Mare, împărat al Sfântului Imperiu Franco-
- Roman 77, 161-166, 176, 190, 192, 198
Carol Albert de Sardinia-Pietmont, rege al Sardiniei 396
Carol I de Anjou, rege în Napoli-Sicilia 171, 191
Carol I, rege al Angliei, Scoției și Irlandei 284, 285
Carol I, rege al Portugaliei 398
Carol II, rege al Angliei, Scoției și Irlandei 285
Carol II, cel Pleșuv, rege al francilor și împărat al Sfântului Imperiu Roman 165, 176, 180
Carol II, rege al Spaniei 297, 300
Carol III, cel Simplu, conducător al regiunii france de Apus 166, 184
Carol IV al Franței 178
Carol IV al Spaniei 301
Carol IV al Luxemburgului, rege german, rege al Boemiei, împărat, rege al Burgundiei 172-173, 204
Carol IX, rege al Franței 276
Carol Martel 163, 164, 227
Carol cel Viteaz, duce de Burgundia 174, 179, 181
Carol V Leopold, duce de Lorena 272, 310
Carol V, rege al Franței 179
Carol V, împărat și rege german, sau Carol I rege al Spaniei 173, 191, 221, 256-257, 276, 282, 289, 292, 294-296, 312, 338
Carol VI Nebunul, rege al Franței 179, 181
Carol VI, împărat, sau Carol III, rege al Ungariei și Spaniei 272, 301, 339
Carol VII, împărat, sau Carol Albert elector al Bavariei 270
Carol VII, rege al Franței 179, 181
Carol X Gustav, rege al Suediei 305
Carol X, rege al Franței 371, 386
Carol XI al Suediei 305
Carol XII, rege al Suediei 270, 271, 302-303, 305, 311
Carol XIII, rege al Suediei și Norvegiei 401
Carol XIV Ioan, sau Jean-Baptiste Bernadotte, rege al Suediei și Norvegiei 401
Carol XV, rege al Suediei și Norvegiei 401
Carol, arhiduce de Austria 361
Căsătoriile simultane de la Susa 97
„Cele Douăsprăzece Table”, primul cod roman de legi 111
Chávez, Hugo, președinte al Venezuelei 645
Chengzu, împărat chinez 322
Chephren, rege al Egiptului 43
Cernenko, Konstantin, secretar general al PCUS 589
Chiang Kai-Shek 494-495, 618-619
Chi'en-Lung, împărat al Chinei 325
Chiluba, Frederick, președinte al Zambiei 632
Chioggia, Războiul de la 197
Chirac, Jacques, președinte al Franței 558
Chissano, Joaquim Alberto, președinte al Mozambicului 632
Chlotar II, rege franc 162
Chrétien, Jean, prim-ministru al Canadei 635
Christian II of Halberstadt, duce de Brunswick-Wolfenbützel 261
- Christian II, rege al Danemarcei și Norvegiei, rege al Suediei, duce de Schleswing și Holstein 304
Christian IV, rege al Danemarcei și Norvegiei, duce de Danemarca și Norvegia 304
Christian VII, rege al Danemarcei și Norvegiei, duce de Schleswing și Holstein 305
Christina, regină a Suediei 304-305
Chu Hsi, filozof chinez 243
Chulalongkorn, Rama V, rege al Siamului 421
Chung Hee, Park, conducător militar al Coreei de Sud 622
Churchill, Sir Winston, prim-ministru al Marii Britanii 286, 288, 392, 462, 464, 490, 522, 527, 532
Cicero 77
Çiller, Tansu, prim-ministru al Turciei 585
Cimbri 112, 145
Cimerieni 33, 52-53, 64, 136
Cinna, Lucius Cornelius 113
Clark, Helen, prim-ministru al Noii Zeelande 625
Claudius II Gothicus, împărat roman 125
Claudius, împărat al Ethiopiei 333
Claudius, împărat roman 122
Clausewitz, Carl von 375
Cleistene 86
Clemenceau, Georges Benjamin 389, 445
Clement II, papa 168
Clement V, papa 178
Clement VII, papa 193, 292
Clement XIV, papa 293
Cleomene I, rege al Spartei 89
Cleomene II, rege al Spartei 89
Cleopatra VII, regină a Egiptului 99, 121
Cleveland, Grover, președinte al SUA 430
Clinton, William Jefferson (Bill), președinte al SUA 642
Clovis I, rege franc 162, 178-179
Cnosos 79
Cobden, Richard 391
Codul Civil napoleonic 348, 355, 362, 386, 396
Codurile iustinieni 76/77, 135
Colbert, Jean-Baptiste 279, 321
Coligny, Gaspard de 277
Columb, Cristoforo 296, 338 340
Comitetul Salvării Publice 353, 354, 356-357
Comisia de comerț federal 430
Commodus, împărat roman 123
Compiegne, Tratatul de la 444, 460
Comuna din Paris 354, 356-357
Condé, Louis II, prinț de 281
Confesiunea de la Augsburg 257
Conferința de la Haga din 1907 441
Conflictul din Irlanda de Nord 555
Confucius 67, 72
Conrad I, rege german 166
Conrad II, rege german, împărat, rege al Burgundiei 168
Conrad III, rege rival 170, 219
Conrad IV, rege german 171, 191
Conradin, duce de Suabia 171, 191
Constanța, moștenitoarea Siciliei 171
Constans I, împărat roman 129
Constantin I, rege al Greciei 484
- Constantin II, rege al Greciei 582
Constantin II, împărat roman 129
Constantin cel Mare, împărat roman 127-130
Constantin XI Prologogenet, împărat bizantin 210
Constantin XI Paleologul, împărat bizantin 213
Constantinopol 129, 132, 134-135, 143, 146
Constantius I Chlorus, împărat roman 126-127
Constantius II, împărat roman 129
Conté, Lansana, președinte al Guineei 628
Controverea investiturii 166, 168-169, 184, 192, 194
Cook, James 344, 345
Cooper, Anthony Ashley 391
Corday, Charlotte 352
Cordelier 352
Corint 90, 93
Cortés, Hernán 335, 338
Cosgrave, Liam Thomas 467
Concliliul de la Trent 292
Convenția de la Tauroggen 366
Couthon, Georges 353
Cranmer, Thomas 283
Crassus, Marcus Licinius 120, 138
Criza din iulie 407, 440
Criza nucleificării 427
Criza Suez 635, 639
Crispi, Francesco 396-397
Cresus, rege lidian 60
Cromwell, Oliver 284-285
Cromwell, Thomas, lord englez cancelar 282
Criza din Maroc 389
Criza economică globală 496, 503, 507-509
Criza rachetelor din Cuba 532, 638
Culloden, Bătălia de la 287
Cyaxares, rege al Mediei 60
Conflictul din Cipru 582-583
Cirus II, cel Mare, rege al Persiei 41, 53, 60, 61, 64, 102
Cucerirea deșertului 433
- Dacko**, David, președinte al Republicii Central Africane 629
Dagobert I, rege franc 162-163
Daladier, Édouard 458, 459
Dalai Lama 618
Damian Hugo, cardinal 271
Dandolo, Enrico 197, 220
Danton, Georges 352-353
Dara Shukoh, conducător mogul 320
Darius I, rege al Persiei 61, 63-64, 85
Darius III, rege al Persiei 62
Darwin, Charles 18
Daud Khan, Sardar Mohammad, prim-ministru al Afghanistanului 608
David, Jaques-Louis 363
David, suveran al Regatului Israel 32, 54, 56-57
Davis, Jefferson 428
De Gasperi, Alcide, prim-ministru al Italiei 565
De Klerk, Willem, președinte al Africii de Sud 633
Déby, Idriss, președintele Ciadului 629
Declarația drepturilor 285
Declarația de la Balfour 59, 489
Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului 350
Decretele de la Karlsbad 370,
- 376-377
Decretul de Anul Nou 378
Defenestrarea de la Praga 266
Demetrius II, rege al Imperiului Antigonid 101
Demetrius Zvonimir 214
Demirel, Süleyman, prim-ministru, președinte al Turciei 584-585
Deng Xiaoping, președinte al Chinei 619-620
Descartes, René 255, 291
Desființarea Dietei 271, 364, 365
Desmoulins, Camille 354
Dessauer Bridge, Bătălia de la 261
Dezong, împărat chinez 417
Dias, Bartholomeu 298
Diaz, Porfirio 434
Diderot, Denis 255
Diefenbaker, John, prim-ministru al Canadei 634
Dimitri, fiul lui Ivan IV 209
Dinastia Han 148, 152-153
Dinastia Shang 72, 73
Dinastia Qin 73, 152
Dinastia Zhou 72, 73
Dinastia Xia 72
Dinh-Diem, Ngo, președinte al Vietnamului de Sud 617
Dioclețian, împărat roman 120, 125-127
Dionysios cel Bătrân, tiran al Siracuzei 83
Diori, Hamani, președinte al Nigeriei 629
Diouf, Abdou, președinte al Senegalului 628
Disputa Jülich-Cleviană 274
Djalad ad-Din, șah khwarizmîd 235
Djoser, rege al Egiptului 43
Doctrina Hallstein 542
Domijian, împărat roman 123
Domna, Julia, împărăteasă romană 124
Donatello, adevăratul nume Donato di Niccolò di Betto Bardi 294
Donatua Iuliu Constantin 128
Dönitz, Charles 524
Donskoi, Dimitri Ivanovici, mare duce de Moscova 207
Dorien 79, 81
Dost Muhammad Khan, conducător al Afghanistanului 413
Drake, Sir Francis 283
Dreyfus, Afacerea 389
Dubcek, Alexander, prim-secretar al PC al Republicii Cehe 578
Dumas, Alexandre 278
Dunant, Henri 457
Duncan I, rege al Scoției 189
Dupleix, Joseph Francois 321
- Eanes**, Antonio Romalho, președinte al Portugaliei 573
Eannatum, rege în Lagash 36
Ebert, Friedrich, președinte al Germaniei 448
Ecaterina I, împărăteasă a Rusiei 306-307
Ecaterina II, cea Mare, împărăteasă a Rusiei 303, 307, 311
Ecbatana, capitala Mediei 60
Ecevit, Bülent, prim-ministru al Turciei 585
Edessa, Bătălia de la 139
Edictul de toleranță al lui Galerius 127, 130
- Edictul de toleranță al lui Josef II 237
Edictul de toleranță de la Milano 128, 130
Edictul de toleranță de la Nantes 277, 279
Edictul de toleranță de la Potsdam 274
Edictul din octombrie 375
Edington, Bătălia de la 183
Edmund II, rege anglo-saxon 183
Edward I, rege al Angliei 186, 188, 223
Edward II, rege al Angliei 186
Edward III, rege al Angliei 178-179, 187
Edward IV, rege al Angliei 186
Edward VII, rege al Angliei 283
Edward VIII, rege al Marii Britanii și al Irlandei 463
Edward, confesorul, rege anglo-saxon președinte al SUA 183
Egmont, Lamoraal Conte 288
Eisenhower, Dwight D., președinte al SUA 471, 637
Elagabal, împărat roman 124
El-Alamein, Bătălia de la 504, 511
Elam 36
Elamîți 31, 36-37, 39, 40
Eleonora de Aquitania 177, 185
Elisabeta I, regină a Angliei 283-284, 290, 321, 340
Elisabeta II, regina Marii Britanii și a Irlandei de Nord 550
Elisabeta de Valois 297-298
Elisabeta de York 187, 282
Elisabeta, ducesă de Orleans 280
Elisabeta, împărăteasă a Austriei și regină a Ungariei. Sissi 378
Elisabeta, împărăteasă a Rusiei 306-307
Elțin, Boris, președinte al Rusiei 590
Emma de Normandia 183
Empire libéral 388
Enea 106, 108, 110
Engels, Friedrich 348-349, 369
Enghien, Louis Antoine Henri des Condé 363
Esenada, Marchizul de la 300
Entente cordiale 393
Enver Paşa 409
Epaminonda, strategia de la Teba 93
Ercole I d'Este, duce de Ferrara, Modena și Reggio 294
Erdogan, Recep Tayyip, prim-ministru al Turciei 585
Erenburg, Ilia Grigorievici 513
Erezia ariană 129
Erhard, Ludwig cancelar al Germaniei 542
Ernest Augustus, elector de Hanovra 270
Erzberger, Matthias 444, 448
Eschil 85
Estrup, Jacob Bronnum Scavenius 400
Ethelred II, rege anglo-saxon 183
Ethiopieni 154-155
Etrusci 33, 83, 106, 108-111, 140, 142
Eugène, prinț de Savoia-Carignan 272, 286, 303, 311
Eugenius III, papa 222
Eugenius, Flavius, împărat roman uzurpator 132
Evrei 58, 60, 63, 191, 197, 218-219, 223, 226, 249, 273, 296, 298, 309, 315, 375, 389, 405, 513, 520-521, 596
Ezana Meroe, rege al Ethiopiei 155

- Fahd** ibn Abd al-Aziz, rege al Arabiei Saudite 603
- Falkenhayn, Erich von 382, 442
- Farinelli, adevăratul nume Carlo Broschi 300
- Farnese, Alessandro, duce de Parma și Piacenza 291, 295
- Farnese, Isabella, prințesă de Parma și Piacenza 300
- Farnese, Ottavio, duce de Parma și Piacenza 295
- Farouk I, rege al Egiptului 504
- Fasilidas, împărat al Etiopiei 333
- Faysal I, rege al Irakului 488
- Faysal II, rege al Irakului 604
- Faysal ibn Abd al-Aziz, rege al Arabiei Saudite 603
- Federigo II 295
- Fehrbellin, Bătălia de la 274
- Ferdinand I, cel Mare, rege al Castiliei și al Regatului de León 198
- Ferdinand I, împărat al Austriei 378
- Ferdinand I, împărat al Sfântului Imperiu Roman, rege al Boemiei și al Ungariei 257, 303
- Ferdinand I, țar al Bulgariei 407
- Ferdinand II, împărat al Sfântului Imperiu Roman, rege al Boemiei și al Ungariei 359, 266-268
- Ferdinand II, rege al Siciliei 373
- Ferdinand II, Catolicul, rege de Aragon, Sicilia, Castilia și León (ca Ferdinand V) și Napoli (ca Ferdinand III) 190/91, 199
- Ferdinand III, sfânt împărat roman 272
- Ferdinand III, rege de Castilia și León 199
- Ferdinand VI, rege al Spaniei 300, 301
- Ferdinand VII, rege al Spaniei 399
- Ferenc II Rákóczi, prinț al Transilvaniei și regent al Ungariei 303
- Festivalul Hamburg 377
- Fichte, John Gottlieb 376
- Filaret sau Philaret, adevăratul nume Feodor Nikitici Romanov, patriarh al Moscovei 209, 306
- Flcury, Andre Hercule de, cardinal 281
- Filip I, cel Frumos, regent și rege al Castiliei 296
- Filip I, cel Mărinimos, Conte de Hesse 257
- Filip II August, rege al Franței 177, 185, 186, 220
- Filip II, rege al Macedoniei 62, 64, 76, 95, 96
- Filip II, rege al Spaniei și al Portugaliei 283, 288-290, 296-297, 299, 331
- Filip III, rege al Spaniei 290, 297
- Filip IV, cel Frumos, rege al Franței 178, 186-187, 193
- Filip IV, rege al Spaniei 297
- Filip de Suabia 171-172
- Filip cel Viteaz, duce de Burgundia 180-181
- Filip cel Bun, duce de Burgundia 181
- Filip V, rege al Macedoniei 101, 107
- Filip V, rege al Spaniei 300
- Filip VI, rege al Franței 178
- Fieniceni 31, 38, 54-56, 81, 106, 108, 154
- Fotius I, Patriarhul 210
- Frigieni 33, 51, 53
- Fonseca, Manuel Deodora de 435
- Ford, Gerald, președinte al SUA 640
- Fouché, Joseph 357, 359, 363
- Fourier, Charles 387
- Fox, Vicente, președinte al Mexicului 647
- Francisc I, sfânt împărat roman, sau duce de Lorena și mare duce de Toscana 273, 294
- Francisc I, rege al Franței 179, 276, 278, 294
- Francisc II, sfânt împărat roman 271, 273, 365
- Francisc II, rege al Franței 276
- Francisco Franco 568
- Franco Bahamonde, Francisco 472
- Franco, João 398
- Frankenhausen, Bătălia de la 256
- Frankfurt, Dieta prinților de la 379
- Franklin, Benjamin 343
- Franci 125, 145-147, 149
- Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei 407, 440
- Franz Iosif I, împărat al Austriei, rege al Ungariei 372, 378, 384
- Frederic Augustus I, elector de Saxonia, rege al Poloniei 270, 303-305
- Frederic Henry, prinț de Orania 291
- Frederic I Barbarossa, rege german, împărat 170-171, 220
- Frederic I, rege al Prusiei 274
- Frederic II, rege german, împărat 171, 191, 221-222
- Frederic II, cel Mare, rege al Prusiei 273, 275, 307
- Frederic III, Înteleptul, elector de Saxonia 256
- Frederic III, rege al Danemarcei și Norvegiei 304
- Frederic V, elector din Palatinat 260-261, 263
- Frederic VI, Hohenstaufen 220
- Frederic VI, Hohenzollern margraf de Brandenburg 274
- Frederic Wilhelm I, rege al Prusiei 275
- Frederic Wilhelm III, rege al Prusiei 366, 370, 379
- Frederic Wilhelm IV, rege al Prusiei 373, 379
- Frederic Wilhelm, mare elector de Brandenburg 274
- Freud, Sigmund 385
- Friedrich, Karl 271
- Fuad I, sultan și rege al Egiptului 504
- Fujimori, Alberto, președinte al Peru 645
- Feodor I, Ivanovici, țar al Rusiei 209
- Gaiseric**, sau Genserici, rege al vandallilor 147, 160
- Galerius, împărat roman 126, 127
- Galilei, Galileo 293
- Galla Placidia, împărăteasă a Imperiului Roman de Apus 133
- Gama, Dom Vasco da 298, 321
- Gandamak, Tratatul de la 413
- Gandhi, Indira, prim-ministru al Indiei 611
- Gandhi, Mohandas Karamchand Mahatma 492, 493, 611
- Gandhi, Rajiv, prim-ministru al Indiei 611
- Gaozu, împărat chinez 153
- Garibaldi, Giuseppe 396, 397
- Gaugamela, Bătălia de la 62, 96
- Gaulle, Charles de, președinte al Franței 461, 537, 556-557, 627
- Gaumata (Smerdis) 61, 63
- Gbagbo, Laurent, președinte al Coastei de Fildeș 628
- Gediminas, mare duce de Lituania 203
- Gemayel, Amin, președinte al Libanului 602
- Gemayel, Bashir, președinte al Libanului 602
- Genghis-Han 148, 207, 235-238, 243, 320
- Genscher, Hans-Dietrich, ministru de externe german 543
- Geoffrey de Anjou 185
- George I, rege al Marii Britanii, sau George Ludovic elector de Hanovra 270, 286-287
- George I, rege al Greciei 406
- George II, rege al Marii Britanii 287, 341
- George II, rege al Greciei 484
- George III, rege al Marii Britanii și Irlandei 285, 287, 342
- George IV, rege al Marii Britanii și Irlandei, rege de Hanovra 287, 390
- George de Podebrady și Kunstat, rege al Boemiei 204-205
- George V, rege al Marii Britanii 463
- Gherasimov, Mihail 239
- Gesler, Hermann, vechil habsburg 174
- Geta, împărat roman 124
- Gettysburg, Bătălia de la 428
- Geza, prinț al Ungariei 205
- Ghazan, han mongol 237
- Gheorghiu-Dej, Gheorghe, președinte al Consiliului de Stat al României 579
- Ghilgamsa din Uruk, rege al Urukului 31, 35
- Giolitti, Antonio 396, 397
- Gironidini 351-352, 357
- Giscard d'Estaing, Valery, președinte al Franței 543, 558
- Giskis, Phaidon, președinte al Greciei 582
- Gladstone, William Ewart 392
- Gneisenau, August Graf Neidhardt von 375
- Go-Daigo, împărat al Japoniei 326
- Godfrey de Bouillon 219
- Godoy, Manuel de 301
- Godunov, Boris Feodorovici, țar al Rusiei 209
- Godwin, conte de Wessex 183
- Goebbels, Joseph 525, 526
- Goh Chok Tong, prim-ministru al Singapore 613
- Golstan, Tratatul de la 412
- Gomulka, Vladislav, secretar general al PC Polonez 577
- González Marquies, Felipe, premier spaniol 570
- Gorbaciov, Mihail, președinte al URSS 534, 589-590, 641
- Gordius, regele frigienilor 53
- Gorm, cel Bătrân 201
- Gortari, Carlos Salinas de, președinte al Mexicului 647
- Goți 125, 132, 146, 148-149
- Gottwald, Klement, președinte al Republicii Ceh 578
- Gracchus, Gaius 112
- Grant, Ulisses Simpson, președinte al SUA 429
- Grațian, împărat roman 132
- Grigore I, papa 182, 192
- Grigore IX, papa 193
- Grogore Luminătorul, episcop 136
- Grigore V, papa 167
- Grigore VII, papa 168-169, 192, 218
- Grigore VIII, papa 220
- Grigore XIII, papa 293
- Grigore XV, papa 293
- Grevy, Jules 389
- Grey, Sir Edward 440
- Grotius, Hugo 255-291
- Guang Wu Di, împărat al Chinei 153
- Gudea, conducător din Lagash 36
- Guerrero, Vincente 434
- Guizot, François 387
- Gupta 148, 151
- Gurjara-Pratihara 151
- Gürsel, Cemal, președinte al Turciei 584
- Gustav I Eriksson Vasa, rege al Suediei 201, 304
- Gustav II Adolf, rege al Suediei 262, 302, 304
- Gustav III Vasa, rege al Suediei 305
- Gustav IV Adolf, rege al Suediei 305, 401
- Gustav V, rege al Suediei 401
- Guși 32, 37
- Haakon IV** (cel Bătrân), rege al Norvegiei 200
- Haakon VI Magnusson, rege al Norvegiei 201
- Haakon VII, rege al Norvegiei, 401
- Habes Corpus Act 285
- Haber, Fritz 441
- Habibullah, emir al Afghanistanului 491
- Hadrian I, papa 164
- Hadrian VI, papa 293
- Hafizullah Amin, prim-ministru al Afghanistanului 608
- Haider, Jörg 547
- Haile Selassie I, sau Ras Tafari Makonnen, împărat al Etiopiei 505, 631
- Hakim, al-, II, calif 230
- Hakim, al-, calif 229
- Hami Karzai, prim-ministru al Afghanistanului 609
- Hamlicar Barca 107
- Hamilton, Alexander 426
- Hammud ibn Murad, conducător tunisian din dinastia Muradid-bei 313
- Hammurabi, rege al Babilonului 40
- Hannibal 101, 107, 111-112
- Harappa 68
- Hardenberg, Charles August Baron, mai târziu prinț von 367, 375
- Harding, Warren G., președinte al SUA 506
- Harold I Fairhair, rege al Norvegiei 200
- Harold II, rege anglo-saxon 183
- Harun ar-Rashid, calif 228
- Hasdrubal 107
- Hassan II, rege al Marocului 594
- Hasting, Bătălia de la 183
- Hastings, Warren 321
- Hatšepsut, regină a Egiptului 45
- Hattusilis III, rege al hitiților 51
- Hattusilis I, rege al hitiților 50
- Hattusilis IV, rege al hitiților 51
- Haussmann, Georges Eugène Baron 388
- Havel, Václav, președinte al Republicii Ceh 578
- Hébert, Jacques-René, „Père Duchesne” 351
- Hemingway, Ernest Miller 473
- Henlein, Konrad 479
- Henry I Beauclerc, rege al Angliei 184-185
- Henric I de Bavaria 167
- Henric I, sfânt împărat roman 166
- Henric II Jasomirgott, duce de Bavaria și Austria 170
- Henric II Plantagenet, rege al Angliei 177, 185, 188
- Henric II, rege al Franței 276
- Henric II, rege german 167, 180
- Henric III, rege german al Burgundiei 168-169
- Henric III, rege al Angliei 186
- Henric III, rege al Franței, sau Henric II rege al Poloniei 277, 302
- Henric IV, rege german, împărat 192, 194, 223
- Henric IV, rege al Angliei 187
- Henric IV, rege al Franței, sau Henric III rege al Navarei 199, 277, 278
- Henric de Burgundia 198
- Henric Leul, duce de Saxonia și Bavaria 170-171, 222
- Henric Navigatorul, prinț al Portugaliei 199, 208
- Henric cel Măndru, duce de Saxonia și Bavaria 170
- Henric cel Tânăr, duce de Brunswick-Wolfenbützel 257
- Henric V, rege german, împărat 169-170
- Henric V, rege al Angliei 179, 181, 187
- Henric VI, împărat, rege al Siciliei 171, 191
- Henric VI, rege al Angliei 179, 187
- Henric VII de Luxemburg, împărat 172, 195, 204
- Henric VII Tudor, rege al Angliei 187, 189, 282, 284
- Henric VIII, rege al Angliei și al Irlandei 188, 282-284
- Hefeston 97
- Hefatili 139, 148, 151
- Heraclius, împărat bizantin 135, 139
- Hermann von Salza 222
- Herodot 42, 62, 65, 88, 92
- Herzl, Theodor 489
- Hesiod 76
- Heydrich, Reinhard 520
- Hidalgo y Costilla, Miguel 434
- Hideyoshi, Toyotomi, shogun japonez 327, 328, 329
- Himmler, Heinrich 513, 520
- Hindenburg, Paul von Beneckendorff și von Hindenburg 441, 449
- Hiram I, rege al Tirului 55
- Hirohito, împărat al Japoniei 497, 498, 623
- Hiroshige, Ando 418
- Hiroshima 408
- Hisarlık, sit la Troia 80
- Hisham I, calif 227, 230
- Hisham II, calif 230
- Hisham III, calif 230
- Hitler, Adolf 448-449, 464, 468-471, 474, 477-479, 510-512, 514-519, 520, 522, 525-526
- Hitiți 31-33, 39-40, 45-47, 50-54, 64
- Ho Chi Minh, președinte al Republicii Democratice Vietnam 499, 617
- Hobbes, Thomas 255
- Hochstadt, Bătălia de la 270, 286
- Hofer, Andreas 361
- Hofmannsthal, Higo von 385
- Hokusai, Katsushika 418
- Homer 76, 80-81, 84
- Honecker, Erich, secretar general al Republicii Democratice Germane 541
- Hong Xiquan 416
- Honorius, Flavius, împărat al imperiului Roman de Apus 133
- Horthy, Miklós 478
- Houphouët-Boigny, Félix, președinte al Coastei de Fildeș 628
- Hoveyda, Amir Abbas, prim-ministru al Iranului 606
- Howard, John Winston, prim-ministru al Australiei 624
- Hoxha, Enver 485
- Hrusciov, Nikita, prim-secretar al CC al PCUS 532, 587-589
- Hsinbyushin, rege al Burmei 330
- Hu Jintao, președinte al Chinei 621
- Hua Guofeng, premier al Chinei 620
- Huáscar, conducător al incașilor 337
- Huayna Capac, conducător al incașilor 336-337
- Hubertusburg, Tratatul de la 273
- Hugh Capet, rege al Franței 176
- Hughenoți 274, 276-277
- Hulegu, han mongol 237
- Humayun, conducător mongol 318
- Humboldt, Wilhelm Freiherr (baron) von 367, 375
- Hun Sen, prim-ministru al Cambodgiei 616
- Huni 133-134, 143, 146-149
- Hunyadi, Janos 205
- Huriți 31-32, 38, 50, 52, 69
- Hus, Jan 204
- Husain ibd Ali, conducător tunisian și fondator al dinastiei Husainid-bei 312
- Husák, Gustáv, președinte al Cehoslovaciei 578
- Hussein 227
- Hussein II, rege al Iordaniei 598
- Hussein, Saddam, președinte al Irakului 643, 605
- Hușiți 173, 204, 205, 222
- Hutten, Ulrich von 256
- Iacobini** 352-354, 356-359
- Iaroslav cel Întelept, prinț de Kiev 206-207
- Iasus I, cel Mare, împărat al Etiopiei 333
- Iușcenko, Victor, președinte al Ucrainei 591
- Ibn Sina 228
- Ibn Tumart 231
- Ibrahim I Pașa 410
- Ibrahim, conducător din dinastia Lodi 241
- Idele lui Marte 121
- Idris Aloomas, rege al Bornului 33
- Idris II, rege al Bornului 333
- Iehu, rege al Israelului 57
- Ieroboam I, rege al Israelului 57
- Iemitsu, Tokugawa, shogun japonez 329
- Ienari, shogun japonez 329
- Ierusalim 41, 56-58, 102-105, 135, 139
- Ieyasu, Tokugawa, shogun japonez 327-329

- Iisus Hristos 58, 103, 129-130, 136, 139
 Il-Arslan, şah khwarizmid 235
 Iltutmish, sultan în Delhi 241
 Imhotep 43
 Imperiul Maurya 150
 Incidentul de la Fashoda 393
 Inocențiu III, papa 171, 191, 216, 220
 Inocențiu XI, papa 293
 Inönü, İsmet, prim-ministru, președinte al Turciei 487, 584
 Insurecția din noiembrie în Polonia 402
 Insurecția din Roma 373
 Ioachim II, elector de Brandenburg 274
 Ioan Hartwig Graf Bernstorff 305
 Ioan Philipp Franz, episcop de Würzburg 271
 Ioan I Lackland, rege al Angliei 177, 178, 185, 186
 Ioan de Avis, rege al Portugaliei 199
 Ioan I Tzimiskes, împărat bizantin 210, 211
 Ioan I, Zapolya, sau Ioan rege al Ungariei 303
 Ioan II Cazimir Vasa, rege al Poloniei 302
 Ioan II, rege al Franței 179
 Ioan II, rege al Portugaliei 298
 Ioan III Ducas Vatatzes, împărat în Niceea 212
 Ioan III, Sobieski, rege al Poloniei 272, 303
 Ioan III, rege al Portugaliei 298
 Ioan IV Lascaris 212
 Ioan IV, rege al Portugaliei 299
 Ioan de Luxemburg, Ioan de Boemia 172, 204
 Ioan Sigismund I, II, și Ioan III 302
 Ioan Sigismund, elector de Brandenburg duce de Prusia 274, 276
 Ioan VI Cantacuzino, împărat bizantin 213
 Ioan VI, duce de Nassau-Dillenburg 289
 Ioan VI, rege al Portugaliei 299, 398, 435
 Ioan VII Paleologul, împărat bizantin 213
 Ioan XXII, papa 172, 193
 Ioana II, regină a Regatului Napoli 191
 Ioana d'Arc 179, 181
 Ioana I, regină de Castilia și León 296
 Ioram, rege al Israelului de Nord 57
 Iosif I al Portugaliei 299
 Iosif I, împărat 272, 301
 Iosif II, sfânt împărat roman 273, 293
 Ipsilanti, Alexandru, conducătorul revoltei grecești 406
 Irod Agrippa I, rege al Iudeei 103
 Irod cel Mare, rege al Iudeei 102-103
 Irod Antipas, rege al Galileei și Pereei 103
 Isabela de Farnese, regină 300
 Isaureni 134
 Ishida 329
 Ismail I Pașa, rege al Egiptului 411
 Ismail I, şah al Persiei 314
 Ismail II, şah al Persiei 314
 Israelii 32, 33, 47, 56/57
- Issus, Bătălia de la 62, 96
 Izabella Clara Eugenia 290
 Izabella d'Este 294-95
 Izabella I, Catolica, regină a Castiliei și a regatului Leon 199, 296
 Izabella II, regină a Spaniei 399
 Izabella a Portugaliei 296
 Izabela, soția lui Ahab, rege al Israelului 57
 Ittobaal I, rege al Tirului 55, 57
 Iturbide, Augustin de, sau Augustin I împărat al Mexicului 434
 Iurgurta, rege al Numidiei 113
 Iulian Apostatul, împărat roman 129, 132
 Iulius II, papa 292, 295
 Iulius III, papa 292
 Iustin I, împărat roman 134
 Iustinian I, cel Mare, împărat roman 134, 135
 Ivan I Kalita 207
 Ivan III Vasili, mare duce de Moscova 208-209
 Ivan IV, cel Groaznic, mare duce și țar 208-210
 Izbetogovici, Alia, șef al președinției tripartite din Bosnia și Herțegovina 581
- Jaafari**, Ibrahim, prim-ministru al Irakului 605
 Jackson, Andrew, președinte al SUA 427
 Jadwiga al Poloniei 203
 Jagiello, sau Jogaila, mare duce al Lituaniei 203
 Jahan, conducător mogul 319
 Jahangir, conducător mogul 319
 James I, rege de Aragon 199
 James I, rege al Angliei, sau James VI rege al Scoției 189, 284-286
 James II, rege al Angliei 285-287
 James, duce de York 341
 János Hunyadi 205, 217
 Jansz, Willem 345
 Jaruzelski, Wojciech Witold, prim-ministru, președinte al Poloniei 577
 Jayavarman II 246
 Jayavarman VII 246
 Jayavarman VII rege al Khmerului
 Jefferson, Thomas, președinte al SUA 426
 Jena și Auerstedt, Bătălia de la 360, 365, 375
 Jinnah, Muhammad Ali, fondator, guvernator general al Pakistanului 492-493, 610
 Jivkov, Todor, secretar general al Partidului Comunist Bulgar 579
 Joffre, Joseph Jaques Césaire 442
 Johann Philipp von Stadion, conte 361
 Johnson, Andrew, președinte al SUA 429
 Johnson, Lyndon B., președinte al SUA 637
 Jolliet, Louis 340
 Juan Carlos I, rege al Spaniei 568, 570-574
 Juan de Austria 2977
 Juárez García, Benito, președinte al Mexicului 434
 Juba II, rege al Mauritaniei 154
 Juncker, Jean-Claude 562
 Junin, Bătălia de la 432
- K'ang-hsi**, împărat al Chinei 324
 Kabila, Joseph, președinte al Republicii Democratice Congo 630
 Kabila, Laurent-Desire, președinte al Republicii Democratice Congo 630
 Kádár, János, prim-ministru al Ungariei 576
 Kadesh, prinț amorit 47
 Kadesh, Bătălia de la 47, 51
 Kahlenberg, Bătălia de la 272
 Kamil, al-, 221
 Kammu, împărat al Japoniei 418
 Kapodistrias, Contele Ioánnis Antónios 406
 Kara Mustafa, mare vizir otoman 310
 Karadjici, Radovan, conducătorul sârbilor bosniaci 581
 Karamanlis, Konstantinos, prim-ministru, președinte al Greciei 583
 Karimov, Islam, președinte al Uzbekistanului 593
 Karl Theodor, duce de Dalberg 271
 Károlyi, Mihály, conte 478
 Kasavubu, Joseph, președinte al Republicii Democratice Congo 630
 Kassiti 32, 36, 40
 Kaunda, Kenneth, președinte al Zambiei 632
 Kaunitz, Wenzel Anton Graf von 273
 Kennedy, John F., președinte al SUA 532, 637
 Kennedy, Robert, candidat democrat la președinție 638
 Kenyatta, Jomo, prim-ministru, președinte al Kenyei 631
 Kepler, John 261
 Khamenei, Ayatollah Ali, șef de stat al Iranului 607
 Khatami, Mohammad, președinte al Iranului 607
 Khayr ad-Din (Barbarossa), Corsarul 312
 Khmer 246-247, 330
 Khmerul Roșu 616
 Khomeini, Ayatollah Ruhollah, fondator al Republicii Islamice a Iranului 606, 607
 Khosrow I, rege al Sasinizilor 139, 148
 Khosrow II, rege al Sasinizilor 139
 Kun, Béla 478
 Kiel, Tratatul de la 400
 Kierkegaard, Søren Aabye 400
 Kiesinger, Kurt Georg, cancelar al Germaniei 542
 Kalic Arslan II, şah khwarizmid 232
 Kin Dae Jung, președinte sud-coreean 622
 Kim Il Sung, sau Kim Song Ju, președinte nord-coreean 622
 Kim Jong Il, premier nord-coreean 622
 Kindi 228
 King, Martin Luther, lider al drepturilor civile în SUA 637-638
 Kirchner, Néstor Carlos, președinte al Argentinei 646
 Kissinger, Henry, secretar de stat al SUA 639
 Klemens August 270
 Klim, Gustav 385
 Knox, John 284
 Kohl, Helmut, cancelar al Germaniei 541, 543, 545
 Koizumi, Junichoro, prim-ministru al Japoniei 623
- Kolowrat-Liebsteinsk, Franz Anton Conte 374
 Königgrätz, Bătălia de la 379
 Kosovo, Fumimaro 497-498
 Kosovo, Lupta de la 216-217
 Kossoi, rege în Songhai 248
 Kossuth, Lajos 372
 Koumbi Saleh, capitala Vechiului Regat al Ghanei 248
 Kraus, Karl 385
 Kreisky, Bruno, cancelar al Austriei 547
 Kropotkin, Piotr Alekseevici, Prinț 404
 Kruger, Paul 383
 Kubilai-Han, mare han mongol, sau Shin Tzu, împărat al Chinei 197, 237, 243, 245
 Kucina, Leonid, prim-ministru, președinte al Ucrainei 591
 Kufuro, John, șef de stat al Ghanei 628
 Kumaratunga, Chandrika Bandaranaike, prim-ministru, președinte al Sri Lanka 612
 Kușiți 43, 48, 155
 Kushana 148, 151
 Kuzma Minin 209
 Kyoto 326, 327, 328, 329, 418, 590
- Lafayette**, Marie Joseph Motier 343
 Lagash 36
 Lamartine Alphonse de 372
 Langobarden 147
 Lao-Tzu 67
 Las Casas, Bartolomé de 338-339
 Las Navas de Tolosa, Bătălia de la 231
 László V Posthumus, rege al Ungariei, rege al Boemiei 173, 204, 205
 Lateran, Tratatul de la 470
 Laval, Pierre 460-461
 Lawrence, Thomas Edward, (Lawrence al Arabiei) 448
 Lazar Hrebeljanovic 217
 Le Thai-to, împărat al Indochinei 331
 Le Thanh-tong, împărat al Indochinei 331
 Lechfeld, Bătălia de la 167, 205
 Lee Kwan Yew, prim-ministru al Singaporei 613
 Lee, Robert E. 429
 Legnano, Bătălia de la 170, 194
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 255
 Lemass, Sean F., prim-ministru al Irlandei 554
 Lenin, Vladimir Illici 400, 480, 482
 Leo I, cel Mare, împărat al Imperiului Roman de Răsărit 134
 Leo I, cel Mare, papa 149, 192
 Leo III, papa 165, 192
 Leo IX, papa 168, 192/93
 Leo X, papa 292
 Leon VI, cel Înțelept, împărat bizantin 210
 Leonida, rege al Spartei
 Leopold I, rege al Belgiei 395
 Leopold I, sfânt împărat roman 272
 Leopold II, sfânt împărat roman 273
 Leopold II, rege al Olandei 395
 Leopold III, rege al belgienilor 468, 561
 Lepanto, Bătălia navală de la 297, 310
- Lepidus, Marcus Aemilius 121
 Lesseps, Ferdinand Marie Viconte de 410
 Lettow-Vorbeck, Paul von 502
 Leuctra, Bătălia de la 93
 Lewes, Bătălia de la 186
 Li Peng, premier al Chinei 621
 Li Yuan (sau Kao-Tsu) 242
 Libieni 47-48, 154
 Licinius, împărat roman 127-128
 Liebknecht, Karl 448
 Liegnitz (Legnica), Bătălia de la 202, 237
 Liga catolică 266, 297
 Liga de la Delos 87
 Liga Schmalkaldică 257
 Lincoln, Abraham, președinte al SUA 428, 429
 Liselotte a Palatinatului, Prințesa Charlotte Elisabeta 280
 Liu Bang, vezi Gaozu 153
 Liudolf 167
 Lloyd George, David 392, 444, 445
 Locarno, Tratatul de la 449, 459, 464, 468
 Locke, John 255
 Londra, Tratatul de la 407
 Lungul Marș 495
 López de Santa Anna, Antonio 434
 Lorcha sau Al Doilea Război al Opiului 416
 Lothair I, împărat franc 165, 180
 Lothair II, împărat al Lotaringiei, ulterior Lorena 165, 180, 190
 Lothair Franz, elector de Mainz 271
 Lothair II, uneorii III, de Supplinburg, rege german, împărat 170
 Ludovic II, Germanul, rege al Imperiului francilor de Răsărit 165, 180
 Ludovic IV, Copilul, rege al Imperiului francilor de Răsărit 165
 Ludovic I, cel Mare de Anjou, rege al Ungariei și Poloniei 203, 205
 Ludovic I, cel Pios, împărat franc 164, 165
 Ludovic II al Boemiei și Ungariei 302
 Ludovic II, împărat franc 180
 Ludovic IV, Bavarezul, rege german, împărat 172, 193
 Ludovic Sfântul, rege al Franței 177-179, 221
 Ludovic Filip, rege al Franței 372, 387
 Ludovic V, rege al Franței 176
 Ludovic VII, rege al Franței 176-177, 219
 Ludovic XI, rege al Franței 179, 181
 Ludovic XII, rege al Franței 179
 Ludovic XIV, rege al Franței 280, 281, 286, 291, 301
 Ludovic XV, rege al Franței 281, 303
 Ludovic XVI, rege al Franței 281, 350, 351, 355
 Ludovic XVIII, rege al Franței 366-367, 371, 386
 Lübeck, Pacea de la 261
 Lugalanda, rege în Uruk 36
 Lugalzagesi, rege în Umma 36
 Lukașenko, Aleksandr, președinte al Republicii Belarus 591
 Lunéville, Tratatul de la 271, 360, 364
- Luther, Martin 256-257
 Luxemburg, Rosa 448
 Lidienei 33, 51, 53, 60
 Licurgii 89
 Lixandru 91
 Lisimah 100
- Maastricht**, Tratatul de la 537
 MacAlpin, Kenneth 189
 Macapagal-Arroyo, Gloria, președinte al Filipinelor 614
 Macbeth, rege al Scoției 189
 Macabei 102-103
 MacDonald, James Ramsey 463
 Machiavelli, Niccolò 294
 MacMahon, Moses Edme Patrice Conte de 389
 Macrinus, împărat roman 124
 Mada, Gajah, rege 247
 Madison, James, președinte al SUA 426
 Maesa, Iulia 124
 Magellan, 331, 344
 Maghiari 143, 149
 Mahathir bin Mohamad, prim-ministru al Malaysiei 613
 Mahdi, al-, calif 228
 Mahdi, al-, adevăratul nume; Muhammad Ahmad Ibn Abd Allah 411
 Mahler, Gustav 385
 Mahmud II, sultan al Imperiului Otoman 406, 408, 410
 Mahmud din Ghazna 234, 241
 Maimonides, Moses 58
 Maizière, Lothar de, cancelar în RDG 544
 Major, John, prim-ministru al Marii Britanii 552
 Makarios III, arhiepiscop de Cipru, președinte 582
 Malcom III, rege al Scoției 189
 Malenkov, Gheorghe Maksimilianovici, președinte al Consiliului de Miniștri al Uniunii Sovietice 587
 Malik Shah, sultan 232
 Malik, al-M., calif 227, 230
 Malplaquet, Bătălia de la 286
 Mamadou, Tandja, președinte al Nigeriei 629
 Mamaea, Iulia 124
 Mamun, al-M., fondator al dinastiei Almohade 228
 Manco Capac II 337
 Manco Capac, conducător legendar și fondator al dinastiei Incaș 336
 Mandela, Nelson, președinte sud-african 633
 Manfred, rege al Siciliei 191
 Mangu, mare han mongol 237
 Manifestul din februarie 378
 Mansa Musa 248
 Mansfeld, Ernst II, Graf von 261
 Mansur, al-, calif 228
 Mansur, al-, general și regent 230
 Manuel I, Comnenul, împărat bizantin 211
 Manuel II, rege al Portugaliei 398
 Manzikert, Bătălia de la 232
 Mao Zedong, președinte al Republicii Populare Chineze 495, 618-620
 Marat, Jean Paul 352, 357
 Maraton, Bătălia de la 61, 85
 Marcellus II, papa 293
 Marchfeld, Bătălia de la 204
 Marcian, împărat al Imperiului Roman de Răsărit 134
 Marcmanii 145
 Marcos, Ferdinand, președinte al Filipinelor 614

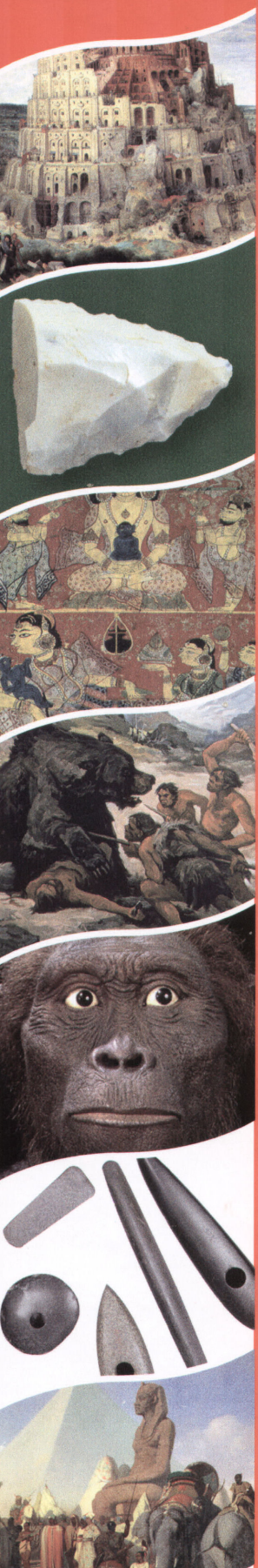
- Marc Aureliu, împărat roman 123, 145
Marele Război al Nordului 270, 303, 305, 307
Marengo, Bătălia de la 360
Margareta I, regină a Danemarcei 200-201
Margareta de Parma 288
Margareta de Valois, regină a Navarei și Franței 277
Maria de Medic, regină a Franței 278
Maria II da Glória, regină a Portugaliei 398
Maria Leszczyńska, regină a Franței 281
Maria Tereza, arhiducesă de Austria 272-273, 281
Maria, regină a Ungariei și Boemiei, stadholder al Olandei 288
Maria Antoineta, regină a Franței 281, 357
Maria Luisa de Parma, fiica împăratului austriac 301, 361
Marignano, Bătălia de la 174, 294
Marius, Gaius, general roman, consul 109, 113, 122, 145
Marlborough, John Churchill 286
Marshall, George, secretar de stat al SUA 426, 536
Martin V, papa 193
Martin, Paul, prim-ministru al Canadei 635
Marx, Karl 349, 369
Maria I, „Maria cea Sângeroasă”, regină a Angliei 283
Maria II, regină a Angliei 285
Maria de Burgundia, ducesă de Burgundia 288
Maria Stuart, regină a Scoției 189, 283-284
Masaryk, Thomás 479
Massagetae 60
Masud I, conducător ghaznavid 234
Masud II, sultan 232
Matilda de Toscana 194
Matilda, moștenitoare a tronului englez 185
Matei 213
Matei I Corvin, rege al Ungariei și al Boemiei 205
Maupeituis, Bătălia de la 179
Maura, Antonio 399
Maurice de Orania, conte de Nassau-Dillenburg, stadholder al Olandei 290
Maurice, duce de Saxonia 257
Mawlay ar-Rashid, sultan al Marocului 313
Mawlay Ismail, sultan al Marocului 313
Mawlay Mohamed, sultan al Marocului 313
Mawlay Suleiman, sultan al Marocului 313
Maxentiu 127
Maximian, împărat roman 126-127
Maximilian I, elector de Bavaria 260-262, 261
Maximilian I, rege și împărat 173, 179, 181, 204, 256, 288, 296, 302
Maximilian II Emanuel, elector de Bavaria 270
Maximilian de Montgelas, Conte 364
Maximilian, adevăratul nume: Ferdinand Maximilian, arhiduce de Austria și împărat al Mexicului 434
Maximinus Daia, împărat roman 127
Mazarin, Jules 278-279
Mazzini, Giuseppe 396
Mbeki, Thabo, președinte sud-african 633
McCarthy, Joseph, senator al SUA 637
McKinley, William, președinte al SUA 430-431
Meciar, Vladimir, prim-ministru al Slovaciei 578
Mezi 32, 39, 41, 53, 60, 64
Medici, Familia 292, 294
Medici, Cosimo de', cel Bătrân 294
Medici, Lorenzo de', Magnificul 294
Mehmed I, sultan al Imperiului Otoman 308
Mehmed II Fatih, sultan al Imperiului Otoman 213, 217, 308-309
Mehmed Sokollu, Mare Vizir al Imperiului Otoman 310
Mehmed V Reshad, sultan al Imperiului Otoman 409
Mehmed VI 487
Meir, Golda, prim-ministru al Israelului 579
Meloria, Bătălia navală de la 196
Mencius (Meng-tzu) 67
Mendaña, Álvaro de, explorator spaniol 344
Mendelssohn, Moses 58
Menderes, Adnan, prim-ministru al Turciei 584
Mendoza, Antonio de, Vicerege al Noii Spanii 338
Menelik II, împărat al Etiopiei 505
Menelik, fondator legendar al Etiopiei 249
Menem, Carlos, președinte al Argentinei 646
Menezes, Jorge de, explorator 344
Mengistu Haile Mariam, președinte al Etiopiei 631
Metaxas, Ioannis, prim-ministru al Greciei 484
Metternich, Klemens Wenzel, prinț von 367-368, 370-372, 374, 376, 378
Mihail I Romanov, țar al Rusiei 209, 306-307
Mihail III, împărat bizantin 210
Mihai Viteazul, voievod al Munteniei 215
Mihail VIII Paleologul, împărat bizantin 196, 212, 213
Michelangelo, adevăratul nume: M. Buonarroti 292, 294
Midas, rege al frigienilor 53
Mielke, Erich, ministru de stat al apărării în RDG 540
Mieszko I, duce al Poloniei 202
Miguel I, rege al Portugaliei 398
Milan I Obrenović, rege al Serbiei 407
Milosević, Slobodan, președinte al Serbiei și Iugoslaviei 581
Minamoto no Yoritomo, shogun japonez 245
Minh Mang 420
Minoieni 32, 55, 78-80
Minos, rege al Cretei 78, 79
Mirabeau, Honoré Gabriel Riqueti Conte de 350
Miranda, Francisco de 432
Mircea cel Bătrân, voievod al Munteniei 215
Mitanni 32, 38, 45-46, 50-52, 69
Mișcarea „4 Mai” 495
Mișcarea „Secesiunea vieneză” 385
Mitre, Bartholomé 433
Mitridate I, rege al parților 138
Mitridate II, cel Mare, rege al parților 138
Mitridate VI, rege al Regatului Pontus 113, 136-137
Mitsotakis, Konstantinos, prim-ministru al Greciei 583
Mitterrand, François, președinte al Franței 558-559
Mkapa, Benjamin William, președinte al Tanzaniei 631
Mobutu-Sese-Seko, președinte al Republicii Democratice Congo 630
Moctezuma I, conducător aztec 335
Moctezuma II Xocoyotzin, conducător aztec 335
Modernismul vienez 384, 385
Mohács, Bătălia de la 302, 309
Mohammad Khudabanda, șah al Persiei 314
Mohammad Reza Shah Pahlavi, șah al Iranului 490, 606
Mohammad Zahir Shah, rege al Afghanistanului 608
Mohammed V, rege al Marocului 594
Mohammed VI, rege al Marocului 594
Moi, Daniel Arap, președinte al Kenyei 631
Molotov-Ribbentrop, Pactul 474-475, 512, 522
Mongkut, rege al Siamului 420-421
Monroe, Doctrina 349, 426, 431
Monroe, James, președinte al SUA 426
Montefeltro, Federigo da 295
Montesquieu, Charles de Secondat 255, 281, 293, 426
Montevideo, Tratatul de la 435
Montfort, Simon de 186
Montgelas, Maximilian de Garmier, Conte de 364
More, Sir Thomas 282
Morgan, Henry 340
Moro, Aldo, prim-ministru al Italiei 564
Mortimer, Roger 186
Mosaddeq, Mohammad, lider politic iranian 606
Mosley, Sir Oswald Ernald 63
Mount Hattin, Bătălia de la 220, 233
Mstislav cel Mare, mare prinț al Kievului 207
Muawiya, calif 227
Mubarak, Hosni, președinte al Egiptului 601
Mugabe, Robert, președinte al Zimbabwei 632
Muhammad Ali, vicerege al Egiptului 406, 410-411
Mohamed, fondator al islamului 226
Muizz ud-Din 241
Muizz, al-, calif 229
Mullah Mohammad Omar, șef al regimului taliban afgan 609
Mulroney, Brian, prim-ministru al Canadei 635
Mumin, al- 231
Mumtaz-i-Mahal 319
Münzer, Thomas 256
Murad I, sultan al Imperiului Otoman 308
Murad II, sultan 308
Murad III, sultan al Imperiului Otoman 310
Murad IV, sultan al Imperiului Otoman 310
Mursili I, rege al hititilor 50
Mursili II, rege al hititilor 51
Museveni, Yoweri Kaguta, președinte al Ugandei 631
Musharraf, Pervez, prim-ministru al Pakistanului 610
Musil, Robert 385
Mussert, Anton Adriaan 469
Mussolini, Benito 470-471, 485, 504-505, 511, 523
Mustansir, al-, calif 229
Mutasim, al-, calif 228-229
Mutawakkil, al-, calif 228
Mutsuhito (Meiji), împărat al Japoniei 418-419, 496
Muwattal, rege al hititilor 51
Micieneni 33, 54-55, 78-80
Nabataea 105
Nabopolassar I, rege al Babilonului 41
Nadir Khan, Mohammad 491
Nadir Shah, șah al Persiei 314, 316-317, 320
Nagasaki 498
Nagashino, Bătălia de la 328
Nagy, Imre, premier al Ungariei 576
Najibullah, Sayid Mohammad, președinte al Afghanistanului 609
Nancy, Bătălia de la 174, 181
Nanda, Mahapadma, rege al Indiei 71
Nanjing, Tratatul de la 393
Nantes, Edictul de la 277
Napoleon I Bonaparte, împărat al Franței 48, 270-271, 291, 293, 296, 299, 301, 305, 339, 348, 353-355, 358-367, 371-372, 374-375, 386-387, 400, 402, 408, 410, 426, 432, 435
Napoleon III, Carol Ludovic
Napoleon Bonaparte, împărat al Franței 372, 378, 387-388, 394, 396
Narses, general bizantin 161
Narva, Bătălia de la 305
Nasarbayev, Nursultan Abishevi, președinte al Kazahstanului 593
Nasir ad-Din, șah al Persiei 412-413
Nasir, al-, calif 229
Nasr I, conducător samanid 234
Nasr II, conducător samanid 234
Nassau, Adolf von, rege german 172
Nasser, Abd el-N., Gamal, președinte al Egiptului 600
NATO 636
Navarino, Bătălia de la 371, 406, 410
Neanderthal 18
Nabucodonosor I, rege al Isinului 36, 40
Nabucodonosor II, rege al Babilonului 41, 57
Nefertiti, regină a Egiptului 45, 46
Nehru, Jawaharlal, prim-ministru al Indiei 61
Nelson, Horatio, Lord, amiral britanic 360
Nero (Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus), împărat roman 122
Nestor, călugăr, cronicar 206
Netanyahu, Benjamin, prim-ministru al Israelului 597
Neto, Agostinho, președinte al Angolei 632
Newton, Isaac 255
Ngouabi, Marien, președinte al Republicii Democratice Congo 630
Nguyen Anh, împărat în Indochina sau Gia Long împărat al Vietnamului 331
Nicefor II Focas, împărat bizantin 210
Nicola I, țar 400, 402-403
Nicola II, țar 400, 405, 440, 480
Nicola V, papa 193
Nicias, conducător al Atenei 91
Nicomede I, rege al Bitiniei 136, 140
Nijmegen, Pacea de la 280
Nikomede IV Filopator, rege al Bitiniei 136
Ninive 39, 41
Ninive, Bătălia de la 139
Nippur 34
Nixon, Richard, președinte al SUA 610, 639
Niyazov, Saparmurad, președinte al Turkmenistanului 593
Nizam al-Mulk, Vizir 232
Nkrumah, Kwame, prim-ministru al Ganei 628
Noaptea Sfântului Bartolomeu 277
Nobunaga, Oda, shogun 327-328
Nol, Lon, prim-ministru al Cambodgiei 616
Noriega, Manuel, președinte al Panamei 642
Nota lui Stalin 586
Nu, U, prim-ministru al Burmei 614
Nubien, 154-155
Numidien 154
Nuremberg, Procesul de la 538
Nurhachi, conducător al triburilor Jurchen din Manciuria 323
Nyerere, Julius Kambarage, președinte al Tanzaniei 626, 631
Nystad, Tratatul de la 305
Nzinga Mbemba, sau Alfonso I rege în Congo 332
Nzinga Nkuwu, sau Ioan I, rege în Congo 332
O'Higgins, Bernardo 432
O'Neill, Hugh, revoluționar irlandez 188
Obasanjo, Olusegun, președinte al Nigeriei 628
Obote, Milton, prim-ministru, președinte al Angariei 631
Octavian, vezi Augustus 121-122
Odoacru, rege germanic 133-134, 146-147, 161
Ogodei, conducător mongol 237
Olaf I Trygvason, rege al Norvegiei 200
Olaf II Haraldsson (St. Olaf), rege al Norvegiei 200
Olaf Skotkonung III 201
Oldenbarnevelt, Johan van 290
Oleg, cel Înțelept, conducător varez al Kievului 206
Olga, prințesa kieveană 206
Opus Dei 569
Oregon, Tratatul de la 427
Orhan, sultan al Imperiului Otoman 308
Orlando, prim-ministru al Italiei 445
Oscar I, rege al Suediei și Norvegiei 401
Oscar II, rege al Suediei și Norvegiei 401
Osman I Ghasi, fondatorul dinastiei otomane 308
Osman II, sultan al Imperiului Otoman 310
Otakar II, rege al Boemiei 172, 204
Otto I de Bavaria, rege al Greciei 406
Otto I, Copilul, duce de Brunswick-Lunenburg 171
Otto I, cel Mare, rege german, împărat 166-167, 190
Otto II, rege german, împărat 167, 211
Otto III, rege german, împărat 167
Otto IV, Welf, rege german, împărat 171, 177
Oudenarde, Bătălia de la 286
Owen, Robert 391
Oxenstierna, Axel 262, 304
Özal, Turgut, prim-ministru, președinte al Turciei 585
P'u-i, ultimul împărat chinez 417, 494, 497
„Pacea regală” (Pacea de la) Antalkidas 62, 93
Pachacutec Yupanqui, conducător al incașilor 336
Pacific, Războiul din 498
Pactul Gandhi-Irwin 493
Pactul Tripartit 471, 498, 511
Palacky, Frantisek 374
Palme, Olof, prim-ministru al Suediei 575
Papadopoulos, Georgios, prim-ministru, președinte al Greciei 582
Papandreu, Andreas, prim-ministru al Greciei 583
Papandreu, Georgios, prim-ministru al Greciei 582
Pape, Franz von 449
Paris, Tratatul (Pacea) de la 287, 342, 343, 366, 367, 403
Parisot de la Valette, Jean 312-313
Parlamentul cel Lung 284
Parți 52, 62, 64, 99, 102, 120-121, 123-124, 136, 138-139, 151
Passarowitz, Tratatul de pace de la 272, 311
Passau, Tratatul de la 257
Patras episcopul Germanos de 406
Patrick, Sfântul 188
Paul III, papa 292, 294
Paul IV, papa 293
Paul V, papa 293
Pavel I, țar al Rusiei 307, 402
Pavia, Bătălia de la 294
Pax Augusta 122
Pearl Harbor 498, 507, 522-523
Pearson, Lester Bowles, prim-ministru al Canadei 634
Pedro I, împărat al Braziliei, sau Pedro IV rege al Portugaliei 398, 434
Pedro II, împărat al Braziliei 435
Peel, Sir Robert, prim-ministru al Marii Britanii 390
Peisistratus, tiran atenian 86
Peixotos, Floriano, dictator în Brazilia 435
Pelayo, rege vizigot al Asturiei 198

- Penn, William, conducătorul quakerilor 341
 Pépin I 163
 Pépin II 163
 Pépin III, rege al francilor 163-164, 192
 Pepi II, rege al Egiptului 43
 Perdiccas II, rege al Macedoniei 94
 Perdiccas III, rege al Macedoniei 94
 Perdiccas din Orestis 97-98
 Perestroika 589
 Pericle 87, 91
 Perioada Kuru, India 70
 Peron, Eva Maria (sau Evita) 646
 Peron, Juan Domingo, președinte al Argentinei 509, 646
 Persepolis 61
 Persi 32, 36, 41, 48, 52, 53, 55, 60-64, 71, 82, 84-85, 87, 89, 91, 93, 95-97, 102, 104, 125, 129, 132, 134-135, 137-139, 148, 226, 314, 316, 317, 412, 490
 Petain, Philippe 460, 461
 Peter și Ivan Assen, nobili bulgari 216
 Petru I, cel Mare, țar al Rusiei 305-307
 Petru III de Aragon 191, 199
 Petru III, țar al Rusiei 307
 Pharsalus, Bătălia de la 120
 „Parlamentul Uniunii Prusace” din Erfurt 378
 Pilet-Golaz, Marcel, membru al Consiliului Federal Suedez 457
 Pilsudski, Jozef 476-477
 Pinochet, Augusto, președinte al Chile 646
 Pintenii de aur, la Courtrai, Bătălia de la 178
 Pitt, William, cel Bătrân 287
 Pitt, William, cel Tânăr 287
 Pittsburgh, Tratatul de la 479
 Pius II, papa 193, 292
 Pius III, papa 293
 Pius IV, papa 373, 396-397
 Pius V, papa 293
 Pius VI, papa 293, 357
 Pius XII, papa 470
 Pizarro, Francisco 337-339
 Philipp, Bătălia de la 121
 Planul Marshall 536, 539, 560
 Platea, Bătălia de la 62, 85
 Platon 83, 92
 Podul Milivia, Bătălia de la 127
 Poincaré, Raymond, președinte al Franței 389, 458, 459
 Poitiers, Diane de 276
 Polk, James Knox, președinte al SUA 427
 Polo, Marco 197, 243
 Poltava, Bătălia de la 303
 Pompadour, Jeanne Poisson Marchiza de 281
 Pompeii 123
 Pompei cel Mare 99, 120-121, 137, 154
 Pompidou, Georges, președinte al Franței 558
 Poros, rege al Punjabului 150
 Portsmouth, Tratatul de la 405, 419
 Postumus (Marcus Cassianus Latinus), fondatorul Imperiului Galo-Roman 125
 Praga, Tratatul de la 263, 379
 Pressburg, Tratatul de la 360, 365
 Primăvara croată 580
 Primăvara de la Praga 578
 Prieto, Joaquín, general 433
 Primo de Rivera y Orbaneja, Miguel, dictator al Spaniei 275
 Primul Război din Golf 603, 605, 607
 Princip, Gavril, naționalist sârb 407, 440
 Probus (Marcus Aurelius), împărat roman 125
 Proudhon, Pierre-Joseph 369, 387
 Psamtik I, rege al Egiptului 48
 Ptolemeu I Soter, rege al Egiptului 99, 101
 Ptolemeu II Filadelfus, rege al Egiptului 99
 Ptolemeu III Evergetul, rege al Egiptului 99
 Ptolemeu VII Neos Dionysos, rege al Egiptului 99
 Ptolemeu XIII 121
 Publius Cornelius Scipio Africanus Major 107, 112
 Pucul lui Hitler 448
 Pucul Kapp 448
 Pufendorf, Samuel Freiherr von 255
 Putin, Vladimir, președinte al Federației Ruse 590
 Pym, John 284
 Qaddafi, Muammar, al-, șef de stat al Libiei 600
 Qin Shi Huang Di, împărat al Chinei, sau rege de Qin 152
 Qsar el-Kebir, Bătălia de la 298, 313
 Quiros, Pedro Fernandez de 344
 Quisling, Vidkun 475
 Qutb ad-Din Muhammad, șah khwarizmizid 235
 Qutb-ud-Din Aybak, sultan în Delhi 241
 Rabin, Itac, prim-ministru al Israelului 597
 Radu cel Frumos 215
 Rahman, Abdul, prim-ministru al Malaysiei 611
 Rahman, Sheikh Mujibur, prim-ministru al Bangladeshului 610
 Rajaraja I, cel Mare, (conducător indian) 240
 Rakhmonov, Imomali, președinte al Tadjikistanului 593
 Rákosi, Mátyás, secretar general, premier al Ungariei 576
 Ralieghe, Sir Walter 283, 340
 Rama I, General Phraya Chakri, rege al Siamului 330
 Rama IV, vezi Mongkut 420-421
 Rama IX, rege al Thailande 615
 Rama Kamheng, rege al Siamului 421
 Rama V, rege al Siamului, vezi Chulalongkorn 421
 Rama VIII, rege al Thailande 615
 Ramaraja, rege hindus al Vijayanagarului 240
 Ramathibodi II, conducător al Regatului Ayutthaya 330
 Ramkhamhaeng 247
 Ramses I, faraon al Egiptului 46, 47
 Ramses II, faraon al Egiptului 47, 51
 Ramses III, faraon al Egiptului 47
 Rafael, adevăratul nume Raffaello Santi 292
 Rashid ad-Din 237
 Rastatt, Tratatul de la 300
 Ravailac, Francois 278
 Ravenna 133
 Rawalpindi, Tratatul de la 491
 Rawlings, Jerry L., lider militar și politic în Ghana 628
 Raymond de Toulouse 219
 Răscoala Boxerilor 325, 383, 417
 Răscoala din Tirol 361
 Răscoala penticostală de la Praga 372
 Răscoala lui Mahdi 411
 Războaiele Anglo-Afghane 413, 491
 Războaiele Anglo-Birmaneze 420
 Războaiele Balcanice 407, 409
 Războaiele Macedoniene 101
 Războaiele Mitridatice 137
 Războaiele Napoleonice 360
 Războaiele Opiului 393, 416
 Războaiele Palestiniene 596
 Războaiele Punice 106, 107, 154
 Războaiele religioase franceze 276, 280
 Războiul Boshin 419
 Războiul Civil American 426-428
 Războiul Coreean 622, 636
 Războiul Franco-Prusac 388
 Războiul Franco-Sardinian 388
 Războiul de 6 Zile 596, 600
 Războiul de 7 Săptămâni 273, 275, 281, 287, 301, 307, 342
 Războiul de 7 Ani 273, 275, 281
 Războiul de 30 de Ani 256, 260-264, 266, 270, 272, 274, 278, 290, 297, 304, 306
 Războiul de Iarmă, 475
 Războiul de Independență Spaniol 361
 Războiul de la Onin 326-327
 Războiul de Succesiune al Mantovai 294
 Războiul Crimeii 349, 378, 388, 403, 404
 Războiul din Indochina 617
 Războiul din Vietnam 617, 639
 Războiul Hispanico-American 399
 Războiul Germano-Danez 400
 Războiul Iugurтин 112, 154-155
 Războiul pentru Schleswig și Holstein 397
 Războiul Peloponesiac 62, 82, 89, 90, 91, 93
 Războiul Polonez de Succesiune 300, 303
 Războiul Rece 532-534, 586
 Războiul Rozelor 179, 187, 189, 282
 Războiul Russo-Japonez 405, 419
 Războiul Russo-Turc 307, 311, 402-404, 406-407
 Războiul Schmalkaldic 257
 Războiul Sino-Francez 417
 Războiul Sino-Japonez 417, 419, 497
 Războiul Spaniol de Succesiune 270, 274, 280, 286, 291, 297, 300, 302, 342
 Războiul Sovieto-Polonez 476
 Războiul Suez-Sinai 596
 Reagan, Ronald, președinte al SUA 641
 „Rebeliunile din piața Haymarket” 430
 Rehoboth, conducător al Regatului Iuda și al Ierusalimului 57
 Reforma 174-175, 193, 254, 255-257, 274, 283-284, 288, 304, 364
 Renner, Karl, cancelar, președinte al Austriei 546
 Reunificarea Germaniei 535, 544-545, 642
 Reuter, Ernst, primar al Berlinului 539
 Răscoala ioniană 61
 Răscoala de la Bar Kochba 103
 Răscoala palestinienilor arabi 489
 Răscoala sipailor 414-415
 Răscoala țeșătorilor 369
 Răscoala țeșătorilor din Lyon 387
 Revoluția Culturală 619
 Revoluția din februarie 372-373, 387
 Revoluția din iulie 371, 386, 395
 Revoluția din martie 370, 373, 376-378
 Revoluția din noiembrie 444
 Revoluția din octombrie 405
 Revoluția din septembrie 395
 Revoluția Franceză 255, 270-271, 281, 348, 350-359, 386, 408
 Revoluția Glorioasă 282, 285
 Revoluția Iraniană 606, 640
 Revoluția Rusă 441, 462
 Reza Shah Pahlavi, șah al Iranului 490
 Riade, Bătălia de la 166
 Rhee, Syngman, președinte sud-coreean 622
 Remigius de Reims, episcop 162
 Ricci, Matteo, lezuitul 323
 Richard I, Înimă de Leu, rege al Angliei 177, 185-186, 220, 233
 Richard II, rege al Angliei 187
 Richard III, rege al Angliei 187, 284
 Richard Neville, conte de Warwick, „Făuritorul de regi” 187
 Richard de Cornwall, rege al Sfântului Imperiu Roman 172, 186-187
 Richard de York 187
 Richelieu, Cardinal 263
 Riga, Tratatul de la 476
 Ripon, Lord (vice-regal indian) 415
 Robert Bruce, rege al Scoției 189
 Robespierre, Maximilien de 353-354, 356-357
 Roca, Julio Argentino, Chile 433
 Roger I, conte de Sicilia 191
 Roger II, rege de Sicilia 191
 Roggeveen, Jakob 344
 Roh Moo-Hyun, președinte sud-coreean 622
 Rollo, Hrolf, lider viking danez 184
 Romanova, Anastasia 209
 Roma, Tratatul de la 536
 Roma 33, 76-77, 99, 102-103, 105-113, 116-119, 120-129, 132-141, 145-147, 149, 154, 160-161, 164-165, 167, 172, 192-193, 205, 210, 216, 229, 249, 292, 304, 309, 373, 396-397
 Romanus I Lecapenos, împărat bizantin 210
 Romanus II 211
 Rommel, Erwin, general german 511
 Romulus Augustulus („micul Augustus”), împărat roman 133
 Romulus, fondator legendar al Romei 110
 Roncesvalles, Bătălia de la 164
 Roosevelt Corollary 431
 Roosevelt, Franklin Delano, președinte al SUA 490, 498, 506-508, 522, 636
 Roosevelt, Theodore, președinte al SUA 431
 Rosas, Juan Manuel de 433
 Ryswick, Tratatul de la 280, 282
 Roskilde, Tratatul de la 305
 Rousseau, Jean-Jacques 255, 281
 Roxana, prințesa din Bactria 97
 Rúa de la, Fernando, președinte argentinian 646
 Rubruk, William de 237
 Rudolf I de Habsburg, rege al Sfântului Imperiu Roman 172, 204
 Rudolf I, rege al Burgundiei Superioare 180
 Rudolf II, împărat al Sfântului Imperiu Roman 266
 Rudolf III, rege al Burgundiei Superioare 180
 Rudolf de Suabia 169
 Rurik 206
 Russell, Lord John 392
 Saakașvili, Mihail, președinte al Georgiei 592
 Sadat, el-, Anwar, președinte al Egiptului 600
 Safi I, șah al Persiei 315
 Safi II, sau șahul Suleiman 316
 Safi od-Din, Șeic, fondatorul Dinastiei Selevizilor 315
 Said Pașa, rege al Egiptului 411
 Saint-Just, Louis Antoine de 353
 Saipan, Bătălia de la 498
 Saka 148, 151
 Saladin, sultan al Egiptului și Siriei 220, 229, 233
 Salamina, Bătălia navală de la 62, 85, 87, 89
 Salazar, António de Oliveira, prim-ministru al Portugaliei 472, 572
 San Remo, Conferința de la 488
 San Sebastián, Pactul de la 473
 San Stefano, Tratatul de la 404, 407
 Sancho III Garcés, rege în Navarra, Aragon și Castilia 198
 Sanherib, rege al Asiei 39
 Sansculotets 351, 358
 Santa Cruz, Andrés 433
 Santer, Jacques 562
 Saratoga, Bătălia de la 343
 Sargon II, rege al Asiriei 39
 Sargon de Agade, rege în Akkad 34, 36, 37
 Sarit Thanarat, prim-ministru al Thailande 615
 Sarmați 33, 64, 148
 Sasanizi 52, 63, 102, 104, 125, 136, 138, 139, 148
 Sassou-Nguesso, Ohikla, președinte al Republicii Congo 630
 Satsuma Eprising 419
 Saud ibn Abd al-Aziz, rege al Arabiei Saudite 603
 Saul, rege al Israelului 56-57
 Sava, Sfântul 217
 Schnitzler, Arthur, dramaturg și novelist austriac 385
 Schoenberg, Arnold, compozitor austriac 385
 Schröder, Gerhard, cancelar al Germaniei 545
 Schuman, Robert, prim-ministru 536
 Schwarzenberg, Prințul Felix zu, prim-ministru al Austriei 378
 Sebastian, rege al Portugaliei 298, 299, 313
 Sebüktigin, fondatorul Dinastiei Ghaznavide 234
 Sedan, Bătălia de la 379, 388-389
 Sei Shonagon, poet japonez 245
 Selezici 62, 99, 102, 105, 136, 138, 150
 Seleucus I Nicator, rege al Imperiului Selezucid 98
 Selim I Yavuz (cel Cumplit), sultan al Imperiului Otoman 233, 308, 309, 314, 410
 Selim II, sultan al Imperiului Otoman 310
 Selim III, sultan al Imperiului Otoman 313, 316, 408
 Selgiucizi 211, 213, 216, 218-220, 229, 232, 234-235
 Semiramida, regina Asiriei 39
 Seneca 77
 Senghor, Léopold Sédar, președinte al Senegalului 628
 Septembrie negru 601
 Septimius Severus, împărat roman 124, 154
 Sesostris III, faraon al Egiptului 44
 Sévres, Tratatul de la 445
 Seyss-Inquart, Arthur 469
 Sfânta ligă 277
 Shah Rokh, conducător Timurid 241
 Shalmaneser I, rege al Asiriei 38
 Shalmaneser V, rege al Asiriei 39
 Shapur I, rege al sasanizilor 139
 Sharon, Ariel, prim-ministru al Israelului
 Shen Tsung (Chao Hsü), împărat al Chinei 243
 Sherman, William Tecumseh 427
 Shinawatra, Thakasin, prim-ministru al Thailande 615
 Shir Ali Khan 413
 Shomu, împărat japonez 244
 Shoshenq I, faraon al Egiptului 48
 Shotoku-Taishi, print regent al Japoniei 244
 Shuja, șah al Afghanistanului 413
 Shulgi, rege în Ur 37
 Shun, împărat legendar al Chinei 72
 Sickingen, Franz von, cavaler imperial 256
 Siddharta Guatama Buddha 66, 71
 Sidon, oraș-stat fenician 55
 Sigismund, John de Brandenburg și Prusia 247
 Sigismund, sfânt împărat roman 173, 204, 274
 Sihanouk, Norodom, rege al Cambodgiei 616
 Simeon I, cel Mare, țar al Bulgariei 216
 Simeon II, prim-ministru al Bulgariei 579
 Simitis, Konstantinos, prim-ministru al Greciei 583
 Simpson, Wallis 463
 Sinan, Suleiman I, strălucit arhitect 309
 Singh, Manmohan, prim-ministru al Indiei 611
 Sinodul de la Niceea 132
 Sintasha, indo-arieni, inventatorii carului de luptă 69
 Siphadone, Khamtay, președinte al Laosului 615
 Sisavang Vong, rege al Laosului 615
 Sitting Bull, conducătorul indienilor Sioux 429
 Sistemul Continental 360
 Sixtus IV, papa 292, 295
 Sixtus V, papa 293
 Skagerrak, Bătălia de la 442
 Skanderber, adevăratul nume: George Kastrioti, erou național albanez 216
 Sciți 33, 52-53, 61, 64-65, 136, 148
 Slavi 143, 147, 374

- Smerdis (Bardiya), prinț persan 61
Smith, Adam, economist 368, 371
Smith, Ian, prim-ministru al Rhodesiei 632
Snefru, faraon al Egiptului 43
Soemias, Iulia 124
Socrate, istoric creștin 134
Socrate, filozof grec 92
Solferino, Bătălia de la 388, 397
Solomon, rege al Israelului și al Iudeei 54, 55, 56, 57
San Martin, José de 432
Solon, legiuitor atenian 86
Somme, Bătălia de la 442
Somoza, Anastasio, președinte al Nicaragua 645
Sonni Ali, cel Mare, rege al Songhai 332
Sofia, regeant în Rusia 306
Sophie Charlotte, regină a Prusiei 274
Sofia de Hanovra, electroare de Hanovra 286
Souphanoufong, președinte al Laosului 615
Souvanna Phouma, premier al Laosului 615
Sparta 81-82, 85, 87-91, 93, 101
Spinola, António de, președinte provizoriu 573
Spinoza, Baruch de, filozof 291
Spitzweg, Franz Carl, pictor german 377
St. Germain, Tratatul de la 445
Staël, Anne Louise Germaine, numită Madame de S., scriitoare și publicistă 363
Stalin, adevăratul nume; Iosif Vissarionovici Djughashvili, dictator sovietic 474, 482-483, 490, 512-513, 522-523, 527, < 586-587, 619
Stalingrad, Bătălia de la 512, 525
Stanislav I Leszczyński, rege al Poloniei 281, 303
Stanislav II August Poniatowski, rege al Poloniei 303
Stanley, Sir Henry Morton, adevăratul nume: John Rowlands, explorator 395
Stauffenberg, Claus Graf Schenk von, ofițer german 525
Steel, Pactul de la 471
Stein, Heinrich Baron vom und zum, ministru-șef al Prusiei 375
Steuben, Friedrich Baron von 343
Stilicho, Flavius, general imperial 133, 146
Stralsund, Tratatul de la 201
Strassburg, Gottfried von 158
Strauss, Frany Josef, prim-ministru al Bavariei 541
Stresemann, Gustav, cancelar și ministru de externe al Germaniei 448, 449
Struensee, John Frederick Conte de 307
Stuart, Charles Edward 289
Suárez, Adolfo, prim-ministru al Spaniei 570
Suger de Saint-Denis, abatele 176, 177
Sukarno, președinte al Indoneziei 613
Suleiman I Magnificul, sultan al Imperiului Otoman 319-310
Sully, Maximilien de Béthune, duce, ministru francez 278
Sumerieni 32, 34-37
Sun Yat-Sen, președinte al Chinei 417, 494
Suppiluliumas II, rege al hitiților 51
Susa 36, 60, 97
Sylla Lucius Cornelius, consul roman 109, 113 120, 136-137
Sweyn I Barbă infurcată, rege al Danemarcei 183, 201
Siagrius, guvernator roman 162
Șahul Bahadur I, conducător mogul 320
Șahul Bahadur II, conducător mogul 414, 415
Șahul Zahir 491
Șevardnadze, Eduard, ministru de externe sovietic, președinte al Georgiei 589, 592
Ștefan Kotromanic, vicerege 214
Ștefan Turtko, vicerege, rege al Serbiei și Bosniei 214
Ștefan Dusan, rege al Serbiei, „împărat al sârbilor și grecilor” 217
Ștefan II, papa 163, 192
Ștefan I (Sf. Ștefan), primul rege al Ungariei 205
Ștefan II, rege al Serbiei 217
Ștefan Nemanja, fondator al statului sârb 217
Ștefan de Blois, rege al Angliei 185
Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei 215
Taafe, Eduard Contele von, prim-ministru al Austriei 384
Tabinshwehti, rege al Burmei 330
Tacit Cornelius, senator roman și istoric 144
Tae Woo, Roh, președinte sud-coreean 622
Tagore, Sir Rabindranath, laureat al Premiului Nobel 415
Tahmasp I, șah al Persiei 316
Takamori, Saigo, prim-ministru al Japoniei 419
Talleyrand, Charles-Maurice de, reprezentant francez la Congresul de la Viena 367
Tamerlan, sau Timur Lenk 213, 233, 236, 238-239, 241, 308, 318
Tamil 151
Tannenberg, bătălia de la, vezi bătălia de la Grunwald 203, 222, 441
Tanucci, Bernardo, prim-ministru al Spaniei 301
Taqi, Mirza, Mare Vizir Otoman 315
Tariq, general conducător al arabilor și berberilor 227
Tarquinius Superbus, Lucius, unul dintre cei șapte regi legendari ai Romei 110
Tasman, Abel Janszoon, explorator olandez, 344-345
Tassilo III, duce bavarez 164
Taufa' ahau Tupou, rege în Tonga 625
Tegh Bahadur, sikh guru 320
Telipinu, rege al hitiților 51
Tell, William 174
Tetrarhia 126-127
Teutoburg, bătălia din Pădurea 145
Teutoni 112, 132-133, 145
Than Shwe, general, prim-ministru al Myanmarului 614
Thant, U Sithu, secretar general al ONU 614
Tatcher, Margaret, prim-ministru al Marii Britanii 522-553
Teba 82, 93, 96
Temistocle, om de stat atenian 85, 87
Teodora, împărăteasă bizantină 134
Teodor I Lascaris, împărat al Niceei 212
Teodoric cel Nou, rege al ostrogoților 134, 146, 161
Theodosiu I cel Nou, împărat roman 132, 133, 134
Teofana, împărăteasă bizantină, soția lui Constantin VIII Porfirogenetul 210
Teofana, împărăteasă bizantină, soția lui Otto II 167, 211
Thiers, Adolphe, președinte al Franței 386, 389
Tiberiu, împărat roman 122, 137
Tientsin, Tratatul de la 416
Tiglat-Pileser I, rege al Asiriei 39
Tigranes I, rege al Armeniei 136
Tilly, Johann Graf von, amiral german 383
Tir 41, 55, 106
Tiso, Josef, preot slovac 479
Tito, adevăratul nume: Josip Broz, președinte al Iugoslaviei 485, 580
Titus, împărat roman 103, 123
Tojo, Hideki, prim-ministru al Japoniei 498
Tokhtamysh, han al Hoardei de aur 238
Tomyris, regina masagetiilor 64, 65
Topa Yupanqui, conducător al incașilor 336
Tordesillas, Tratatul de la 298
Torkman, Tratatul de la 412
Torun, Tratatul de la 203
Toshimichi, Okubo, prim-ministru al Japoniei 419
Totila, rege al ostrogoților 161
Touré, Ahmed Sékou, președinte al Guineei 628
Trafalgar, Bătălia de la 360
Traian, împărat roman 105, 123, 138
Tratatul anglo-irlandez 466
Tratatul franco-german 537, 559
Tratatul Celor Nouă Puteri 496
Tratatul Celor Patru Puteri 496
Tratatul de reasigurare 380, 383
Trianon, Tratatul de la 478
Tribuni germanice 125, 132, 140, 143-147
Tripla Alianță 380, 385, 389
Triumvirat 120, 121
Troelstra, Pieter Jelles, poet și om de stat olandez 469
Troia, 50-51, 78, 80-81, 106
Troțki Lev, comisar al poporului pentru politica externă a URSS 481, 482
Trudeau, Pierre Elliott, prim-ministru al Canadei 634
Truman, Harry S., președinte al SUA 527, 636
Tsushima, bătălia de la 405
Tubman, William Vacanarat Shadrach, președinte al Liberiei 502
Tucidide, istoric grec 91-92
Tudor 282-284
Tughril Beg, sultan 232
Tukulti-ninurta I, rege al Asiriei 38
Turenne, Henri de La Tour d'Auvergne, general francez 280
Tutankhamon, faraon al Egiptului 111
Tutmosis I, faraon al Egiptului 45
Tutmosis II, faraon al Egiptului 45
Tutmosis III, faraon al Egiptului 45
Ubayd Allah al-Mahdi, calif 229
Ugarit, oraș canaanit 31, 54
Ulbricht, Walter, președinte al RDG 540
Ulfla sau Wulfla, episcop al goților 147
Ulugh Beg, conducător Timurid 239
Umar I ibn al-Khattab, calif 226
Umberto I, rege al Italiei 397
Umberto I, rege al Italiei 564
Umma, oraș-sumerian 34, 36
Uniunea de la Kalmar 200, 201
Uniunea de la Lublin 302
Uniunea Protestantă 266
Ur 34, 37
Urban II, papa 169, 218
Urban VI, papa 193
Urban VIII, papa 293
Uribe, Álvaro, președinte al Columbiei 645
Ur-Nammu, rege în Ur 37
Urquiza, Justo, președinte al Argentinei 433
Uruk 27, 31, 34, 35, 36, 37
Ushiyama Kinichi 497
Uthman, calif 226
Utrecht, Tratatul de la 282, 286, 291, 300, 342
Valdemar I, cel Mare, rege al Danemarcei 201
Valdemar II, rege al Danemarcei 201
Valdemar IV Atterdag, rege al Danemarcei
Valens, Flavius, împărat roman 132
Valentinian I, împărat roman 132
Valentinian III, împărat al Imperiului Roman de Apus 133
Valera, Eamon de, prim-ministru al Irlandei 466-467
Valerian, împărat roman 125, 139
Valette, Jean Parisot de la, marele maestru al Ordinului Sfântului Ioan 312
Valmy, bătălia de la 351
Vargas, Getúlio Dornelles, președinte al Braziliei 509, 646
Varus, guvernator roman 145
Varna, bătălia de la 308
Varșovia, Pactul de la 587
Varșovia, bătălia de la 476
Vandali 135, 147, 154
Vasile I, Macedoneanul, împărat bizantin 210
Vasile II, Bolgaroctonul 211, 216
Vasili III, mare duce de Moscova 208
Vasili IV Shuysky, țar 209
Vauban, Sébastien le Preste de, general francez 280
Vede, texte religioase indiene 69
Vendôme, Louis Joseph de Bourbon, general francez 280
Venizelos, Eleutherios, prim-ministru al Greciei 484
Vercingetorix, Avernii prinț al triburilor galice unite 141
Verdun, bătălia de la 442
Verdun, Tratatul de la 165, 176, 180
Virgiliu, poet roman 122
Versailles 281, 355, 379, 504
Versailles, Tratatul de la 445, 456, 459, 465, 470, 477, 478, 500, 502, 506
Verwoerd, Hendrik, prim-ministru sud-african 633
Vespasian, împărat roman 123
Vespucci, Amerigo, explorator și navigator italian 338
Victor Emmanuel II, rege al Sardiniei și Italiei 396, 397
Victor Emmanuel III, rege al Italiei 397, 471, 485
Victoria, regină a Marii Britanii și Irlandei și împărăteasă a Indiei 286, 390, 392, 393, 415
Videla, Jorge Rafael, președinte al Argentinei 646
Viena, Congresul de la 367, 368, 370, 374, 375-377, 394-396, 402, 403, 406, 422, 424, 435
Villa, Francisco, „Pancho,” adevăratul nume: Doroteo Arango, revoluționar mexican 434
Vinci, Leonardo da 276
Vivar, Rodrigo Diaz de 199
Vlad Tepeș, voievod al Țării Românești 215
Vladimir I, cel Mare, mare duce de Kiev 206
Vladimir II (Monomah), mare duce de Kiev 207
Vladislav, (Ulászló II, rege al Boemiei și Ungariei) 204
Vladislav I Lokietek, rege al Poloniei 203
Vladislav II, rege al Ungariei, sau Vladislav, rege al Boemiei 304
Vladislav II al Boemiei, vezi Vladislav 304
Vladislav II al Poloniei, vezi Jagello
Vladislav IV Vasa, rege al Poloniei 209, 302
Voltaire, adevăratul nume: Francois Marie Arouet 255, 275, 281, 299, 301
Vranitzky, Franz, cancelar al Austriei 547
Wade, Abdoulaye, președinte al Senegalului 628
Wagner, Otto, arhitect 385
Wagram, bătălia de la 361
Waldersee, Alfred Conte von, feldmareșal german 417
Walldheim, Kurt, secretar general ONU, președinte al Austriei 547
Walesa, Lech, președinte al Poloniei 577
Walid I, al-, calif 227
Wallace, Sir William, „Inimă neînfrică” 189
Wallenstein, Albrecht von, duce de Friedland și Mecklenburg 262
Walpole, Sir Robert, prim-ministru al Britaniei 287
Wan Li, împărat al Chinei 323
Wang Yangming, adevăratul nume: Wang Shouren, filozof ming 322
Washington, George, președinte al SUA 343, 426
Waterloo, bătălia de la 360, 367, 386, 402
Watt, James, inventator al motorului cu aburi 368
Weizmann, Chaim, președinte al Israelului 596
Wellington, Arthur Wellesley, duce de 367, 390
Wenceslas I, Sfântul, duce de Boemia 204
Wenceslas III, rege al Boemiei, Ungariei, și Poloniei 204
Wenceslas, rege german sau Wenceslas IV rege al Boemiei 173, 204
Westfalia, Pacea de la 263, 270, 304
Wilhelm I, rege al Prusiei și Kaizer al Germaniei 379
Wilhelm II, rege al Prusiei și Kaizer al Reichului german 380, 381, 382, 383, 440-469
Wilhelmina, regină a Olandei 394
Wilhelm I de Orania 285, 286, 288, 289, 290, 292
Wilhelm I Cuceritorul, sau Wilhelm II al Normandiei, rege al Angliei 176, 83, 184
Wilhelm I, rege al Olandei 394
Wilhelm II de Orania 291
Wilhelm II rege al Olandei 394
Wilhelm III de Orania, rege al Angliei, Scoției (sau Wilhelm II) și Irlandei 286, 291
Wilhelm III, rege al Olandei 394
Wilhelm IV Friso al Oraniei, stadholder al Olandei 291
Wilhelm IV, rege al Marii Britanii și Irlandei, și rege de Danemarca 390
Wilhelm V, stadholder 291
Wilson, Woodrow, președinte al SUA 431, 444, 445, 506
Witt, Johan de, marele pensionar al Olandei 291
Wittekind, conducătorul țărănilor saxoni liberi 164
Wojtyła, Karol Józef, Papa Ioan Paul II 577
Wolsey, Cardinalul Thomas 282
Woodstock 639
Xenofon, istoric 62, 91
Xerxe I, rege al persilor 85
Xiongnu 148, 153
Xuanzong, împărat al Chinei 242
Yakub Beg, han al Kashagarului 416
Yashovarma I, rege al Khmerului 246
Yamagata, Arimoto, ministru de război japonez 419
Yao, împărat al Chinei 72
Yazdegard III, rege al Sasanizilor 139
Yongzheng, împărat al Chinei 325
Yorck von Wartenburg, Graf, general 366
Yoshihito, împărat al Japoniei 496
Yoshimitsu, Ashikaga, shogun 326
Youlou, Fulbert, președinte al Congo (Brazzaville) 630
Yu, împărat al Chinei 72
Yuan Shikai, general chinez 49
Zabern, Afacerea 382
Zapata, Emiliano, revoluționar mexican 434
Zápolya, Ioan, vezi Ioan I, rege al Ungariei 303
Zeno, împărat roman 134
Zenobia, Septimia, împărăteasă romană 125
Zhao Ziyang, prim-ministru al Chinei 621
Zheng, eunuc chinez 322
Zhou Enlai, prim-ministru al Chinei 618-620
Zola, Émile 389
Zwingli, Huldrych 175

MAREA ISTORIE ILUSTRATĂ A LUMII

ÎN 7 VOLUME

PREISTORIA • PRIMELE IMPERII

LUMEA ANTICĂ

EVUL MEDIU

ÎNCEPUTUL PERIOADEI MODERNE

EPOCA MODERNĂ

RĂZBOAIELE MONDIALE ȘI PERIOADA INTERBELICĂ

LUMEA CONTEMPORANĂ

Află mai mult pe:

 www.litera.ro

ISBN 978-973-675-508-8

9 789736 755088

COLECȚIA **Financiarul**